

URHAHN URBAN DESIGN

~ ANALYSES ~
BERLIJN
HO CHI MINHSTAD
LIVERPOOL
EL ALTO
~ INTERVIEWS ~
GREENBERG
REIJNDORP
CEVERNY

~ KUNST ~
ROTHUIZEN
HAAS & HAHN

~ REPORTAGES ~
DETROIT
TÜBINGEN

~ MANIFEST ~
URHAHN
URBAN DESIGN

~ PROJECTEN ~
BINCKHORST
LEEFLAND
NOORDERVELD

~ ESSAYS ~
KEULEMANS
BEUNDERMAN
ERNSTEN & JANMAAT

DE SPONTANE STAD



PROLOOG

Het is geen gemakkelijke tijd om te werken aan de stad. Evenals elders in de wereld zijn in Nederland de banen schaars, de banken defensief, de ontwikkelaars niet op hun gemak en de overheden over hun limiet. De auteurs van dit boek zijn zich bewust van deze en vele andere uitdagingen. Zij reageren met de roep om een 'Spontane Stad'. De Spontane Stad is een breed concept met ruimte voor individuele interpretatie. In de kern ligt echter het verlangen om de moderne stad om te vormen op grond van nieuwe prioriteiten. In dit boek wordt een voorstel gedaan waarin de naoorlogse hang naar stedelijke samenhang en veiligheid plaats maakt voor een hedendaagse cultuur van flexibiliteit, duurzaamheid, participatie en verrassing. Zoals de partners van Urhahn Urban Design aangeven in het openingsmanifest van dit boek, is de Spontane Stad niet zozeer een nieuw concept. Er is al eerder voor gepleit in het Westen en het is een bekend fenomeen in het Oosten en Zuiden. Hoewel het al een oud en enigszins kwetsbaar gegeven lijkt, blijft de Spontane Stad springlevend zowel in theorie als praktijk. Dat komt voor een deel omdat het westerse stedenbouwers en architecten uitdaagt om voorbij hun eigen maatschappelijke grenzen te zoeken naar benaderingen die minder gebruikelijk zijn, maar misschien wel veel passender.

In dit opzicht is de Spontane Stad niet alleen een handleiding om de stad opnieuw uit te vinden, maar ook een oproep aan stadsmakers om zichzelf opnieuw uit te vinden. Het benadrukt dat de ontwerpers van de stad niet alleen nieuwe werkwijzen moeten ontwikkelen, maar ook nieuwe relaties moeten aangaan. Om hun waarde te bewijzen in

BRENDAN
McGETRICK

een periode van inadequate methodes en voortdurende verandering moeten ze verbindingen zoeken met de overheid, het publiek, de technologie en de media, met de ervaringen van niet-westerse groepen en zich bewust worden van de beperkingen van de Europese blik op de wereld.

De auteurs beweren niet dat deze vernieuwingen gemakkelijk zullen zijn. Zoals bij alle veranderingen zal ook het creëren van een nieuw beeld van de Nederlandse stedelijke samenleving lastig zijn en verzet oproepen. Het zal de voorvechters in aanraking brengen met gevestigde belangen en verankerde macht en het zal vereisen dat ze zich losmaken van het geromantiseerde verleden van hun beschaving en het opgeblazen zelfbeeld van hun vak.

Voor mij is de grootste kwaliteit van architecten dat ze zich op hun gemak voelen bij onzekerheden. De unieke combinatie van relatieve passiviteit en enorme verantwoordelijkheid die de architectuur en stedenbouw kenmerkt, vraagt van deze vakmensen enerzijds de moed om processen te starten waarvan de uitkomst niet vaststaat en anderzijds het zelfvertrouwen om twijfelaars te overtuigen. De Spontane Stad vraagt om die vaardigheden: de ambities zijn hoog en de uitkomsten zijn onzeker. Het vereist een geactualiseerde manier van denken en een nieuw vertrouwen in wat een stad kan zijn. Het in praktijk brengen van de Spontane Stad zal de nodige rommel geven, maar ook van vitaal belang zijn. Nederland is daarvoor door haar cultuur van risico's nemen, haar expertise op het gebied van masterplanning en het grote belang dat wordt gehecht aan vrijheid een ideale proeftuin.

DE SPONTANE STAD

10
MANIFEST



84
AMSTERDAM

22
DEN HAAG



122
ZOETERMEER



38
BERLIN



144
LONDEN



54
ALMERE



159
RIO DE JANEIRO



78
DETROIT



169
GERT URHAHN



- 3 **PROLOOG**
Brendan McGetrick
- 9 **INLEIDING**
Christian Ernten
- 10 **MANIFEST**
Urhahn Urban Design
- 20 **100 JAAR SPONTANE STAD**
Partizan Publik, Urhahn Urban Design
- 22 **BINCKHORST**
Urhahn Urban Design
- 26 **DOOR DE BINCKHORST**
Dirk-Jan Visser, Björn Konig
- 42 **NIEUWE IDEALEN IN GEBIEDS-ONTWIKKELING**
Denise Vrolijk
- 48 **ONDERNEMEN IN SPONTANITEIT**
Jaap Draaisma
- 49 **BLAASGEBOUW**
Jan Rothuizen
- 50 **TEKENINGEN ALS BINDMIDDEL**
Northon Flores Troche
- 53 **VAN DE CONFECTIE GREX NAAR HET FINANCIËLE MAATPAK**
Anne van Eldonk
- 54 **LEEFLAND**
Urhahn Urban Design
- 62 **TUSSEN COLLECTIEF EN INDIVIDU**
Interview met Arnold Reijndorp
- 69 **VAN STAD MAKEN NAAR STAD ZIJN**
Jeroen Laven
- 74 **DE DOE-HET-ZELF TUINSTAD**
Tess Broekmans
- 78 **DE STEDELIJKE PRAIRIE**
Leon Hendrikkx, Jeroen Visser
- 84 **NOORDERVELD**
Urhahn Urban Design
- 92 **INDEX VAN EEN STEDELIJK ONTWERP**
Chris Keulemans
- 96 **OASES IN DE STAD**
Maarten Lankester, Cristina Polito
- 101 **SPONTAAN AAN DE OVERKANT**
Eigen Haard
- 106 **STADSWANDELEN MET GPS**
Interview met Ken Greenberg
- 112 **VERANDERD COLLECTIEF DOMEIN**
Joost Beunderman
- 120 **MADE IN TÜBINGEN**
Bart Stoffels
- 122 **SPONTAAN IN DE GEPLANDE STAD**
Josje-Marie Vrolijk
- 130 **GEBRUIKERSTAD IN DE KIEZERSSAMENLEVING**
Christian Ernten, Joost Janmaat
- 133 **MAN OP STAD**
Jan Rothuizen
- 138 **KUNSTMATIGE SPONTANITEIT**
Jeroen Beekmans, Joop de Boer
- 141 **DE FACTOR TIJD**
John Breen
- 142 **DE OVERHEID VAN DE STAD**
Henk Ovink
- 143 **STADSONTWIKKELING MET EEN DUBBELE ESPRESSO**
Steven Tacq
- 146 **STEDELIJK SOFTWARE SCHRIJVEN**
Interview met Ben Ceverny
- 154 **VAN VOLKSTUIN TOT LUSTHOF**
Bart Stoffels
- 159 **DE BUURT ALS GRAFISCH ICOON**
Alan Smart
- 163 **SOLIDS**
Rogier Noyon
- 164 **ONTELBARE KLEINE SPELERS**
Job van Zomeren
- 166 **STEDENBOUW MET WEINIG REGELS**
- 169 **URHAHN, DE STEDENBOUWER – GENTLEMAN**
Interview met Gert Urhahn
- 173 **DE WAARDE VAN SPONTANITEIT**
Koen Mulder



TAG

TITLE



ONDERNEMEND



FOTO DOOR URHAHN URBAN DESIGN

INLEIDING

Onze wereld kent geen radicaal nieuwe steden. Ieder vernieuwend ontwerp van een stad is het resultaat van ervaringen, gewoontes en overtuigingen uit het verleden. Het verlangen naar een nieuwe stad, zonder de slechte eigenschappen van vroeger, is echter zeer sterk. En in de geschiedenis leidde dit idealisme in combinatie met grote politieke macht al meer dan eens tot onherbergzame stedelijke projecten.

In deze publicatie doen de auteurs desondanks eveneens voorstellen voor verbetering, ook zij wensen te sleutelen aan de stad. Hun voorstellen zijn gebaseerd op een realiteit waar veel stedenbouwers tot voor kort blind voor bleven, verkrampd als ze waren door het zoeken naar *de beste* oplossing. Ontwikkelingseconoom William Easterly zou de auteurs 'searchers' noemen, in tegenstelling tot 'planners'. Volgens Easterly geeft de *searcher* toe niet vooraf het antwoord al te hebben en accepteert hij of zij verantwoordelijkheid voor genomen beslissingen. De *searcher* past zich aan aan de lokale omstandigheden en zoekt naar lokale oplossingen. Urhahn Urban Design doopte deze werkhouding, en de stedenbouwkundige realiteit die zij oplevert, de 'Spontane Stad'.

Juist nu, aan het begin van de eenentwintigste eeuw, verandert onze wereld in economische, sociale en ecologische zin zo snel dat het momentum

CHRISTIAN
ERNSTEN

om die realiteit als verbeteringsstrategie te zoeken echt is aangebroken. De visie van Urhahn Urban Design is het resultaat van de uitwisseling tussen ontwerp en gebruik, dat vorm krijgt als gevolg van een proces van *trial-and-error* of een conflict tussen geschiedenis en toekomst. De menselijke schaal staat centraal in de Spontane Stad. Spontaniteit is uiteindelijk een menselijke kwaliteit.

Via drie sleutelprojecten — Binckhorst, Leefland en Noorderveld, respectievelijk verbeeld in een buurtportret, een catalogus en een maquette — wordt de methode die leidt tot de Spontane Stad inzichtelijk. De auteurs schetsen een scenario voor het op een andere wijze genereren van waarde in de stad. De idee van de Spontane Stad wordt uiteengezet in een manifest en vervolgens besproken langs zes tentatief geformuleerde eigenschappen. Zo'n stad is namelijk ook: ondernemend, flexibel, open, zelfstandig, veelzijdig en dynamisch.

Deze publicatie is geïnspireerd door twintig jaar praktijkervaring van Urhahn Urban Design en geproduceerd in samenwerking met Partizan Publik. Uit de netwerken van beide bureaus werden stedenbouwers en architecten, fotografen, kunstenaars en anderen benaderd om te reageren op het manifest. Ik hoop dat u geïnspireerd raakt door de kwaliteit van de Spontane Stad en u mee laat voeren langs haar gedaantes.

MANI FEST

VOOR DE
SPONTANE STAD

URHAHN URBAN DESIGN

Wij pleiten voor de Spontane Stad als uitgangspunt voor de stedenbouw in de eenentwintigste eeuw. De Spontane Stad is een marktplaats waar vraag en aanbod vorm geven aan het stedelijke karakter. Deze stad ontwikkelt zich op verschillende snelheden en langs verschillende wegen. In de Spontane Stad zijn vele regisseurs en vele toekomstverwachtingen en wordt nauw samengewerkt met bewoners en ondernemers.

De stedenbouw staat wereldwijd voor nieuwe uitdagingen. Steden blijven groeien en worstelen met de opgave om duurzamer te worden, (im-)migratie op te vangen, mondige burgers ruimte te geven en daarmee aantrekkelijke vestigingsplaatsen te blijven. De economische crisis maakt de risico's en gebreken van het oude systeem duidelijk en werkt noodzakelijkerwijs als katalysator voor nieuwe vormen van stadsontwikkeling. Stedenbouwers moeten zichzelf en hun visie op de stad heruitvinden. In dat kader presenteren wij een manifest voor een flexibele stedenbouw, geënt op het vermogen van particuliere initiatieven.

De Spontane Stad wordt door haar gebruikers vormgegeven in een nooit eindigend veranderings-, groei- en aanpassingsproces. Individuen en groepen, bewoners als ook ondernemers bouwen, hergebruiken of reorganiseren woningen, werkplekken, parken en straten of zelfs buurten en bedrijventerreinen. Professionals in de stadsplanning werken nauw samen met de initiatiefnemers. Zij slaan de brug tussen individuele wensen en gemeenschappelijke belangen. Overheid en markt

werken nauw samen, maar het accent wordt anders gelegd: de ideeën van de eindgebruikers, hun creatieve kracht en investeringsvermogen staan centraal. De nieuwe stedenbouwer moet een historische trend doorbreken, waarin de productie van de stad steeds grootschaliger wordt georganiseerd met steeds grotere partijen.

DE GEBRUIKER AAN ZET

Als zovele 'grote verhalen' van de twintigste eeuw is een groot deel van de utopische naoorlogse stedenbouw naar de prullenbak verwezen. Stedelijke ontwikkeling is de afgelopen decennia daarmee echter niet minder grootschalig georganiseerd. Integendeel, de ene na de andere 'instant city' werd gerealiseerd, kant-en-klare plekken, slechts bruikbaar voor één bepaald doel en niet in staat om te veranderen. De sociaal-democratische utopie maakte weliswaar plaats voor een consumentgerichte benadering en haar architectuur werd meer divers, maar de stedelijke ontwikkeling als geheel bleef grootschalig, monofunctioneel en inflexibel. Inherent hieraan bleef de rol van de gebruiker beperkt tot afnemer van een standaardproduct. Wij geloven dat de gebruiker nu aan zet is. De creativiteit en energie van iedereen is nodig om bij te dragen aan oplossingen voor de stad. Co-ontwerp en coproductie zijn geen modewoorden meer, maar vormen de sleutel tot een werkelijk duurzame stedelijke ontwikkeling. Dit is zowel van toepassing op nieuwbouwgebieden, waar de traditionele investeringslogica sterk onder druk is gekomen, als ook op achterstandswijken waar de endogene kracht van bewoners al jaren genegeerd wordt. In beide gevallen is de tijd rijp voor een planningsproces dat de collectieve capaciteit tot handelen vergroot, van wijkbewoner tot ondernemer, van verenigingen van eigenaren tot lokale instituties.

OER-HOLLANDS

Het pleidooi voor de Spontane Stad lijkt wellicht on-Nederlands. Ons vertrekpunt is immers een land met een sterke planningstraditie, waar we terecht trots op zijn. Sinds het begin van de twintigste eeuw werd in Nederland vrijwel alle stedelijke ontwikkeling strak geregisseerd via structuurplannen, wijkvisies, bestemmingsplannen en woningbouwprojecten. We hebben een reputatie hoog te houden op het gebied van architectuur en zorg voor openbare plekken. Het model was er een waarin gebouwen, buurten en wijken kant-en-klare producten zijn. Voor toeval en verrassing was geen plaats en juist dát zijn de elementen die een stad vitaal en duurzaam maken. De Nederlandse praktijk kent echter ook andere tradities. Zo is de vrijheid op het perceel het grondbeginsel voor de Amsterdamse grachtengordel en het Haagse Statenkwartier. Binnen een collectief raamwerk van grachten en straten en met heldere spelregels kon de gebruiker zelf als bouwheer optreden. De Nederlandse politiek kent ook het ‘subsidiariteitsbeginsel’, dat stelt dat je niet hoger moet regelen wat op een lager schaalniveau kan. Een derde traditie is zichtbaar in de pragmatische realiteit, waarin de ontwikkeling van te grote ambities werd teruggebracht tot beter behapbare projecten. Tot slot is een toenemende trend zichtbaar — zij het langzaam — van zelfbouw, zelforganisatie en kluswoningen. Zelfs binnen de aangeharkte orde in de VINEX-wijken en in een enkele vernieuwde naoorlogse wijk, is enige ruimte voor de creativiteit van bewoners. De traditie van de Spontane Stad is er kortom al, maar zij wordt alleen erkend als uitzondering die de regel van grootschaligheid bevestigt.

VIER PRINCIPES

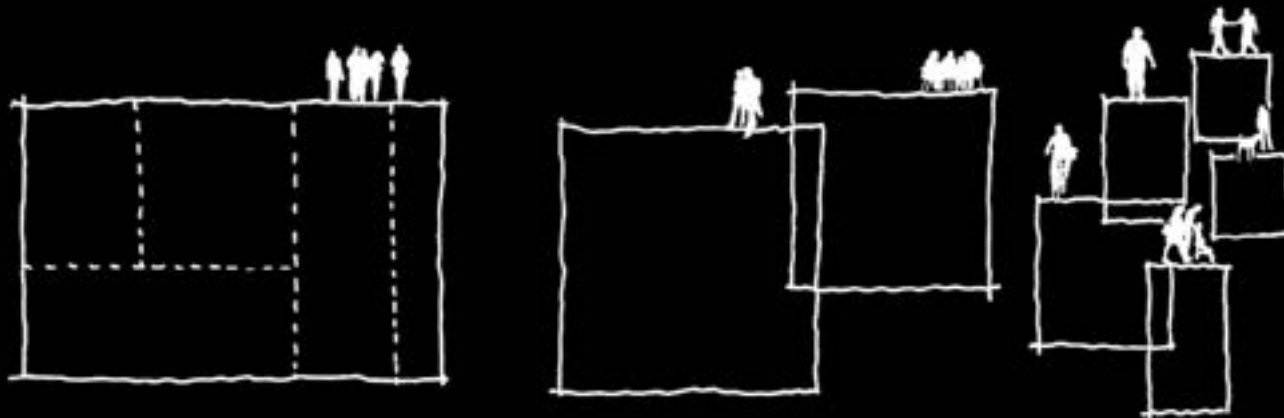
Stedenbouw langs de volgende vier principes maakt de Spontane Stad in de toekomst realiteit:

MANIFEST

1. ZOOM IN

In zoomen, ofwel het verkleinen van de schaal, betekent het omarmen van een ontwikkelingsproces dat ten dienste staat aan vele initiatiefnemers tegelijk op verschillende plekken. Het in kaart brengen van lokale behoeftes, relevante spelers in vernieuwingswijken en de mogelijkheden of juist belemmeringen die zij zien, is essentieel. Daarbij hoort een aanbod van percelen in alle vormen en maten. *Zoom in* slaat ook op de factor tijd: denk in kleine stappen vooruit.

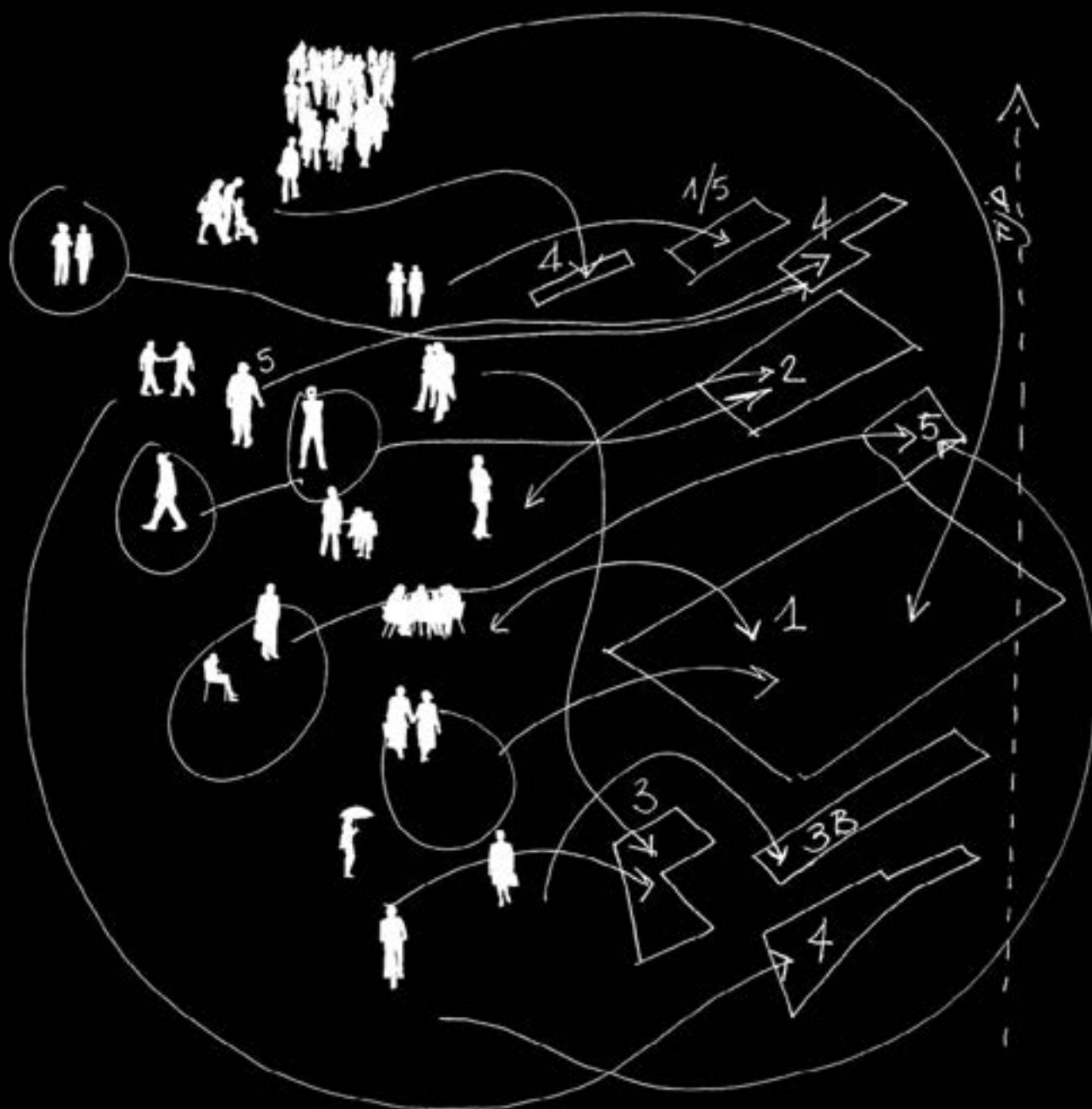
MANIFEST VOOR DE SPONTAE STAD



ONDERNEMEND

2. ORGANISEER FLEXIBILITEIT

De functies, de architectuur, de dichtheden en leefstijlen wisselen in steden voortdurend. Een duurzame stedelijke ontwikkeling betekent dat een buurt zich makkelijk aanpast aan veranderingen. De niet-lineaire ontwikkeling van een stad zorgt voor levendigheid. Het regisseren van veel initiatiefnemers tegelijkertijd, in verschillende snelheden en richtingen, is van groot belang. De blauwdruk moet het definitief afleggen tegen de kaart die brede mogelijkheden en specifieke kansen signaleert. Een plan moet een brede groep participanten kunnen inspireren en zich tegelijkertijd kunnen aanpassen aan het spel zoals dat in de loop der tijd gespeeld wordt.



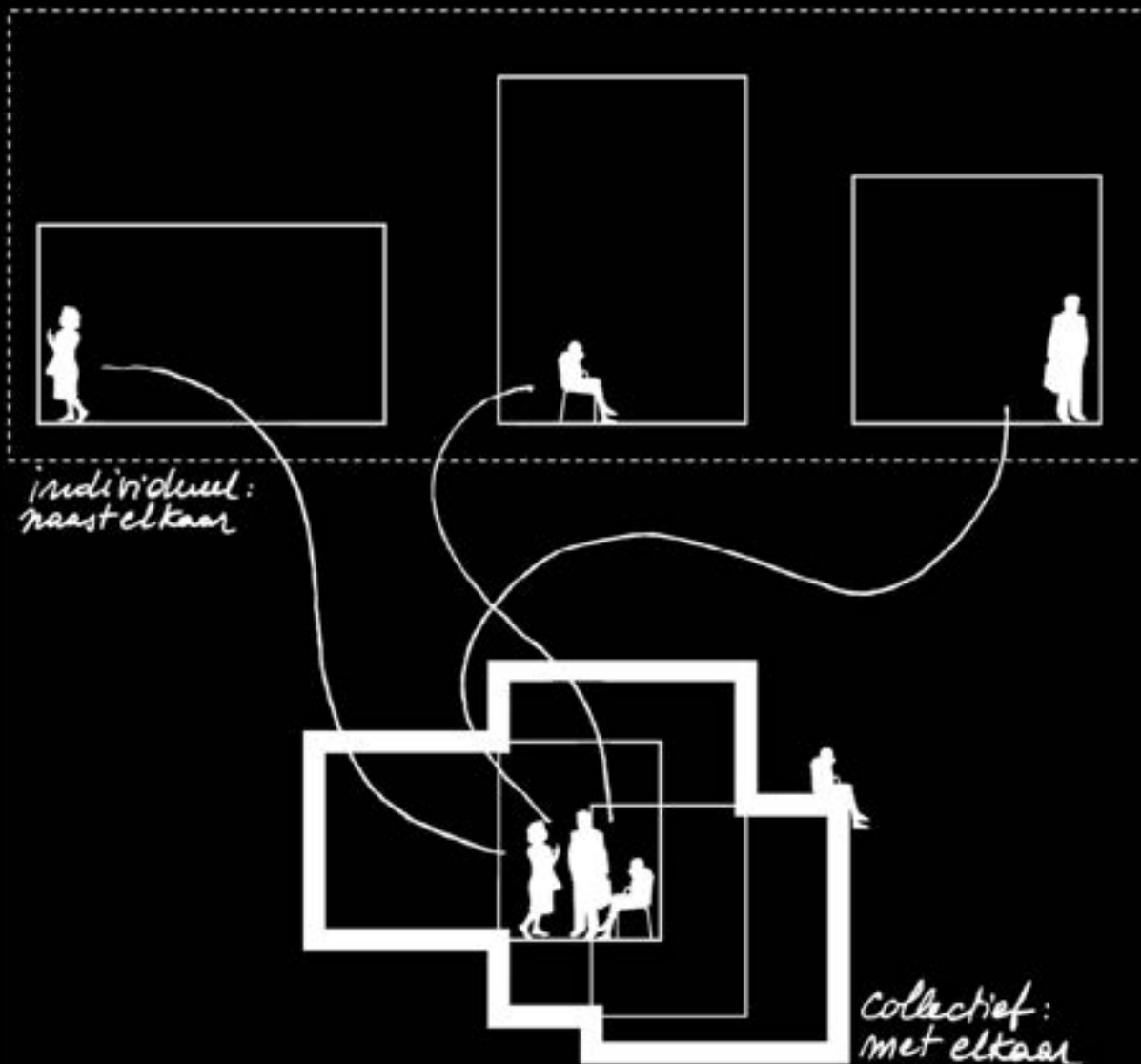
3. CREËER COLLECTIEVE WAARDEN

Het definiëren van gedeelde ambities is een essentieel onderdeel van stedenbouw. Dit gaat om collectieve investeringen zoals in innovatieve energie-infrastructuur of in waterkwaliteit, om behoud van erfgoed en het versterken van openbare ruimte, het creëren van onderscheidende elementen en toekomstige waarden. Het landschap, de bereikbaarheid, historisch erfgoed, bijzondere functies en voorzieningen en de architectuur creëren collectieve waarde en inspireren nieuwe vormen van gebruik. Dit is van strategisch belang voor een stedenbouwer van de eenentwintigste eeuw: gemeenschappelijke waarden maken het mogelijk om over de toekomst van een gebied te gaan dromen. Anticiperend op de diverse dromen werkt de stedenbouwer aan een karakter van een gebied, een eigen sfeer en samenhang, gebaseerd op het vertrouwen in de veerkracht en het conflictoplossend vermogen van de gebruiker.

MANIFEST

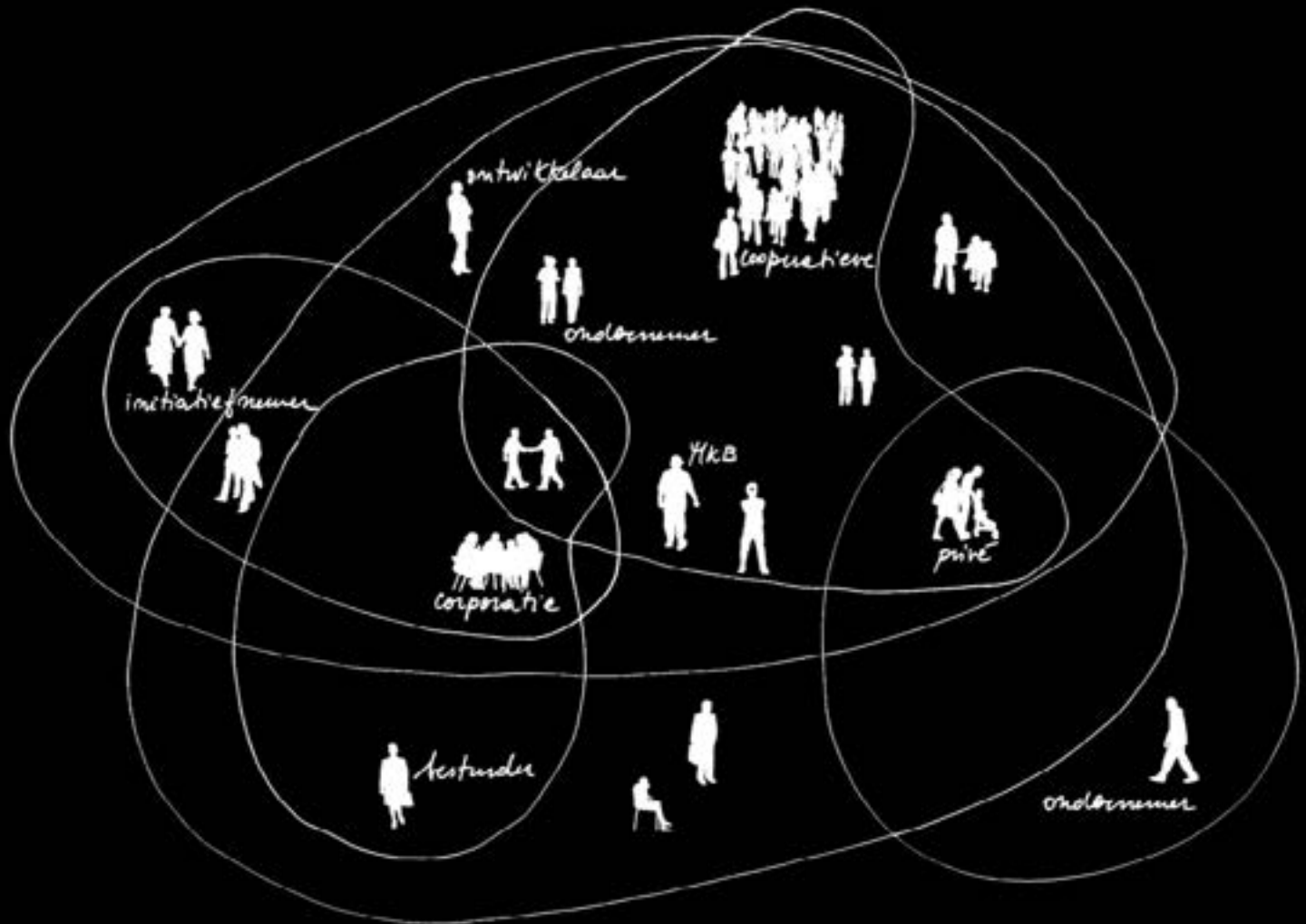
MANIFEST VOOR DE SPONTAË STAD

ONDERNEMEND



4. WERK GEBRUIKERGERICHT

De structuren voor participatie moeten de inspraak voorbij. De energie, de creativiteit en het investeringsvermogen van iedereen moeten worden aangetrokken om toekomstige uitdagingen het hoofd te bieden. Nieuwe benaderingen en gereedschappen zijn nodig, van microfinanciering voor lokale projecten tot digitale verbeeldingsplatforms. Deze innovaties zijn al volop in gang, maar moeten worden geïntensiveerd om het maximale aantal potentiële initiatiefnemers, van topondernemers tot achterstandswijken, te kunnen bereiken. Bewoners, bedrijven, verenigingen en coöperaties verdienen een actieve rol in stedelijke vernieuwingsprojecten. Centraal staat het stimuleren van het endogene investeringsvermogen. Dat is in de praktijk een echte trendbreuk: economische ontwikkeling als motor van stedelijke ontwikkeling in plaats van volkshuisvesting. De stedenbouwer dient *custom-made* te ontwerpen vanuit de mogelijkheden van de gebruiker.



WAT BETEKENT DIT?

De uitdaging voor de stedenbouw in de eenentwintigste eeuw ligt in het vinden van de juiste balans tussen de zaken die voor iedereen belangrijk zijn en het creëren van vrijheid waar dat kan. Daarom moeten stedenbouwers zich in de eerste plaats gaan richten op de vormgeving van de condities waarbinnen de vrijheid georganiseerd kan worden. De stedenbouwer als marktmeester: geen allesoverheersende regisseur, maar een organisator van basisregels die wel bepaalt hoe de structuur van de markt is, maar niet wat op je kraam ligt. In stedenbouwkundige termen spreken we over het definiëren van een raamwerk met daarbinnen ontwikkeling op basis van het perceel, precies zoals dat ooit in de Amsterdamse grachtengordel gebruik was. De rol van de stedenbouwer gaat echter verder in het ragfijne spel van bouwen, renoveren en het veranderen van functies. De stedenbouwer zal uiteenlopende rollen moeten aannemen: soms die van ontwerper, dan weer van verleider, rekenaar en tekenaar. Maar ook zal de stedenbouwer als onderhandelaar of zelfs als ondernemer moeten optreden, die actief samenwerking organiseert en partijen uitnodigt en uitdaagt. Zo krijgt de Spontane Stad in de praktijk gestalte. In reactie op de huidige economische crisis dienen we onze planningstraditie kritisch tegen het licht te houden. In plaats van enkel bezuinigen en kosten reduceren, moeten we ons richten op de waardecreatie van stedelijk gebied en het daarmee mobiliseren van 'klein geld op grote schaal'. De Spontane Stad is daarmee niet langer een kans, maar een noodzakelijke economische realiteit geworden.



DE MENS
IS KLEIN,
EN DAAROM
IS KLEIN
OOK MOOI



100 JAAR SPONTANE STAD

PARTIZAN PUBLIK, URHAHN URBAN DESIGN

GENEALOGIE

100 JAAR SPONTANE STAD

ONDERNEMEND

PATRICK GEDDES
Een stad is meer dan een plek in de ruimte, het is een drama in de tijd.

OTTO NEURATH
De dagen dat de zelfredzaamheid van de middenstand leidde tot kleine productiecoöperaties en andere samenwerkingsverbanden, ligt achter ons. Alles wat behoort tot de middenstand en deel uitmaakt van de werkende bevolking, gaat deel uitmaken van een enorme organisatie geheel conform het laat-kapitalisme.

JANE JACOBS
Steden hebben het vermogen om iedereen iets te bieden, alleen omdat en alleen wanneer ze door iedereen worden opgebouwd.

HASSAN FATHY
Indien mogelijk, zou ik graag de kloof overbruggen tussen de architectuur van de gewone man en de architectuur van de architect.

TEL AVIV

VICTORY GARDENS

NEW BABYLON

NEW GOURMA

1900 1910 1920 1930 1940 1950



DAVID HARVEY
Het democratiseren van dat recht (op de stad, red.) en het opbouwen van een brede sociale beweging om de wil ervan kracht bij te zetten is noodzakelijk.



RICHARD SENNETT
Hoe kunnen publieke ruimtes geopend worden? Hoe kan het verschil tussen binnen en buiten worden overbrugd? Hoe kan het ontwerp zorgen voor nieuwe groei? Hoe kan de uiterlijke verschijningsvorm uitnodigen tot betrokkenheid en identificatie? Dit zijn de prangende vragen waar het stedenbouwkundig ontwerp zich op moet richten in het Stedelijke Tijdperk.



MUHAMMAD YUNUS
We hebben een maatschappij gecreëerd die mensen geen mogelijkheden biedt om voor zichzelf te zorgen omdat wij hen deze mogelijkheden hebben ontzegd.

CHRISTOPHER ALEXANDER
Als we redeneren vanuit de boomstructuur, dan ruilen we de menselijkheid en rijkdom van de levende stad in voor een conceptuele eenvoud die alleen ontwerpers, planologen, bestuurders en ontwikkelaars ten goede komt.



E. F. SCHUMACHER
De mens is klein, en daarom is klein ook mooi.



AMARTIYA SEN
Het is belangrijk om tegelijkertijd het centrale belang van individuele vrijheid te onderkennen en de kracht die maatschappelijke invloeden uitoefenen op de omvang en reikwijdte van die individuele vrijheid. Individuele vrijheid is een maatschappelijke verplichting.



LUUK BOELENS
Commitment ontstaat niet door een soort van 'totaaldemocratie', maar eerder door het idee van gelijkwaardigheid door te trekken naar verschillende aspecten van de maatschappij.



KEVIN LYNCH
Een sterke beeldkwaliteit van de omgeving biedt een belangrijk gevoel van emotionele zekerheid. Het warme gevoel van thuis is het sterkst als thuis niet alleen bekend is, maar ook herkenbaar.

JOHN TURNER
Huisvesten is een werkwoord



REM KOOLHAAS
Vooral tussen 1890 en 1940 koos een nieuwe cultuur Manhattan als haar laboratorium;[...] een fabriek werd van door mensen gemaakte ervaringen, waar het echte en het natuurlijke ophielden te bestaan.

GIAN CARLO DE CARLO
Participatie is een complex gegeven. Maar het is een van de vluchtdeuren voor de Architectuur. Architectuur is een communicatiemiddel dat potentieel door iedereen gebruikt kan worden en dat ooit ook iedereen gebruikte.

HERMAN HERTZBERGER
Geen enkele bepalingen maken houdt in, in theorie althans, dat er veel mogelijkheden ontstaan voor spontane improvisaties met de ruimte en een bereik om van te dromen.

KEES CHRISTIAANSE
Stedenbouw is het managen van stedelijke inhoud.

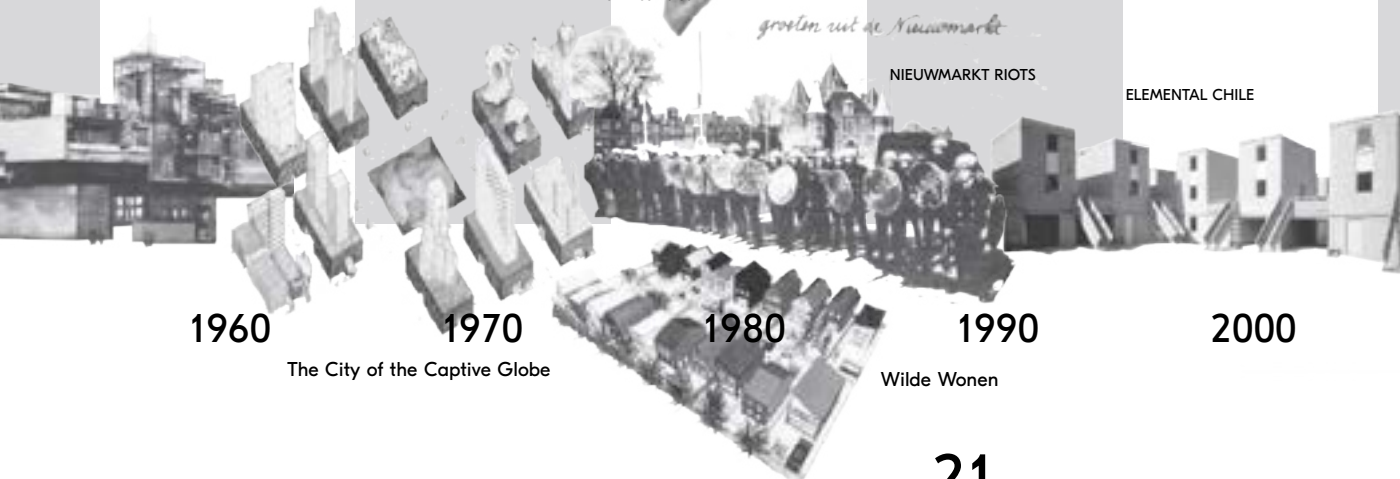
YONA FRIEDMAN
Als een theorie goed in elkaar zit en breed in omloop wordt gebracht, dan is het voordeel dat ze niet langer het bezit is van specialisten, maar dat ze voortkomt uit het publieke domein.



ALDO VAN EYCK
De tijd is gekomen dat men zich kan voorstellen dat stedenbouwkundige architectuur en architectonische stedenbouw op een uniek punt zijn gekomen door pluraliteit en vice versa.



JOHN HABRAKEN
"Hoe kan ik ontwerpen als ik niet weet wat het eindresultaat zal worden?" Is een veel gehoorde klacht. "Waarom zou je willen ontwerpen als je dat al zou weten?", is mijn respons dan.



1960

The City of the Captive Globe

1970

1980

1990

Wilde Wonen

2000

ELEMENTAL CHILE

2010

grooten ruit de Nieuwmarkt

NIEUWMARKT RIOTS

BINCK HORST

URHAHN URBAN DESIGN

De transformatie van de Binckhorst in Den Haag, een 130 hectare groot binnenstedelijk werkgebied, is hét antwoord op de verdichtingsopgave van de gemeente Den Haag. In de planvorming heeft tot twee jaar geleden sterk de nadruk gelegen op ingrepen van bovenaf. Een masterplan voorziet in een omvangrijk stadspark, een hoogwaardige nieuwe stadsentree en vele tienduizenden vierkante meters woon- en werkfuncties. Het masterplan is tegelijkertijd een product uit vervlogen tijden. Het zet een ambitieuze koers uit voor de ontwikkeling, maar met het ontbreken van grootkapitaal dreigen ambities in de kiem gesmoord te worden.

Urhahn Urban Design werkt aan de opgave hoe de Binckhorst organisch kan transformeren, waarbij het initiatief van onderaf regeert. In dit onzekere, maar ook verrassende proces is de reis de bestemming. Er is geen eindbeeld, de tussentijd duurt eeuwig. Het perceel is de korrel waarlangs dit transformatieproces verloopt. Wij hanteren het uitgangspunt dat de vrijheid van ondernemers en initiatiefnemers op dit schaalniveau gemaximaliseerd moet worden. In de Binckhorst moet je je dromen kunnen waarmaken. Met zeer beperkte restricties.

Dat is voor de gemeente niet een kwestie van achteroverleunen en afwachten wat er gebeurt. De gemeente moet publieke ambities voor de lange termijn vastleggen. Op die manier dragen spontane initiatieven bij aan gebiedsontwikkeling. De voorgestelde structuringrepen (laan, park, openbare kades) versterken de ruimtelijke condities, waarbinnen anderen initiatief kunnen nemen. Deze ingrepen moeten met de hoogst mogelijke kwaliteit worden vormgegeven, een primaire publieke taak.

Naast de structuringrepen op gebiedsniveau zien wij in een richtlijnenkaart een ander belangrijk instrument om de ambities van gebiedsontwikkeling (geleidelijk) waar te maken. Richtlijnen doen uitspraken over de bouwvelop en het te realiseren programma. Ze zijn lokatiespecifiek en geven de private initiatiefnemer houvast bij de ontwikkeling van het perceel.

We zien de richtlijnenkaart als een dynamisch instrument; dat wil zeggen dat dit instrument geregeld tegen het licht wordt gehouden. Na bijvoorbeeld vijf jaar wordt gekeken of de regels strenger moeten — want ontwikkelingen staan elkaar soms in de weg — of juist losser om meer initiatief uit te lokken. Kleine katalysatorprojecten laten zien wat de mogelijkheden in de Binckhorst zijn, zodat initiatiefnemers geïnspireerd en gestimuleerd worden.



~

**KLEINE KATALY-
SATORPROJECTEN
LATEN ZIEN WAT
DE MOGELIJKHEDEN
IN DE BINCKHORST
ZIJN**

~



Een Italiaans restaurant in een loods van prefab beton kan werken als katalysator voor gebiedsontwikkeling.

DOOR DE BINCK- HORST

FOTO'S DOOR DIRK-JAN VISSER

PROJECT ~ DEN HAAG

DOOR DE BINCKHORST

ONDERNEMEND

Het schip van het zeekadettenkorps
achter het pand van het kunstenaarsinitiatief De Besturing.







De Jero Papierfabriek, een Italiaans familiebedrijf onder leiding van Alessandro Bruti, bestaat sinds 1913 en is sinds 1950 gevestigd aan de Komeetweg 13-15.



De ANDO BV Drukkerij aan de Ko-meetweg staat onder leiding van Fokko Tamminga.

PROJECT ~ DEN HAAG

DOOR DE BINCKHORST

ONDERNEMEND





PROJECT ~ DEN HAAG

DOOR DE BINCKHORST

ONDERNEMEND

De voormalige Caballero Fabriek op de Binckhorst is een multifunctioneel bedrijfsverzamelgebouw voor innovatieve, creatieve en culturele bedrijven.



ONDER
Aan Trekvlietplein 30-A is autosloperij J. de Kok gevestigd.

LINKS
Autosloperij J. de Kok



DOOR DE BINCKHORST

In oud-Nederlands is een ‘binckhorst’ een waardeloos stuk grond, begroeid met kreupelhout. Het bedrijventerrein Binckhorst in Den Haag daarentegen heeft door zijn ligging en verleden eerder iets weg van een vrijplaats. Het is een bijna op zichzelf staand mini-universum, waarin oud en nieuw, hard en zacht, traditie en vernieuwing op een bijzondere manier met elkaar in contact staan. Dit laatste ruwe bedrijventerrein van ‘Industrieel Den Haag’ heeft alles in huis om de strategische verschuiving van zware industrie naar creatieve stad op een bijzondere manier te bewerkstelligen.

Het 130 hectare grote industrieterrein ligt op een steenworp afstand van het centrum en kent een lange planningsgeschiedenis van herstructurering. In het verleden hing de schaduw van de sloophamer veelvuldig boven het terrein. Je zou kunnen zeggen dat het gebied zijn charme mede te danken heeft aan deze erfenis. Karakteristieke gebouwen uit een hoogindustriële verleden staan schouder aan schouder met Oost-Duitse *prefab* wederopbouwarchitectuur. Verderop, in de schaduw van een van de generieke kantoorpanden uit de jaren tachtig, vind je — als je ‘hard’ kijkt — nog een stuk spoor of een straatje met kinderkopjes. Het zijn de ‘*Zeitzeugen*’, de littekens van het verleden.

Veel mensen vergeten dat Den Haag een lange industriële traditie heeft. In de ogen van velen is Den Haag dé ambtenarenstad. De Binckhorst weet beter. Het laatste, rauwe bedrijventerrein van ‘Industrieel Den Haag’ herbergt een groot aantal familiebedrijven, sommige al sinds 1925. De Binckhorst is het gebied van de gewone man. Van ontwikkelingen als het Masterplan, ontworpen door de architecten van OMA - met kreten als ‘Wonen in de Binckhorst met de wereld als basis’ hebben ze weinig. De meest geuite kritiek is dat er te weinig onderzoek is gedaan naar de waarde van het bestaande. En als men er al iets mee doet, wordt het bestaande — de gebouwen, de mensen, de identiteit — van de Binckhorst misbruikt als lokmiddel voor tussentijdse ontwikkelingen. Intussen voorzien de plannen erin om het gebied op een geheel andere wijze door te ontwikkelen.

Kunstenares Wilma Marijnissen leidt ons rond over het terrein en legt uit: ‘Er is niet gekeken naar de betekenis van de herontwikkelingsplannen voor het gebied en voor de mensen. Boten moeten weg en bedrijven die niet kunnen aantonen dat ze stadgebonden zijn, moeten ook weg. In de ogen van de planners “voldoet de wijk niet meer” en heeft ze “niets meer te bieden”. Een stad heeft bepaalde ingrediënten nodig. Waarom zou je goedlopende,

BJÖRN
KÖNIG

gezonde bedrijven eronderuit willen halen? Het is de omgekeerde wereld, dit soort mensen verdient veel meer respect.’

Wilma noemt zichzelf een ‘doorgeefluik’. Via haar spreken we met Ruud van autodemontagebedrijf Hogevoorst. Het bedrijf zit al vijfenveertig jaar op het Trekvlietplein, pal naast een viertal andere autosloperijen. Ruud spreekt liever van ‘autodemontagebedrijven’, een belangrijke stijlnuance. Het bedrijf heeft een individuele rechtszaak aangespannen tegen de plannen voor herplaatsing van de gemeente. ‘Er worden spelletjes gespeeld met de Binckhorst, dat kan eigenlijk niet. Wij staan voor hergebruik van grondstoffen, voor recycling. Daar is Nederland toch zo trots op? En wij zijn er ook voor de kleine man met de kleine beurs. Mensen mogen nu nog zelf een onderdeelje van de auto’s afslopen. De bedrijvigheid buiten is tegelijk de charme van het terrein. In de nieuwe plannen moet het allemaal binnen, in de loodsen, gebeuren. We willen wel vernieuwen, maar dan moet je er ook de kans voor krijgen.’ Een aantal kleinere autosloperijen heeft de handen inmid- dels ineengeslagen en laat zich bij de gemeente vertegenwoordigen door een tussenpersoon. ‘Je kunt iedereen zijn levensonderhoud’, geeft Ruud ons nog mee. ‘De Binckhorst is een apart bedrijventerrein, een heel warm gebied.’

We nemen de proef op de som en kloppen aan bij de burens. We zijn te gast in het ‘praathuis’ van autosloperij J. de Kok. Even later zitten we met een kopje thee op de bank te luisteren naar een gedicht van de 94-jarige Janus Vogelensang. Even proeven:

[...] en toen men mij vroeg, waar kom jij vandaan?
Toen ik dan zei: “ik ben van de aarde”,
Liepen ze vol walging bij mij vandaan,
Terwijl angstige ogen naar mij staren.
Ik ben toen maar weer terug naar de aarde gegaan.
Naar die planeet met zijn bazen en knechten.
Maar om de hoek daar heb ik mijn bijl weer staan.
Kom maar op, want ook ik zal weer vechten.’

Volgens eigenaar Peter de Kok, die de sloperij samen met zijn broer Dirk runt, behoort Janus 'tot het meubilair'. Net als de veertig jaar Nederlandse voetbalhistorie aan de muur, de pin-upgirls en de duiventil op het dak. Over de toekomst van zijn bedrijf en zijn plek in de Binckhorst is Peter niet optimistisch: 'Je bent bijna veertig jaar de onbetaalde vuilnisman van Den Haag geweest, maar dat telt nu niet.'

~

**HET IS EEN
SOORT
SPEELTUIN
AAN HET
WORDEN.
IEDEREEN
WIL ER
PLOTSSELING
WAT MEE**

~

Met Wilma verkennen we het gebied verder en fietsen we langs een verslaafdenopvang, een zand- en grindopslag, chemische depots en opslag van afval. 'Alles wordt gedumpt in de Binckhorst,' vertelt ze. Het oude straatmeubilair, de bestrating en de verlaten treinsporen zijn voor haar referenties

aan het verleden. Referenties aan de kracht van het 'laten', dat het moet opnemen tegen de Nederlandse ontwerpgeest. 'Elke tijd moet zijn erfenis behouden,' verklaart de kunstenaar. Wilma raakt soms geagiteerd over de ontwikkelingen in de Binckhorst: 'Het is een soort speeltuin aan het worden. Iedereen wil er plotseling wat mee.'

We stappen onaangemeld binnen bij ANDO BV, een drukkerij op de Mercuriusweg. 'ANDO, opgericht in 1929, staat voor een goed grafisch product', aldus directeur Fokko Tamminga. 'Vooral nu, in een tijd van vervlakking.' Hij wijst op de traditie van Den Haag als ontwerpstad. De relatie met de Binckhorst is voor zijn drukkerij van groot belang. Het is dicht bij het centrum en dicht bij de grote, creatieve units zoals de Caballerofabriek en Bink 36. 'Mensen komen op de fiets even langs. Dingen moeten elkaar versterken. Pas dan krijg je speciale producten.'

Tamminga is voorstander van de vermenging van wonen en werken. Welke rol heeft hij in gedachten voor de toekomstige Binckhorst? 'Je krijg zo'n gevoel dat er nergens ruimte voor is. Het zijn allemaal grote, generieke units in de kantoorfeer', zegt de grafisch ontwerper. 'Je bent geen creatieve stad door een grote ontwerp unit ergens neer te zetten. Om er een geheel van te maken heb je ook andere zaken nodig. Zoals in Italië, daar heb je kleine winkeltjes. Alleen de goede combinaties kunnen recht doen aan de strekking van een verhaal. Vormgeving en papier is zo'n combinatie die eenheid creëren kan in een diverse omgeving. Onze meerwaarde is dat je een hoop mogelijkheden en kennis van zaken hebt. We hebben hier een van de grootste kennisbronnen in Nederland ondanks het feit dat we zo klein zijn. Er is meer dan efficiëntie. Als je leuk met je vak bezig bent, hoeft je niet het meeste te verdienen.'

Over het 'Italiaanse gevoel' gesproken. Verderop in de straat staat de Jero Papierfabriek. Ontstaan in 1913 en sinds 1950 staat het bedrijf op de huidige locatie. Alessandro Bruti nam het oudste, nog bestaande familiebedrijf in de Binckhorst over van zijn vader Urbano Bruti. Binnen wanen we ons midden in de industriële revolutie: je struikelt over de op lokatie ontworpen en gebouwde machines en rollen papier. Er wordt nog met handgeschreven facturen gewerkt. We vragen Alessandro wat hij vindt van de recente ontwikkelingen in de Binckhorst: 'De Binckhorst is de motor van Den Haag. Ondanks de omstandigheden, crises en fluctuaties in de markt bestaan er naast elkaar honderd familiebedrijven. Wij overleven door hard te werken en constante kwaliteit te leveren. We zijn zo flexibel omdat we korte lijnen hebben. Het is de combinatie van oud en nieuw, van hard en zacht, die deze plek zo bijzonder maakt. Daar moeten we zuinig en trots op zijn.'

Gebogen over zijn basilicumveld middenin de fabriekshal vertelt Alessandro over zijn andere passie, *Dramtunes*: 'Het begon allemaal heel kleinschalig. Af en toe maakte ik Italiaans boereneten voor vrienden hier in de fabriekshal en nodigde wat muzikanten daarbij uit. Italiaanse en Ierse muziek, heel informeel, gewoon gezellig. Het was eigenlijk een muzikantenfeest waar anderen bij mochten zijn. En zo is het gegroeid, heel spontaan, eigenlijk een spontaan netwerk.'

Spontaan was ook onze ontmoeting met Jaan van Oeveren. We praten met haar door het raam van haar woning op de begane grond van een curieus, verweesd woningblok aan de Binckhorstlaan,

~

KARAKTERISTIEKE GEBOUWEN UIT EEN HOOG- INDUSTRIEEL VERLEDEN STAAN SCHOUDE AAN SCHOUDE MET OOST-DUITSE PREFAB WEDER- OPBOUW- ARCHITECTUUR

~

te midden van autodealers en industrie. Jaans raam kijkt op Sint Barbara, 'de begraafplaats van de gewone man'. In de plannen voor de 'Nieuwe Binckhorst' maakt haar huis plaats voor een stadspark. 'Ik kwam hier vijfendertig jaar geleden nadat ik een beroerte had gekregen. Ik heb mijn man hier leren kennen. Mijn dochter en mijn kleinkinderen wonen drie huizen verderop. Het is hier heerlijk rustig; voor heb je de begraafplaats en achter heb ik mijn tuin.' Jaan gaat geregeld naar informatiebijeenkomsten van de gemeente. 'Daar kun je dan vragen stellen enzo. Nu zeggen ze weer 2012.'

De laatste halte tijdens onze rondtocht door de Haagse Binckhorst is Ateliercomplex 'De Besturing'. We spreken met Tiddo de Ruiter, zelfproducerend meubelontwerper en bestuurder van 'Stichting De Besturing', in zijn atelier op de begane grond van een oude fabriek aan de Saturnusstraat. In de jaren zestig van de vorige eeuw werden in het pand scheepsvorstuwing- en besturinginstallaties vervaardigd. De machtige hijs- en takelinstallatie aan het plafond hebben ze zelf laten repareren. 'Hier wordt met de meest uiteenlopende materialen gewerkt zoals hout en staal. Vanochtend kwamen nog deze blokken zandsteen uit Duitsland. Daarvoor is zo'n kraan wel geschikt.'

In het pand zijn in totaal negentien ateliers en twee projectruimtes gehuisvest. 'De Besturing' biedt onderdak aan de meest uiteenlopende disciplines. Er werken meubelmakers, kunstenaars en architecten, maar ook productontwikkelaars, studenten van de Koninklijke Academie (van Beeldende Kunsten) en gameontwikkelaars zijn er te vinden. De Ruiter ziet ze allemaal binnenkomen: 'We kijken vooral of iemand passie heeft voor wat hij of zij doet. Dat merk je vaak al bij het eerste gesprek. En dan maakt het eigenlijk niet uit wat het is.'

Een van hen was Anke Kuipers, 'de eerste vrouwelijke gameontwikkelaar in Nederland'. Ze is beeldend kunstenaar en dat komt goed uit als je een computerspel moet vormgeven. Het zijn spannende tijden. Binnenkort gaat haar eerste *multi-player online game* 'Innebula' in de bèta (test-)fase. Laatst hadden we voor het spel nog een extra grafische vormgever nodig. In de CabFab aan de overkant kwam ik iemand tegen die ik kende en toen was het zo gepiept. Dat is het mooie aan de Binckhorst, je hebt de ruimte en ook het netwerk. Het is gewoon heel tof hier.' Ook voor Tiddo is een complementair netwerk en de ruimte om met materiaal te kunnen experimenteren belangrijk: 'Als ik een stuk hout op een bepaalde manier gezaagd moet hebben, ga ik langs de Timmerfabriek op de Komeetweg.' Tiddo probeert in zijn werk 'het overbodige te strippen om de essentie van een meubel bloot te leggen'. 'Mijn meubels hebben niets te verbergen.'

Ook de Binckhorst heeft met het oog op wat gaat komen niets te verbergen en vooral niets te vrezen. De grote diversiteit aan praktische lokale vaardigheden, ervaring en kennis in combinatie met de rijke verhalen en de historie van het gebied, blijkt eens te meer een anker in de continu veranderende omgeving. De sterke band van de mensen met hun directe, fysieke omgeving biedt ruimte voor vernieuwing en experiment. De voelbare waardering voor zowel het traditionele als eigentijdse vakmanschap in de Binckhorst, kan de basis vormen voor een veranderingsproces gebaseerd op het bestaande. Traditioneel, maar met de tijdgeest van nu. ×



TAG

TITLE

DE SPONTANEE STAD



VINDINGRIJK

Rome
FOTO DOOR PETER VAN BOLHUIS, PANDION



FOTO DOOR JAN MARTIN EEKHOF

LIVERPOOL

VERNIEUWING VAN DE OPENBARE RUIMTE
ALS KATALYSATOR



- 1 Kleine schaal woningbouw boven winkels.
- 2 Toename van bijzondere ontwikkelde pakhuizen door lege kavels op te knappen.
- 3 Een combinatie van herontwikkelde pakhuizen en nieuwbouw geven het gebied een uniek karakter.

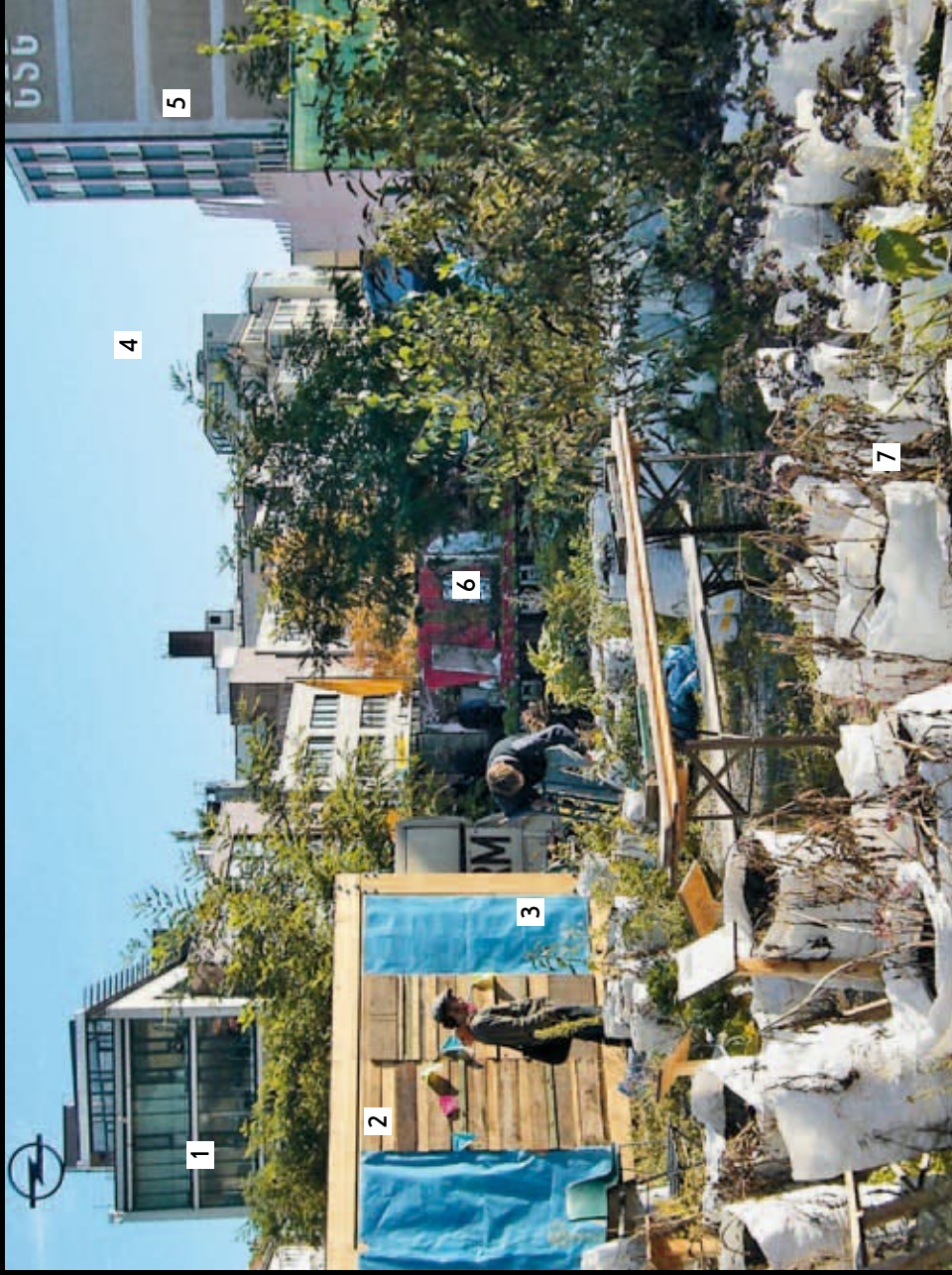
4 Sommige leegstaande panden blijven leeg. De verandering gaat traag, waardoor de buurt een zichtbaar verhaal over tijd, geschiedenis en verandering ademt.

5 Tijdelijk gebruik van leegstaande kavels voor muziek optredens of culturele activiteiten.

Liverpool Capital of Culture 2008 was de generator voor grote schaal herontwikkelingsprojecten. Desalniettemin zijn er ook plekken waar de gemeente en andere betrokkenen in de herontwikkeling hebben geïnvesteerd op een veel kleinere schaal, met een meer *bottom-up* benadering. In 1994 werd bijvoorbeeld een aantal strategische projecten geïnitieerd om het openbaar gebied te verbeteren, zoals het maken van enkele stedelijke pleinen en het versterken van bereikbaarheid, als katalysator voor private investeringen. In de Ropewalks, een voormalig industriegebied dat was verbonden aan Liverpools *Old Dock*, heeft deze strategie een gunstig effect gehad op de 'spontane' ontwikkeling van diverse activiteiten en de toename van de dynamiek en de rijkdom aan functies, waardoor dit gebied inmiddels een populairere bestemming is geworden om te wonen, te werken of te bezoeken.

BERLIN

LANDBOUW OP STRAAT



1 De marktdruk in Berlijn is laag. Berlijn is niet het economische centrum van Duitsland en er is veel ruimte, waardoor tijdelijk en informeel gebruik de kans krijgt.

2 Op het terrein staan verschillende schuurtjes en containers. Als speelruimte voor de kinderen, als Biergarten, als infocentrum of als kiosk waar je stekjes kan kopen.

3 Een eigen tuin in het centrum van Berlijn is uitzonderlijk. Berlijn is een jonge stad met vele gezinnen. Door de lage huren en relatief grote woningen kan je ook met kinderen in de stad goed wonen. Prinzessinnengarten biedt een alternatief voor de eigen tuin.

4 Kreuzberg heeft het stempel multicultureel brandpunt, maar is inmiddels ook een geleide woonbuurt en creatief en cultureel centrum. Prinzessinnengarten brengt de uiteenlopende bevolkingsgroepen op informele wijze samen.

5 De typische Berlijnse stadsblokken hebben een grote maat en zijn samengesteld uit verschillende Berlijnse huizen met voorhuis, zijvleugel en achterhuis. Een blok bestaat uit meerdere hoven. Door de roerige Berlijnse geschiedenis zijn vaak gaten in de bouwblokken gevallen, de zogenaamde 'Baulücken'. Een bron voor informeel, tijdelijk gebruik.

6 Moritzplatz is een van de drukste verkeerspunten in Kreuzberg. Groen en verkeer trekken zich weinig van elkaar aan.

7 Door direct te verbouwen in zakken tuintaarde, in kratten of in opgeknijpte lege melkpakken is midden op het asfalt een kwekerij ontstaan. Goedkoop, tijdelijk en geen problemen met eventueel vervuilde grond.

In de zomer van 2009 is 6000 m² braakliggend terrein aan de Moritzplatz door Nomadisch Grün omgetoverd in een stadstuin annex kwekerij. In de Prinzessinnengarten worden groenten en fruit verbouwd bovenop het asfalt. In kratten en zakken tuintaarde is een weldadige oase ontstaan met als coulisse de silhouetten van de Berlijnse stadsblokken, de bouwputten met hijskranen en het verkeer. Een klimaatvriendelijk initiatief doordat het voedsel direct uit de buurt komt. Het is echter meer dan een tuin met

verse biologische groenten. Na aanleg van de stadstuin is door een speelhuysje, een Biergarten en café in een omgebouwde container geleidelijk een nieuw stedelijke plekje ontstaan. De diverse bevolkingsgroepen uit de buurt worden uitgenodigd mee te doen om samen te tuinieren, kennis uit te wisselen en te ontspannen.



FOTO DOOR SARAH ANASTASI

NIEUWE IDEALEN IN GEBIEDSONTWIKKELING

Ze zijn allemaal van dezelfde generatie, de mannen die om de tafel zitten om te praten over een eigentijdse aanpak van binnenstedelijke bedrijventerreinen. Heel wat jonger dan de kopstukken in de gebiedsontwikkeling die nu langzaam met pensioen gaan. Ze reppen over een nieuwe werkelijkheid, van écht dingen gaan doen en van een Maagdenhuisbezetting van het ministerie van VROM. Tijd voor een nieuw geluid in de gebiedsontwikkeling, zoveel is duidelijk. Urhahn Urban Design initieerde een rondetafelgeprek over de transformatie van bedrijventerreinen met belegger Peter Joustra, ontwikkelaar Gert Joost Peek, gemeentemanager Joost Snepvangers, adviseur Jeroen Laven en stedenbouwer Sjoerd Feenstra onder leiding van Marten Klein.

Organische groei en flexibiliteit. Het zijn gevleugelde woorden bij de herontwikkeling van binnenstedelijke bedrijventerreinen. De tijd waarin masterplannen van bovenaf (*top-down*) werden gemaakt, lijkt voorbij. Monofunctionele, vaak deels versleten bedrijventerreinen kunnen met behulp van planningsinstrumenten die ruimte bieden aan geleidelijke, kleinschalige groei en flexibiliteit, worden omgevormd tot hoogwaardige (gemengde) stedelijke gebieden. Integratie van planvorming en ruimtelijke investeringen met het oog op de uitvoering van ruimtelijke projecten, vraagt om een andere manier van werken door overheden, private partijen en andere betrokkenen. Op dit moment ligt de nadruk bij dergelijke gebiedsontwikkelingen vooral op overheden en op de grote ontwikkelaars, een beperkt aantal private partijen. Voor andere betrokkenen in een gebied is geen ruimte. Het kapitaal wordt vooral gezocht bij grote ontwikkelaars en beleggers, maar de verwerving van het versnipperde grondeigendom blijkt in de praktijk vooral te leiden tot een onoverkomelijke kostenpost. Rendement staat voorop bij het grootkapitaal en wel op afzienbare termijn. De doorlooptijd van binnenstedelijke ontwikkelingen sluit daar vaak niet bij aan. Daarom stelt de generatie gebiedsontwikkelaars van nu een heel andere aanpak voor: begin bij de gebruikers en eigenaren van een gebied. Opereer op de kleine schaal en maak samen nieuwe stedelijkheid.

OMGAAN MET ONZEKERHEID

De Haagse Binckhorst is een voorbeeld van de cultuuromslag. Een binnenstedelijk bedrijventerrein van 130 hectare, met 150 zittende bewoners en 80 verschillende eigenaren. De gemeente Den Haag en Rabo/Bouwfonds hebben in 2007 de intentie uitgesproken om de gronden te verwerven en te ontwikkelen. In de toekomst moeten er 7000 woningen gerealiseerd zijn en een half

DENISE
VROLIJK

miljoen vierkante meter met andere functies worden ingevuld. Een jaar nadat het masterplan van OMA voor het hele gebied is vastgesteld, wordt Urhahn Urban Design betrokken bij de herontwikkeling. Sjoerd Feenstra nam namens Urhahn Urban Design het initiatief voor de herontwikkeling. 'Het plan van OMA bestaat voor 95 procent uit ambitie en voor 5 procent uit een daadwerkelijk plan,' aldus de stedenbouwer. 'De aandacht voor de verschillende eigenaren ontbreekt hierin volledig. Door de huidige economische crisis willen en kunnen de grote marktpartijen en de gemeente Den Haag minder financieel risico lopen. Het is nu zaak om de laag van ondernemende kracht in het gebied zelf te mobiliseren om de Binckhorst tot ontwikkeling te brengen. Bij die nieuwe vorm van gebiedsontwikkeling kan de overheid een meer sturende rol vervullen, door randvoorwaarden voor de infrastructuur op te stellen en bijvoorbeeld kavels openbaar te maken. In dit kader staat onder andere een nieuwe tunnel bij knooppunt Ypenburg op het program. De rest van de ontwikkelingen kunnen aan de markt worden overgelaten. Voor de Nederlandse context is dit een vrij nieuwe manier van ontwikkelen. Partijen moeten leren omgaan met onzekerheid. Wel sturen op financiële en ruimtelijke kwaliteit, maar voor de rest de markt, de kleine initiatieven op het niveau van de kavel, hun gang laten gaan.'

CULTUUROMSLAG

Gert Joost Peek (inmiddels werkzaam bij Fakton) raakte namens ING Real Estate en Urban Land Institute betrokken bij de Binckhorst. De ontwikkelaar vraagt zich af of er met die, zij het beperkte, sturing niet een soort schijnzekerheid gecreëerd wordt: 'Maken we met deze "organische ontwikkeling" niet weer dezelfde fout als met het opstellen van allerlei contracten in het verleden? Het vastleggen van bepaalde kaders kan een suggestie

Het M-Lab in Amsterdam Noord is een zelfstandig theater.
FOTO'S DOOR URHAHN URBAN DESIGN



van zekerheid bieden, die er eigenlijk niet is. Dan houden we ons weer vast aan verkeerde toekomstbeelden.' In plaats van het toewerken naar eindbeelden, zoals we tot nu toe gewend zijn, moet er volgens Jeroen Laven, verbonden aan adviesbureau STIPO, een cultuurstap gemaakt worden. 'We moeten meer planmatig gaan werken, de gebiedsontwikkeling veel meer gefaseerd aanpakken en vanuit die kleine stapjes tot een eindbeeld komen, betoogt de adviseur. 'Van tevoren een eindbeeld willen vaststellen of voorspellen werkt niet meer. Een masterplan is na vijf jaar toch al vaak ingehaald door de (politieke en economische) realiteit. Het gaat nu veel meer om het ontwikkelen van een gemeenschappelijke taal. Dit vraagt om een cultuuromslag bij gemeenten, zij moeten andere partijen het vertrouwen geven om met eigen plannen te komen, die een ontwikkelingsrichting aangeven en geen eindbeeld schetsen.' 'En investeringskracht bij de gebruikers zelf organiseren.' valt voormalig BPF-belegger Peter Joustra van Schiphol Area Development Corporation (SADC) hem bij. 'Toen wij begonnen met de herontwikkeling van de Binckhorst was er met bepaalde partijen, zoals het telefoniebedrijf KPN, nog helemaal geen gesprek aangegaan. Door daar gewoon op af te stappen en te onderzoeken wat de ondernemende krachten in een gebied zelf zijn, kun je ook investeringen organiseren.' Sjoerd Feenstra is het met hem eens: 'Ondernemers alleen informeren wanneer zij het gebied moeten verlaten, leidt ertoe dat ze tot dat moment ook niet meer in het gebied willen investeren. Terwijl er tot pakweg 2018 nog veel kansen kunnen liggen.'

INVESTERINGEN UITLOKKEN

Een pro-actieve rol voor de gemeente dus? Namens het Projectmanagementbureau Rotterdam mengt Joost Snepvangers zich in het gesprek. 'Dit klinkt een beetje als de honderd meter voor mensen zonder richtingsgevoel,' aldus de gemeentemanager. 'De gemeente is nu eenmaal de aangewezen partij om kaderstellend te zijn — zowel financieel als met bestemmingsplannen. Hoe kun je spontane en organische ontwikkelingen bundelen in een gemeentelijke opgave, vraag ik me dan af. En moet je dat willen? Dat de gemeente

alleen de stedenbouwkundige randvoorwaarden vaststelt, is mij te simpel. Ik zou eerder willen pleiten voor een gemeente die de route tot het eindbeeld van de gebruikers en bewoners faciliteert en achteraf kijkt of het eindbeeld klopt. Rotterdam is voor grootschalige gebiedsontwikkelingen verdeeld in Centrum, Zuid en Stadshavens. Daar gebeurt het, maar buiten die gebieden zijn de sociale problemen veel belangrijker. Daar wil niemand meedoen.'

Belegger Joustra is van mening dat er heel goed ontwikkelingen van de grond kunnen komen door er op een andere manier aan te trekken. 'In Madrid, bijvoorbeeld, is veel wettelijk vastgelegd. Ook over de aan te leggen publieke ruimtes. Het geld dat de gemeente Madrid verdient met het realiseren van bijvoorbeeld stedelijke voorzieningen, kan elders geïnvesteerd worden. Hiermee kan het bestaand grondeigendom gedwongen worden tot investeringen. Als overheid kun je zo actief sturen op je ambities.' Adviseur Laven herkent het Spaanse voorbeeld: 'Dit soort BID's (bedrijfsinvesteringszones voor de Nederlandse situatie) zijn op kleine schaal ook in Den Haag te vinden. Daar zijn zeven gebieden met een duidelijke afbakening aangewezen. Tot 2013 wordt door middel van tijdelijke wetgeving getracht een extra investeringsambitie te realiseren. Als tweederde van de aanwezige ondernemers in die gebieden bereid is de gezamenlijke verantwoordelijkheid op zich te nemen om driehonderd euro op jaarbasis te investeren, kan er extra geld gegenereerd worden. Inspelen op betrokkenheid is hiervoor wel een vereiste. Dit model werkt namelijk alleen als je aansluit bij de persoonlijke belangen van ondernemers. Dan gebeuren er dingen die je als overheid niet kunt plannen en kun je investeringen uitlokken.'

GEEN VIES WOORD

Zelfrealisatie is jarenlang een vies woord geweest binnen de gemeente. De voorbeelden van de Binckhorst en Madrid laten zien dat het wel degelijk kan werken, menen Joustra en Feenstra. Een masterplan zou bij dergelijke gebiedsontwikkelingen van onderop veel meer moeten laten zien wat er mogelijk is. Ontwikkelaar Peek: 'Omdat het

~

**GA AAN DE
SLAG EN BRENG
DE NIEUWE
IDEALEN IN
PRAKTIJK,
BIJ VOORKEUR
VAN ONDEROP**

~

Naast het M-Lab staat Hotel de Goudfazant, een restaurant in een oude loods.

masterplan het niet voor elkaar krijgt, moet de gebiedsontwikkeling van de toekomst zich veel meer richten op het creëren van inhoudelijke samenhang en het realiseren van meerwaarde. Lange tijd is overal maar een project van gemaakt, terwijl er volgens mij veel meer oog moet zijn voor het proces. Projectontwikkeling is verleden tijd, procesontwikkeling heeft de toekomst.' Joustra: 'Het masterplan is dan veel meer een procesinstrument, geen doel op zich.' Laven vult aan: 'Het is een gemeenschappelijk perspectief zonder te sturen op beelden.'

Toch overheerst de gedachte dat de gemeente het moeilijk zal krijgen met de onzekerheid, die de spontane ontwikkelingen met zich meebrengen. De gedachte om niet te plannen en dingen vrij te laten, boezemt de gemeenteambtenaren volgens de deelnemers aan dit gesprek nog steeds angst in. Peek: 'De gemeente zou weer doelen moeten nastreven en zich minder moeten richten op de lintjes die doorgeknipt moeten worden als een project gerealiseerd is.' Feenstra: 'Om dingen spontaan te kunnen laten ontstaan is inderdaad een andere houding nodig. Maar dat geldt voor alle betrokken partijen. Daarbij is het natuurlijk niet zo dat de overheid helemaal niets meer mag vastleggen, kaders en randvoorwaarden blijven nodig. Maar enige terughoudendheid is wel cruciaal.'

MIXEN TOT DE MAX?

Dat er een balans moet gaan ontstaan tussen de analyses en visies van de gemeentelijke overheid en de dingen die spontaan kunnen ontstaan, daar is iedereen het over eens. Maar we moeten ook

weer niet doorslaan in de wens naar functievermenging, meent gemeentemanager Snepvangers. Niet alle gebieden zijn daar geschikt voor: 'Neem de Spaanse Polder in Rotterdam, een bedrijventerrein zonder woningen. Dat is volgens mij een groot verschil met de Binckhorst. Zoals het nu gaat functioneert de Spaanse Polder prima; ik kan iedere week wel een hectare grond verkopen aan bedrijven en ondernemers, maar op wonen zit de markt daar niet te wachten. Adviseur Laven: 'Mengen moet inderdaad geen doel op zich zijn. Per gebied zou een analyse gemaakt moeten worden van de toegevoegde waarde die meerdere functies kunnen hebben.' Snepvangers: 'Inderdaad, stel de vraag "Wat willen bedrijven?" In de Spaanse Polder gaat de grondprijs bijvoorbeeld nog steeds omhoog. Volgens mij gaat het dan goed met dat bedrijventerrein. Waarom moet functievermenging altijd de oplossing zijn?'

Belegger Joustra en stedenbouwer Feenstra zijn warme pleitbezorgers van een levendige mix van functies bij de herontwikkeling van binnenstedelijke bedrijventerreinen. Daardoor komt er dynamiek in een gebied en ontstaan nieuwe kansen, menen zij. Joustra: 'Voor ondernemers is die mix van functies juist van belang. Werknemers, bijvoorbeeld, zijn veeleisender dan vroeger. Die willen in een leuke omgeving hun lunchronde lopen en willen zitten op een plek waar ook na acht uur 's avonds nog wat te beleven is.' Feenstra: 'Door ondernemers in een gebied individueel te benaderen en te laten zien wat er mogelijk is, kan wel degelijk meerwaarde ontstaan. Bij de klassieke top-down masterplannen is veel misgegaan.'





LINKS

De machinekamer op Strijp 5 in Eindhoven is één van de verborgen plekken op dit voormalige bedrijventerrein.

RECHTS

Hub King's Cross. De Hub is een open kantoorconcept uit Londen: je huurt vergaderruimte of een bureau per minuut.

Je moet ondernemers en andere gebruikers van deels versleten bedrijventerreinen laten zien dat er meer mogelijk is dan de gebruikelijke gelijke Jean Nouvel-torens.' 'Overtuigen van een toekomstbeeld, dus', concludeert Laven.

KLEINE KORREL

Als de gespreksdeelnemers het eens zijn dat goede spontane ontwikkelingen bij de transformatie van bedrijventerreinen te realiseren zijn, hoe moeten de rollen van de betrokken partijen dan worden ingevuld? Gespreksleider Marten Klein, zelf bestuurder bij het stadsdeel Amsterdam-Oost, wil van alle deelnemers aan het rondetafelgesprek weten hoe zij hun eigen rol in dat toekomstscenario zien. Hoe gaan ze succesvol te werk? En hoe staan ze in relatie tot de andere partijen? Voor het gemak wordt de Haagse Binckhorst als casus genomen.

Klein constateert dat er nogal wat overlap zit in de rolopvatting. 'Mogen we concluderen dat de kleinschalige aanpak, het ontdekken van de kansen die de kavel biedt, de oplossing voor de gebiedsontwikkeling van de toekomst is?', is zijn vraag. Laven: 'Wat mij betreft gaat het inderdaad om ruimte bieden aan spontane ontwikkelingen die op dit niveau ontstaan en om het organiseren van meerjarig *commitment*.' Joustra voegt daar aan toe dat het organiseren van investeringskracht bij andere dan de gebruikelijke partijen hiermee onlosmakelijk verbonden moet zijn: 'Denk ook eens aan de energiemaatschappijen of leveranciers van diensten op een bedrijventerrein. Het bundelen van rendement en toekomstkracht zou voor hen een uitgangspunt moeten zijn. Voor die partijen moet de meerwaarde om mee te doen overduidelijk zijn. Voor hen moeten *triggers* worden bedacht.'

NIEUWE WERKELIJKHEID

De economische crisis noopt alle partijen die betrokken zijn bij de transformatie van binnenstedelijke bedrijventerreinen tot het zoeken naar nieuwe initiatieven en andere manieren om te investeren in gebiedsontwikkeling. We moeten

beseffen dat deze crisis niet tijdelijk is, menen Joustra en Feenstra. Het zoeken naar andere manieren om te investeren in de herstructurering is, in hun ogen, de nieuwe werkelijkheid. Het is blijvend. Joustra: 'De nieuwe partijen die in de herstructurering kunnen deelnemen, zijn nog niet gewend om in termen van investeren en kansen van de kleine korrel te denken. Daar moeten wij ze in begeleiden. En daarbij moet de huidige generatie gebiedsontwikkelaars tegen de gevestigde orde aanschoppen. De generatie van nu moet een plek opeisen in de overlegorganen met "grijze heren".' Laven: 'Op dit moment zijn we onszelf eigenlijk allemaal opnieuw aan het uitvinden. De hoge werkloosheid maakt wellicht ook een moment van reflectie mogelijk. Laten we daar dan maar van genieten en de kansen die ermee geboden worden met beide handen aangrijpen, zodat we het vak gebiedsontwikkeling opnieuw kunnen uitvinden.' Daarbij geldt volgens ontwikkelaar Peek de oude tegeltjeswijsheid 'hoe meer zielen, hoe meer vreugd', die hij vertaalt naar 'hoe meer partijen, hoe meer vreugd'. 'Van de kleine verstandshuwelijken tussen enkele belangrijke spelers, gaan we nu naar het tijdperk van de communes. Dat is een andere opgave waarbij nieuwe juridische kaders, andere omgangsvormen en een ander soort leiderschap nodig zijn. We moeten ons bewust worden van die andere rollen en daarmee dus van ons eigen gedrag.'

Laten we niet wachten totdat er weer een nieuw systeem is uitgedacht, roept Joustra de vakgemeenschap op. 'Ga aan de slag en breng de nieuwe idealen in praktijk, bij voorkeur van onderop. Want daar zit op dit moment de ruimte voor vernieuwing. En creëer je eigen werk.' Snepvangers vult aan: 'Door de herstructurering van binnenstedelijke bedrijventerreinen op de kleine schaal uit te voeren, kun je sneller successen boeken. En dat is wat we nodig hebben om draagvlak voor de nieuwe aanpak te creëren.' Jeroen Laven heeft een belangrijk advies: 'Weten wanneer je moet stoppen met sturen, is een belangrijke opgave voor de komende tijd. Neem een voorbeeld aan architectuurbureau ZUS die het Schieblock in Rotterdam eigenstandig

ROLLENSPEL

Hoe gaan de verschillende partijen in de toekomst te werk bij de herstructurering van binnenstedelijke bedrijventerreinen? Een vooruitblik aan de hand van de casus Binckhorst. GERT JOOST PEEK, de ontwikkelaar: 'ING heeft een kantoorpand op de Binckhorst dat leegstaat. Dat komt volgens mij vooral omdat de omgeving van dat kantoor niet aanspreekt. Actiever met die omgeving bezig zijn, kan heel interessant zijn. We richten ons bij gebiedsontwikkeling nu alleen op de grote ontwikkelingen. Maar aangezien het geld door de huidige economische situatie daarvoor op begint te raken, kan een focusverschuiving naar kleinere projecten een goede wending zijn.'

JEROEN LAVEN, de adviseur: 'Voorheen was de gemeente opdrachtgever voor ontwikkelingen als de Binckhorst, nu heb je steeds vaker te maken met een coalitie van verschillende partijen. De groep voorlopers die in een gebied willen investeren zijn daarbij vaak richtinggevend. Voor de adviseur is in dit soort processen steeds vaker een verbindende rol weggelegd. Ik trek maar even de vergelijking met de wijkvernieuwing, mijn eigen werkveld. In plaats van vijf jaar vooruit te kijken, volstaat in de huidige tijd een plan- of proceshorizon van één jaar. Dat is ver genoeg vooruitzien. In dat traject kun je spelen met beheergelden om innovaties op te sporen. Steeds vaker ook worden projecten zelf geïnitieerd, door lokale ondernemers of bewoners, en worden daar later partijen bij gezocht. Gezamenlijk worden dan de mogelijkheden onderzocht. Die rol zou ik als adviseur bij de Binckhorst ook willen vervullen.'

Belegger PETER JOUSTRA: 'Bij de Binckhorst was ik destijds betrokken als belegger. In aanvang snapte ik eigenlijk niet zo goed wat we daar deden, we hadden namelijk geen positie in het gebied. Toen ben ik die positie maar zelf gaan initiëren door producten als belegging te zien, bedrijven en mensen naar

het gebied te brengen en vanuit die nieuwe initiatieven samenhang creëren. Een voorbeeld daarvan is het gesprek met KPN, dat ik ben aangegaan. Zo kwam ik erachter dat zij wel degelijk mee wilden doen, hoewel dat niet eerder was onderzocht. De belegger als duurzaam betrokken partij, die niet optreedt als gebiedsontwikkelaar, maar als gebiedsfacilitator. Dat was mijn rol bij de Binckhorst.'

JOOST SNEPVANGERS bekijkt de ontwikkeling vanuit het perspectief van de gemeente: 'Voor Binckhorst zou ik een visie voor 2030 maken, waarin de gemeente optreedt als initiator en facilitator. In de gebiedsontwikkeling 'nieuwe stijl' heeft de gemeente de ene keer de regie en moet de andere keer kantelen naar de markt. Omdat bij gemeentelijke ontwikkelings- en grondbedrijven de gelden ook eindig zijn, is ook de gemeente genoodzaakt samenwerking te zoeken met de markt en de gebruikers van een gebied. Op zoek gaan naar nieuwe investeringen, het fonds als nieuwe financieringsvorm gebruiken en actief meedoen. De tijd van de passieve grondpolitiek is voorbij. Hou je daar toch aan vast, dan heb je als gemeente geen ambities.'

SJOERD FEENSTRA krijgt het laatste woord voor een stedenbouwkundig perspectief. 'De stedenbouwkundige moet in de Spontane Stad, zoals nu bij de organische ontwikkelingen op de binnenstedelijke bedrijventerreinen, kansen en mogelijkheden laten zien. Na de grootschalige postmoderne ontwikkelingen van de naoorlogse stad moet transformatie op een kleiner schaalniveau gaan plaatsvinden. Gebieden "langs het perceel" ontwikkelen, dwingt tot beter kijken naar de kwaliteiten van een gebied en hoe die in te zetten zijn voor vernieuwing. De rol van de stedenbouwkundige is daarbij veelzijdig. Je kunt sturen op de vierkante millimeter en ontwerpen aan publieke ingrepen. Maar ook opereren als initiatiefnemer en lokale ondernemers verleiden om de mogelijkheden van een gebied te zien.'

geëxploiteerd hebben. Met succes, want het liep storm met aanmeldingen. Terwijl de prijzen er voor Rotterdamse begrippen niet om liegen. Maar blijkbaar is het deel uitmaken van een creatief collectief voor veel huurders van groter belang.

CORRECTIE

Gert Joost Peek, de ontwikkelaar, ziet graag een rolverschuiving: 'Van stedenbouwkundig bureau naar vastgoedboer, dat is een mooi voorbeeld van een andere rolopvatting.' Laven: 'En dat is misschien wel de belangrijkste opgave voor iedereen die zijn eigen rol moet herbezielen. Leer van de mensen die in de te herstructureren gebieden actief zijn. Kijk eens vanuit de sociale invalshoek naar het bedrijventerrein en geniet van de transitiefase.' Peek: 'Laat mensen ervaren en voelen wat het gebied kan worden.' 'En verander langzaam,' vult Joustra aan. Stedenbouwer Feenstra vat de toekomstscenario's mooi samen: 'Accepteer de onzekerheid van het samenwerken met meerdere partijen. Denk wel na over condities en randvoorwaarden, maar zie het werken aan de bestaande stad niet als opgelegde complexiteit. Die complexiteit is een gegeven, leer ermee omgaan en zie deze tijd van crisis vooral als correctie.' Het klinkt voor Marten Klein als een hernieuwd activisme. De vakgemeenschap is duidelijk op zoek naar nieuwe initiatieven, andere omgangsvormen en innovatieve manieren van investeren. Nu eens niet gedacht vanuit rendement, maar vooral vanuit nieuwe idealen. Die van de nieuwe generatie gebiedsontwikkelaars. ×

Dit artikel verscheen eerder in S-RO #4/2010.



ONDERNEMEN IN SPONTANITEIT

INTERVIEW MET JAAP DRAAISMA

INTERVIEW

'Je hebt een ingeving, die niet van tevoren bedacht is. Je denkt niet na, je doet het gewoon. Dat is spontaniteit voor mij'. Jaap Draaisma, directeur van Stichting Urban Resort gaat in gesprek met Gert Urhahn. 'Het begint niet met een businessplan, maar met een missie, een wild plan.'

Draaisma heeft inmiddels een respectabel aantal wilde plannen tot een succes gemaakt. Hij was betrokken bij de legalisatie van Ruigoord, de beroemde culturele enclave in het Westelijk Havengebied van Amsterdam, werkte aan het hergebruik van de NDSM-werf in Amsterdam-Noord en nam het initiatief tot de creatieve broedplaats op het Westerdokseiland aan de zuidoevers van het IJ. Recent voegde hij het voormalige Volkskrantgebouw aan de Wibautstraat toe aan het rijtje succesvolle initiatieven van Urban Resort.

Wat is het succes van het Volkskrantgebouw?

DRAAISMA: 'Voor de ontwikkeling van het Volkskrantgebouw ontvingen we zo'n tweeduizend aanmeldingen. De belangstelling was enorm en we moesten zwaar selecteren. Daarom hebben we een prijsvraag uitgeschreven, waaraan uiteindelijk negentig groepen initiatiefnemers hebben deelgenomen. Voor elke verdieping wilden we dat er een collectief thema bedacht en uitgewerkt zou worden. De gedachte erachter was dat men elkaar hierdoor beter leert kennen en dat er onderling vertrouwen en verantwoordelijkheid ontstaat. De deelnemers kwamen met thema's als 'Graffiti & Hip Hop' of 'Black Culture'. Voor de uiteindelijke selectie en de juiste aansturing hebben we drie regels gehanteerd. Het mocht ten eerste geen blanke enclave worden; er moest minimaal 30-40% zwart zijn. Ten tweede wilden we een mix van cultuur en economie en het derde principe was dat de kandidaten zelf of met elkaar hun eigen omgeving per verdieping creëerden.' Behalve voor kunstenaars en andere artistieke beroepen is in het gebouw ruimte voor ambachtelijke bezigheden en voor ICT. Verder biedt het gebouw onderdak aan maatschappelijk betrokken organisaties en aan organisatoren en producenten van evenementen. Om de interne economie in het gebouw te bevorderen, is er plaats voor commercieel ingestelde ondernemingen. Deze formule heeft uitstekend gewerkt. Dit vond ook de *New York Times*, die in 2009 de Wibautstraat, inclusief het Volkskrantgebouw, tot een van



Jaap Draaisma

de meest aantrekkelijke nieuwe Europese uitgaansgebieden uitriep.

Speelt de lokatie een rol in het succes? Een belangrijke succesfactor, volgens Draaisma, is het juiste productiemilieu: 'Een ruige, industriële uitstraling, goedkoop en goed bereikbaar, dat zijn de harde factoren. Die moeten gecombineerd worden met de softte kanten, die voor een aantrekkelijke metropolitane uitgaanssfeer zorgen. Daar gaat het om. Dit kan eventueel in een gebouw gecombineerd worden, maar evengoed in elkaars nabijheid. Het gaat steeds om de juiste mix en voldoende kritische massa. Een groot aantal van onze klanten komt juist uit een straal van zo'n duizend meter. De mensen van het collectief Oostblok bijvoorbeeld, de grootste partij binnen dit gebouw, zijn allen afkomstig uit Amsterdam-Oost. Zij leggen allerlei soorten verbanden tussen de buurt en het gebouw.'

Een natuurlijke interactie tussen buurt en gebouw wordt steeds moeilijker in Amsterdam. 'De vraag naar ruimte in de hoofdstad voor startende ondernemers en kunstenaars is enorm groot en het aanbod veel te klein,' beseft Draaisma. 'Amsterdam heeft geen rafelranden meer. Alles staat er netjes bij of is ingeroosterd voor de vernieuwing. Je moet een schaa sprong doen, van Amsterdam naar metropool. Dan komen er opeens nieuwe kansen in beeld, zoals de Sugarfactory in Halfweg, de Verkadefabriek aan de Zaan of de loodsen in de Visserijhaven van IJmuiden. Steden als Berlijn en Londen hebben wat dat betreft meer te bieden.'

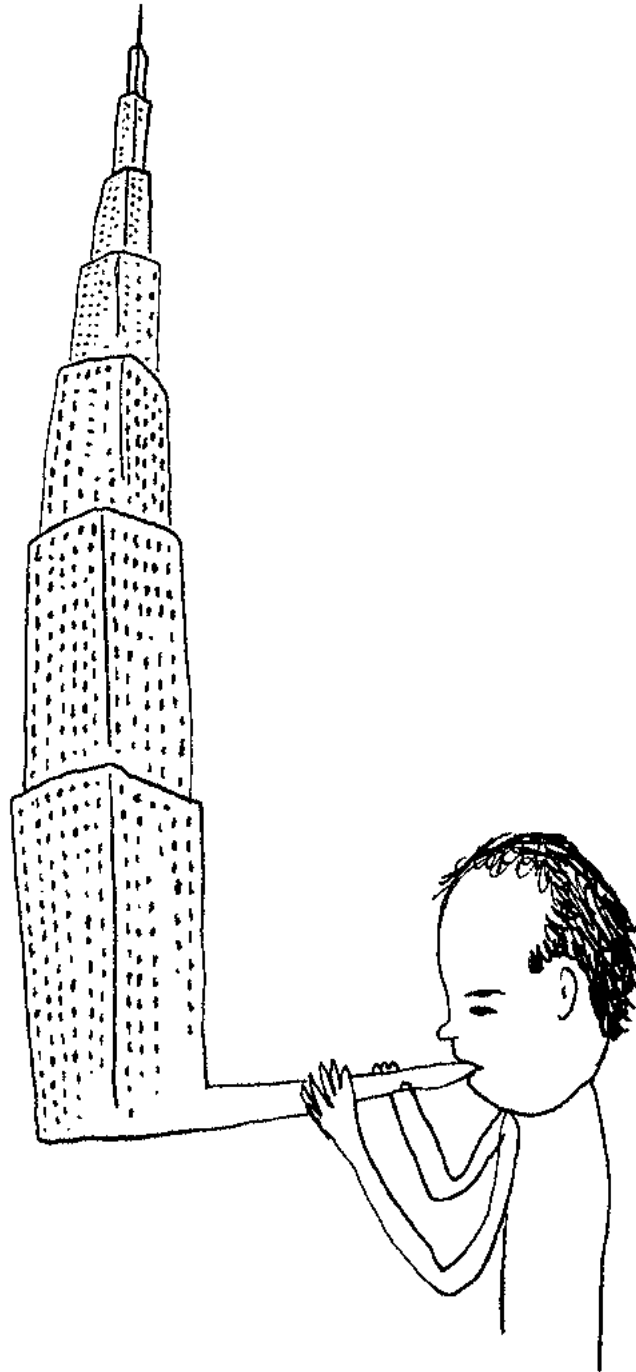
De grootste belemmering? Draaisma hoeft er niet lang over na te denken. 'Dat is de overheid, die met haar regelzucht alle rafelranden tegengaat. En dat zijn de grote commerciële partijen, die vooral rendement willen zien en de prijzen hoog houden. Het gaat om de mensen, zoals Jesse Limmen.' Limmen begon in 2005 met de Magneetbar in een kleine caravan op het Ruigoord-festival en was vorig jaar de grote klapper van Lowlands. Deze zomer zou hij een groots Do It Yourself-festival op het strand houden. Onlangs haalden de overheden, met name de gemeente Velsen, een streep door zijn initiatieven. 'Er hoeft maar ergens iets te gebeuren — in dit geval de strandrellen van Hoek van Holland — en de volgende dag staat de politiek op scherp en worden beloofde vergunningen weer ingetrokken. Alle voorbereidingen voor niets. Voor mij is Jesse een held.'

ONDERNEMEN IN SPONTANITEIT

VINDINGRIJK

BLAASGEBOUW

JAN ROTHUIZEN



KUNST

BLAASGEBOUW

VINDINGRIJK

TEKENINGEN ALS BIND- MIDDEL

NORTHON FLORES TROCHE

VERTALEN DOOR VISUALISATIES

In onze multiculturele samenleving staat de democratie steeds vaker op gespannen voet met individuele vrijheid. In een vrije samenleving kan een manier van denken niet worden afgedwongen, maar hoeveel vrijheid gun je aan (gelovige) groepen of minderheden? Het begrip 'vrijheid' is een dagelijks discussiepunt. Met zijn gedachten over de spelende mens *Homo Ludens*, (1938) heeft de historicus Johan Huizinga het begrip vrijheid prachtig verwoord. Spelen is volgens hem een vrije handeling, begrensd in ruimte en tijd, waarin regels de normen bepalen. Dat geldt in het klein op een schaakbord en in het groot voor een natie. De regels van een democratie komen in een spel tot stand en kunnen veranderd worden. Als wij uitgaan van het begrip van vrijheid van Huizinga, wat zijn dan de regels van het stedenbouwkundige spel?

INDIVIDUELE VRIJHEID VS. DEMOCRATIE
Mondiaal is een groeiende vraag waarneembaar naar meer lokale betrokkenheid in planning en beheer van de leefomgeving. Men erkent op brede schaal dat participatie een grote bijdrage kan leveren aan de veiligheid, welvaart en duurzaamheid van gemeenschappen én aan de

tevredenheid van mensen over hun woonplek. Maar hoe kan de relatie tussen de gebruikers van de stad en de makers van de stad worden verbeterd, zodat de mensen van al die individuen een plaats kunnen krijgen in de gebouwde omgeving?

PARTICIPATIE IN HET STEDENBOUWKUNDIG SPEL

Om de spelregels voor het spel van de stedenbouw vast te kunnen stellen, is het van belang om de motivaties van alle deelnemers goed te begrijpen. De regels en grenzen van het spel moeten door alle deelnemers worden begrepen en goedgekeurd en het moet duidelijk zijn wat wel en wat niet kan worden veranderd. Nu gemeenschappen steeds vaker zijn opgebouwd uit mensen met diverse (culturele) achtergronden, gelden niet altijd meer de gebruikelijke spelregels. Om iedereen mee te laten doen in het spel van de stedenbouw is communicatie de sleutel.

De speeltafel van participatie sluit niemand uit, maar er is wel een specifieke rol weggelegd voor de makers van de stad. Architecten, planners en stedenbouwkundigen moeten de meervoudige dromen en realiteiten weten te 'vertalen'. Niet alleen moeten zij hun ideeën aan mensen kunnen uitleggen, ook moeten zij de uiteenlopende

ideeën van die mensen kunnen opnemen en terugvertalen in hun werk. Tekeningen zijn het ultieme bindmiddel, de gemeenschappelijke taal om mensen met een verschillende achtergrond elkaar te laten begrijpen.

Urhahn Urban Design kreeg de opdracht om voor de multiculturele wijk Poelenburg in Zaandam een vernieuwingsplan te maken. In de eerste visie die Urhahn Urban Design presenteerde aan de opdrachtgevers en de gemeenschap was het thema 'ontmoeting' de inspiratie voor de samenhang van de gebouwen die rond de bestaande moskee komen. Het samenbrengen van cultuur, educatie, recreatieve functies en de moskee zal het gemeenschappelijke plein levendiger maken. De visie voorzag onder meer in:

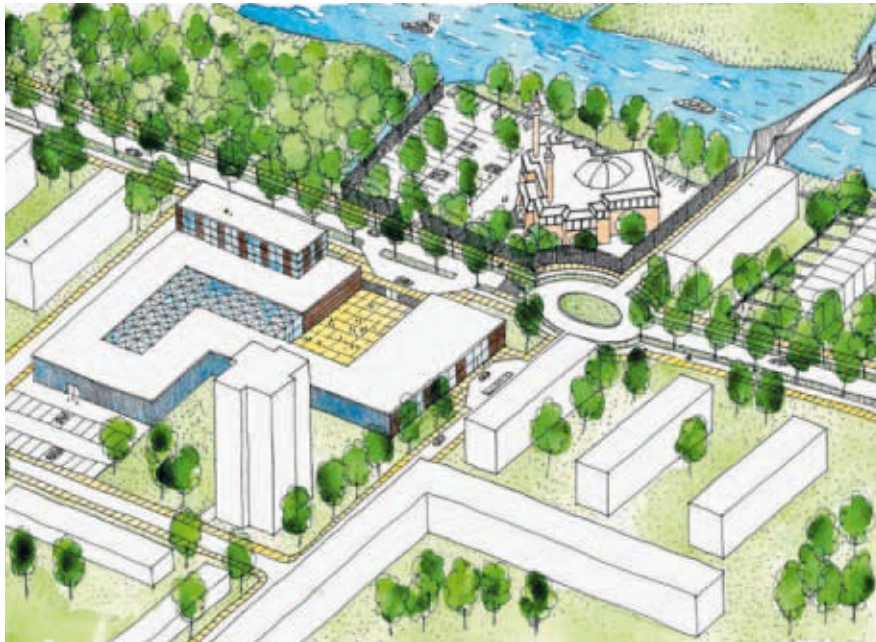
- Een centraal plein, dat alle functies rond de bestaande moskee verbindt.
- De doorgaande weg wordt omgelegd, zodat het centrum niet in tweeën gesplitst wordt maar een mooi plein krijgt.
- Een bibliotheek met woningbouw erboven.
- De brede school vormt de ontmoetingsplek in de buurt.
- Mogelijkheden voor recreatie, spelen, picknicken.
- De sociale huurflat wordt gerenoveerd.



EEN VOORBEELD: HET BUURTCENTRUM IN POELENBURG, ZAAANSTAD

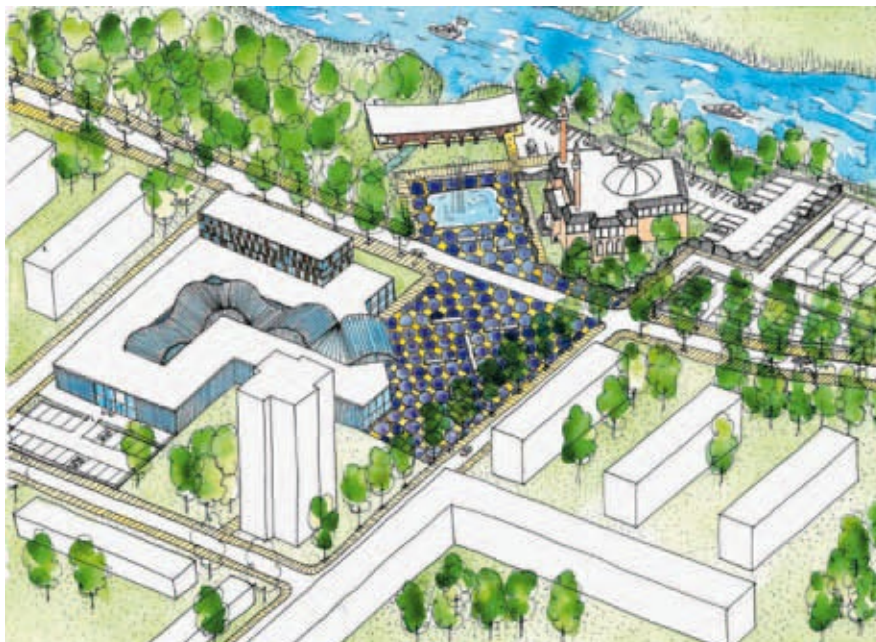
In het ontwerp spelen vele partijen een rol, met ieder hun eigen, soms tegengestelde wensen, zoals:

- Gemeente: 'De weg moet ten minste 40 meter breed zijn.'
- Moskee: 'De weg past niet achter de moskee langs.'
- Moskee: 'De verzekering verplicht ons een hek om de moskee te zetten.'
- Bewoners: 'Wij willen een geluidsbuffer tussen woningen en moskee.'
- Gemeente: 'Als de volkstuinen verplaatst, is een brug nodig.'
- Moskee: 'Wij hebben een eigen parkeerterrein nodig.'
- Gemeente: 'De school moet een *kiss-and-ride*-plek en parkeerplaatsen krijgen.'
- Bewoners: 'Wij willen een veilige oversteek van de school naar de speeltuin.'
- Woningcorporatie: 'Wij hebben weinig geld voor renovatie.'
- Gemeente: 'De school moet een controleerbare buitenspeelplaats krijgen.'



We hebben de uiteenlopende wensen samengebracht in een tekening en geconstateerd dat alle wensen wel een plaats kunnen krijgen, maar dat er van ruimtelijke en functionele kwaliteit geen sprake meer is.

- De kinderen zitten gevangen achter een hek.
- Het plan mist een ziel: het verkeer is het enige bindende element.
- De woontoren is afgeschermd van het nieuwe hart. De huidige bewoners tellen niet mee.
- De 'geluidsbuffer' tussen woningen en moskee versnipperd het plan.
- Er zijn slechts geïsoleerde eilanden, er is geen mogelijkheid voor ontmoeting.
- De moskee hoort niet meer bij de stad, maar is een eiland.



Urhahn Urban Design heeft alle wensen vertaald in een nieuw ontwerp. De visie waarin interactie en ontmoeting een sleutelrol speelde heeft weer een plaats gekregen, terwijl alle partijen hebben meegedaan in het maken van hun stad.

- De speelplaats van de school is onderdeel van de grote centrale ruimte.
- Het parkeren voor de moskee ligt niet meer op het plein, maar aan de weg.
- Een paviljoen met kleine culturele activiteiten aan het water.



EEN STAD
IS MEER DAN
EEN PLEK
IN DE RUIMTE,
HET IS EEN
DRAMA
IN DE TIJD



WIE WAARDEERT UW PROJECT?

WAARDEREN ZIT IN ONS DNA

Fakton is úw partner als het aankomt op een succesvolle business case.

Bij Fakton ondersteunen we onze opdrachtgevers bij het ontwerpen van haalbare ontwikkel-, investerings- en financieringsstrategieën. Wij structureren en waarderen complexe vraagstukken en bouwen business cases voor publieke en private partijen. Cases die betrokken partijen daadwerkelijk in staat stellen hun ambities te realiseren. Beschikbare kennis; uitdagende vraagstukken en persoonlijke kwaliteiten binnen een organisatie stimuleren ons.



VAN DE CONFECTIE GREX NAAR HET FINANCIËLE MAATPAK

De gebiedsontwikkelingspraktijk van het afgelopen decennium kenmerkte zich door grootschaligheid met een beperkt aantal kapitaalcrachtige partijen. Aanbodgerichte, seriematige productiewijzen en grondbezit waren leidende principes. De ontwikkelcontext is onder invloed van de economische crisis sterk veranderd: financiële instellingen zijn kritisch op kredietverstrekking, publieke middelen staan onder druk en afzet is geen vanzelfsprekendheid meer. Deze

veranderingen zijn niet tijdelijk van aard. De Nederlandse ruimtelijke ontwikkeling zal niet langer gericht zijn op groei.

Dit vraagt mijns inziens om ontwikkelinitiatieven die bijdragen aan kwaliteitsverbetering van het bestaande stedelijk weefsel ten behoeve van zijn eindgebruikers. Door op kleinere schaal te gaan denken en beter gebruik te maken van de bestaande eigenschappen van een stad ontstaat ruimte voor nieuwe partijen, die (blijvend) bereid zijn te investeren. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan eigenaar-gebruikers, maar ook aan andere partijen die duurzaam verbonden zijn aan een gebied, zoals (kapitaalcrachtige) energieleveranciers, afvalverwerkers en ICT-bedrijven die de stad 'slimmer' willen maken.

De gemeente blijft een belangrijke regisseur in dit meer spontane en organische gebiedsontwikkelingsproces. In plaats van een op productie

gerichte werkwijze zal zij private initiatieven moeten stimuleren (en dus geen zelfrealisatie ontmoedigen). Samenwerkingsvormen veranderen van 'verstandshuwelijken' tussen enkele professionele partijen in 'communes' van partijen die ieder op hun eigen wijze aan de gebiedsontwikkeling bijdragen. Gemeenten dienen dergelijke samenwerkingen te initiëren en te faciliteren en ontkomen er niet aan om de risico's van aanloopkosten te dragen om gewenste ontwikkelingen aan te jagen.

Een langdurig financieel commitment van een beperkt aantal grote partijen, gemotiveerd vanuit een overkoepelende grondexploitatie, is verleden tijd. Dit dwingend financieel korset past niet bij een organische ontwikkeling. Mijn antwoord is een op maat gesneden financieel kader per ontwikkeling, dat ruimte biedt aan creativiteit en spontaniteit.

Anne van Eldonk, Fakton

LEEF
LAND

URHAHN URBAN DESIGN

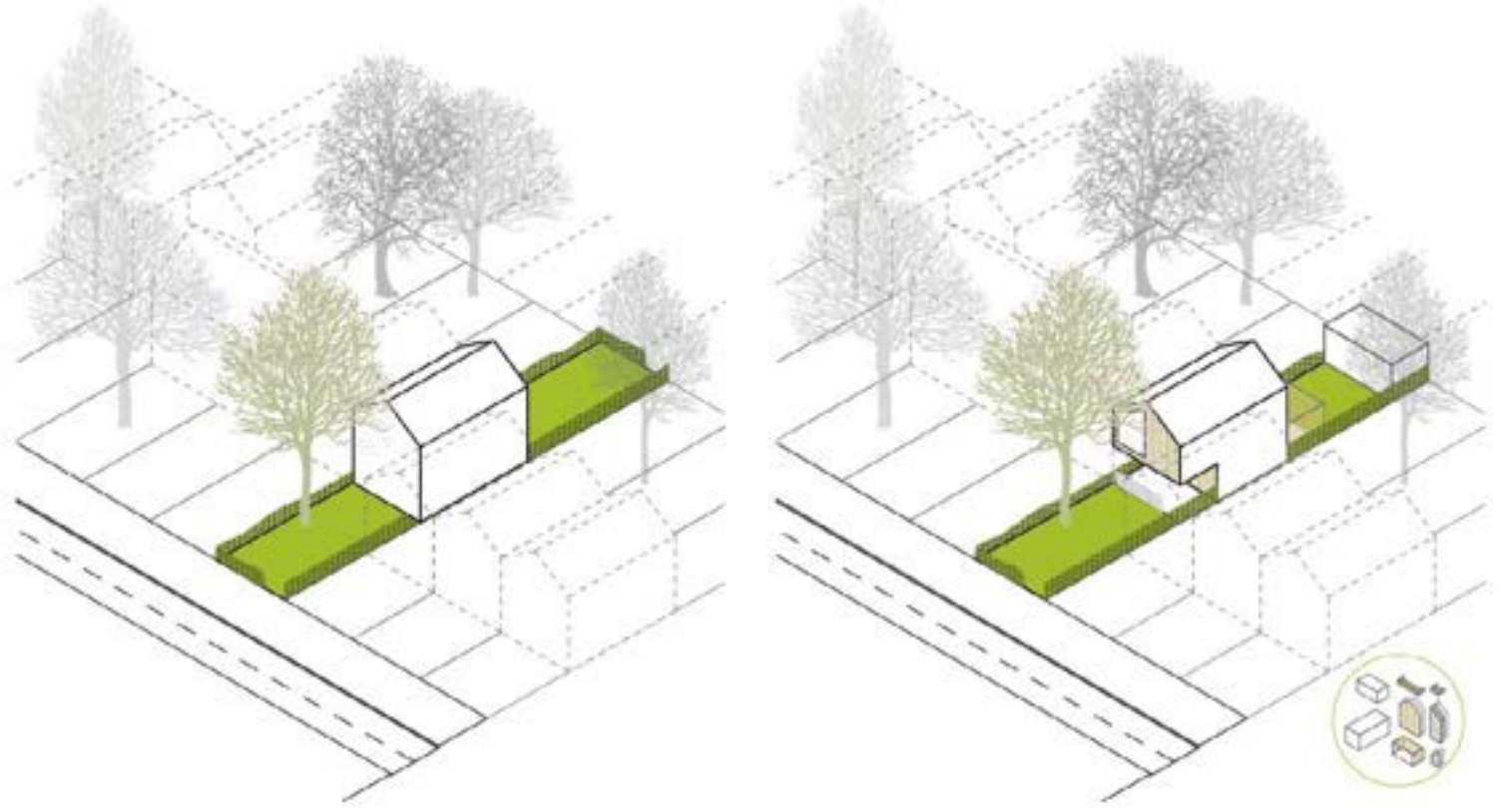
In dit artikel staat het plan Leefland centraal, de inzending die in opdracht van woningcorporatie Stadgenoot is ontworpen door Urhahn Urban Design in samenwerking met Builddesk, Fakton, Movisie, Waternet, Arnold Reijndorp en anderen.

De gemeente Almere heeft aan drie corporaties gevraagd een visie te ontwikkelen voor een sociaal duurzame wijk van 335 hectare. Daarmee wordt bedoeld dat de wijk door flexibiliteit en aanpasbaarheid óók over vijftig of honderd jaar nog springlevend is. Op basis van de inzending van woningcorporatie Ymere zal de gemeente met deze partij de 'Wijk voor Initiatieven' in Almere Hout Noord gaan ontwikkelen.

In Leefland staat de gebruiker centraal. Je kiest zelf waar en hoe je wilt wonen en werken. De onderlegger van het plan Leefland bestaat uit twee onderdelen: een parkring en een grid van straten. Daarbinnen is plaats voor circa 5000 kavels waar gebruikers hun gang kunnen gaan.

Om een locatie in de polder aantrekkelijk te maken moet eerst worden geïnvesteerd in publieke kwaliteiten. De parkring wordt als eerste aangelegd, net als destijds bij het Amsterdamse Vondelpark het geval was. Zo kan het park groeien. Het park is natuur op loopafstand, buffer van regenwater, waterzuivering door de uitgestrekte rietoevers en sportvoorziening in één. De tweede laag is het grid. Door de verdraaiing ten opzichte van het poldergrid is deze perfect op de zon georiënteerd. Waar grid en park elkaar ontmoeten, ontstaan aanleidingen voor bijzondere functies, publieke programma's en ontmoetingsplekken.

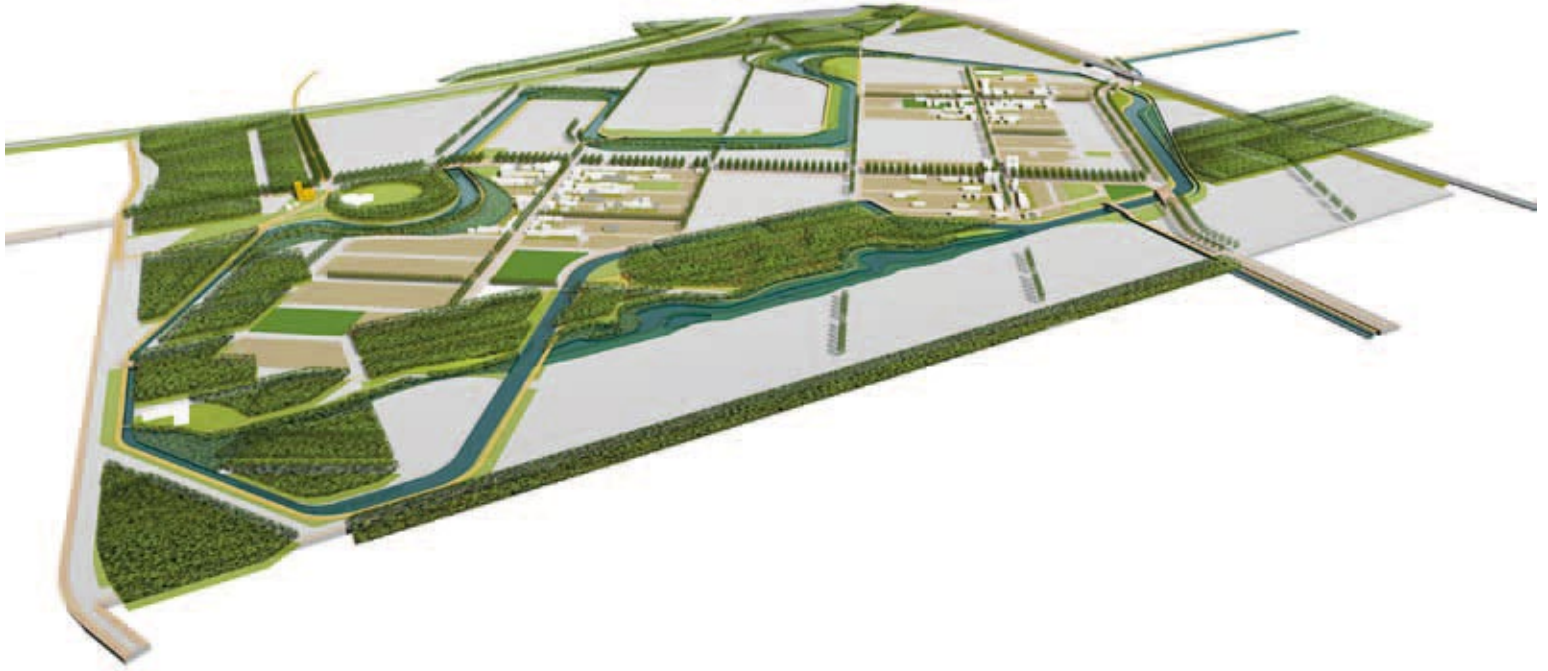
Binnen deze structuur kan elke toekomstige gebruiker uit een breed scala aan mogelijkheden kiezen. De belangrijkste keuzes zijn: de plek (aan het bos, aan de polder, bij het station, in het centrum), het milieutype (stedelijk gemengd, werkstad, suburbaan landelijk), de kavel (oppervlakte, vorm en breedte), het gebouw (woning, woon-werkwoning, bedrijfshal, loft), de mate van afwerking (zelfbouw, casco of cataloguswoning nieuwe stijl), het moment van bouwen en huur of koop. Alle milieutypes worden tegelijk aangeboden. Zo groeit de buurt tegelijkertijd vanuit meerdere locaties en ontstaat een stad zonder jaarringen: oud en nieuw staan kriskras door elkaar. Onderscheidend is de fijnmazige functiemenging: er is plaats voor tal van bedrijven, van de IKEA aan de A6 tot MKB, van een atelier in je achtertuin tot winkelen bij het station.



LINKS
Dit is de catalogus waar toekomstige gebruikers uit kunnen kiezen.

RECHTS
Omdat iedereen zijn eigen keuzes maakt, ontstaat een gemengd gebied dat door de tijd heen verandert met de wensen en behoeftes van de gebruikers.

PROJECT ~ ALMERE



LEEFLAND



VINDINGRIJK



Leefland groeit vanuit verschillende punten. Niet overal tegelijkertijd wordt begonnen, maar in kleine kernen ontstaat kritische massa. Het aantal kernen neemt door de tijd heen toe, tot een stedelijk gebied ontstaat met verschillende dichtheden en woonmilieus.

PROJECT ~ ALMERE

LEEFLAND

VINDINGRIJK





Leefland maquette

TUSSEN INDIVIDU EN COLLECTIEF

Arnold Reijndorp is stadssocioloog en onderzoekt de relatie tussen stedenbouw en samenleving. Hij is bijzonder hoogleraar 'Socialeconomische en ruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden' aan de Universiteit van Amsterdam. Met Urhahn Urban Design werkte hij in opdracht van de Amsterdamse woningcorporatie Stadgenoot aan het plan voor Leefland, Almere Hout Noord. Arnold Reijndorp spreekt over drie grote barrières voor het idee van de Spontane Stad: in de eerste plaats de Nederlandse traditie, daarnaast de aard van de corporaties met collectiviteit als insteek en als derde de omvang van die collectieve organisaties.

GERT URHAHN: Wat is nu eigenlijk het oorspronkelijke idee achter Almere? Is Almere een stad of een *suburb*?

ARNOLD REIJNDORP: Almere is niet antistedelijk. Het is een gevolg van een idee, dat in de jaren zestig bij planologen ontstond, dat stedelijkheid zich over grotere gebieden kan uitspreiden. De suburbaniteit werd niet als afscheid van de stad gezien, maar als woongebied voor mensen die het zich kunnen veroorloven om op enige afstand van te stad te wonen en toch stedeling willen blijven. Die ambitie werd mogelijk omdat mensen meer welvaart kregen en mobieler werden. 'Suburbaniteit' werd als iets positiefs gezien; niet tegen de stad gericht, maar als uitbreiding van de stedelijke levenswijze.

Toen het projectbureau Almere begon, was er het idee van de 'gebundelde deconcentratie'. De groeikernen zijn daarvan een uitwerking, inclusief Almere. In reactie op de angst dat een onbeperkte *sprawl* het landschap zou overnemen, zijn in eerste instantie de groeikernen bedacht. Dat was nog steeds vanuit de positieve benadering van suburbaniteit en voorzorg in het maken van compacte steden op afstand van de stad.

Later ontstond een omslag in het denken. Toen de groeikernen begonnen te groeien, vond er een herwaardering van de stad plaats en werd suburbanisering, inclusief de groeikernen, opgevat als antistedelijk. De *suburb* werd een gevaar voor de culturele en economische kracht van de stad.

Het concept van Almere zit tussen stad en suburbaniteit in. Een soort landschappelijke strategie met kleine kernen daarin, gebaseerd op het idee van 't Gooi. 't Gooi is gebouwd in het landschap, maar heeft zich ontwikkeld met stedelijke kernen als Hilversum, Naarden en Baarn, die allemaal een eigen karakter hebben. Het is een stedelijke levenswijze, maar wel ruim en groen. Het is ook gedifferentieerd, niet homogeen. Het punt is dat Almere en de andere kernen niet zozeer

INTERVIEW
MET
ARNOLD
REIJNDORP

vanuit een idee over stedelijkheid of suburbaniteit zijn ontwikkeld, maar meer vanuit een hang naar collectiviteit.

GU: Wat bedoel je met die collectiviteit?

AR: In Nederland is stedenbouw sterk verbonden met de geschiedenis van de volkshuisvesting. Volkshuisvesting is altijd een collectieve operatie geweest, van bovenaf gestuurd en gericht op de emancipatie van bepaalde bevolkingsgroepen. De volkshuisvesting stond in nauw verband met welzijnorganisaties, buurthuizen, het onderwijs, de kerken en sportverenigingen. Dat leverde de stedenbouw op die gebaseerd is op de vormgeving van een nieuw domein, het collectieve domein. Een collectief domein met weinig ruimte voor ondernemerschap of kleine bedrijvigheid en zeker geen ruimte voor kroegen. Maar wel een complex systeem met collectieve ruimtes en collectieve voorzieningen.

Als iets antistedelijk is, dan is het niet suburbaniteit, maar collectiviteit. Daarmee werd echt afscheid genomen van de chaotische stad. Ook de nieuwe generatie stedenbouwkundigen is hierin opgeleid. Pas de laatste jaren zijn er vernieuwende geluiden te horen, zoals de Spontane Stad. Een ander voorbeeld is het werk van Han Meyer aan de TU Delft, die met de herontdekking en herwaardering van de negentiende-eeuwse ingenieursstedenbouw bezig is. Die stedenbouw gaat over het ontwikkelen van fatsoenlijke lanen en openbare ruimtes en tegelijk voldoende kansen bieden voor ondernemerschap. Dat collectiviteitsdenken is heel hardnekkig. Almere is, gek genoeg, juist niet sububaan. Bij echt suburbane stedenbouw heb je een scherpe scheiding tussen openbaar gebied en privé gebied. Je hebt lanen en daaraan wonen mensen op private kavels. In de centra heb je winkels. Voor zover er collectieve voorzieningen zijn, zijn die ook écht collectief in de zin dat ze een vereniging zijn: golfclubs, tennisverenigingen, de kunstkring.

Dat is dus wat anders dan het collectieve domein, waarin het gaat om emancipatie, sociale integratie of inburgering. Een traditionele *suburb* kent geen allesoverheersend idee van collectiviteit.

Almere staat heel erg in de planningstraditie; *was het maar suburbaan*. *Suburbs* kunnen makkelijk verstedelijken, zoals blijkt uit de Amerikaanse context en ook in 't Gooi. Je ziet daar vermenging optreden, zoals villa's die appartementen worden of mediakantoren.

GU: De belangrijkste ingrediënten van het plan van Leefland bestaan enerzijds uit de vrijheid van individuen en groepen om hun eigen wensen te realiseren en anderzijds uit de collectieve waarden, zoals het park en de maatschappelijke voorzieningen, als voorwaarde voor die vrijheid. Waar moet je volgens jou op letten bij de organisatie van die twee?

AR: De collectieve stedenbouw kon alleen bestaan bij de gratie van schaalvergroting door particuliere bouwers of corporaties die grotere complexen en zelfs buurten aanleggen. De omvang van de percelen die je uitgeeft, is daarom heel belangrijk. Dat maakt verandering veel eenvoudiger. Je kan ook zeggen: 'We hebben allemaal kleine percelen en als je groter wil bouwen koop je er 200.'

De collectiviteit maakt dat het plan op twee gedachten hinkt. Hoe kan een corporatie enerzijds vrijheid geven en anderzijds alles beheren en controleren? De *genius loci* van de geplande collectieve emancipatoire stad is nog steeds heel erg aanwezig. Het zit in alles, ook in de bestuurlijke en ambtelijke organisatie. Adri Duivesteijn, wethouder van Almere, zei laatst bij een lezing: 'Het is mijn generatie die vernieuwing tegenhoudt. Niet omdat ze ertegen zijn, maar omdat ze niet anders kunnen. Voor hen is het onmogelijk om te zeggen: "Jongens hou op, dat kunnen mensen zelf wel uitzoeken, wij stellen alleen een paar kaders." Het zit in hun genen.'

Tegelijk moet je uitkijken dat je het kind niet met het badwater weggooit. Waar en hoe organiseer je dat collectieve? We hebben het corporatiestelsel in Nederland en er is interesse in woonmilieus met ruimtelijke trekken van het collectieve. Je ziet wel collectief ontwikkelde wijken met een zekere homogeniteit, vaak rond een bepaald thema: een golfbaan of een zorginstelling. Op IJburg hebben ondernemende ouders voor hun gehandicapte kinderen zo'n omgeving georganiseerd. Het is een gemeenschappelijk wooncomplex, opgenomen in de normale bebouwing, met een gemeenschappelijke begeleidster en dergelijke. Dat is een soort nieuwe collectiviteit. Zo zijn de woningcorporaties ook ooit een keer ontstaan. Het probleem is nu dat ze zo groot zijn.

GU: Zit het collectieve de spontane ontwikkeling in de weg?

AR: Een sociaal duurzame wijk kan op twee manieren tot stand komen: de Spontane Stad is heel duurzaam, dingen kunnen afgebroken worden en weer bijgebouwd, een heel eenvoudig schema. Aan de andere kant biedt het collectieve ook een zekere bestendigheid, de tuindorpen uit de jaren dertig zijn nog erg geliefd, als ze maar goed beheerd worden. Beide concepten zijn mogelijk. En de collectieve stad kan heel goed deel uitmaken van de Spontane Stad. Denk bijvoorbeeld aan residenties met een gemeenschappelijke tuin in Den Haag, heel prettig als je ouder wordt, hartstikke duurzaam.

Om een wijk van deze omvang te bouwen zouden de corporaties zich moeten gedragen als ontwikkelingsmaatschappij die gronden gaat uitgeven aan anderen, zoals in Duitsland gebruikelijk is. De gebiedsontwikkelaar geeft uit aan zowel particulieren als aan andere ontwikkelaars. Als het door elkaar gaat lopen en moeilijke constructies worden gemaakt, zoals mede-opdrachtgeverschap, gaat het mis.

~

DE COLLECTIEVE STAD KAN HEEL GOED DEEL UITMAKEN VAN DE SPONTANE STAD

~

GU: Bij wie ligt de regie voor een wijk als Leefland: corporatie of gemeente?

AR: Bij de corporaties, maar ze moeten er een nieuwe rol in vinden. Naast de corporaties heb je de projectontwikkelaar, die bouwt voor de verkoop, en de belegger, die bouwt voor de lange termijn. Die belegger komt ook met collectieve concepten, omdat die over vijftientig jaar een wijk wil hebben die gemakkelijk te verkopen is. Een belegger bouwt dus andere wijken dan een projectontwikkelaar, die graag honderdvijftig huisjes bouwt en verkoopt. Bouwen voor de collectiviteit is de *core business* van de corporaties. Maar als ze als gebiedsontwikkelaar willen optreden, moeten ze met andere constructies komen. Erfpacht of bouwbegeleiding, die het mogelijk maakt om

~

**IN DE SPONTANE
STAD KOMEN
ALLERLEI
VERBINDINGEN
TOT STAND
TUSSEN
ORGANISATIES**

~

je eigen huis te bouwen. En misschien is het leuk om je eigen huis te bouwen op een terrein dat collectief beheerd wordt. Daar moet dus eerst helderheid in komen.

In Almere Poort doet de gemeente alles. Het geeft de kavels uit, het organiseert mede-opdrachtgeverschap met ontwikkelaars. Dat kan een corporatie ook. Waarom zou de gemeente een bureau opzetten om mensen te begeleiden in de bouw? Ze hebben niet de taak om mensen te helpen hun huis te bouwen, ze moeten controleren. In Engeland zie je een trend naar schaalverkleining. Het opheffen van de sociale woningbouw heeft ertoe geleid dat je kleinere *housing-associations* hebt, met een eigen beheerbureau, die complexen beheren waar kopers en huurders in zitten. Dat gaat dus verder dan een Vereniging van Eigenaren. Dergelijke tussenvormen zie je in Nederland nog heel weinig. Wij hebben grote corporaties die wel gedecentraliseerd zijn, maar die blijven functioneren als grote lompe organisaties.

trust beheert de ruimte voor een deel met overheidsgeld en voor een deel met geld dat ze ter plekke verdienen.

} GU: Botsen kleine initiatieven en grote organisaties zoals corporaties?

AR: In de Spontane Stad komen allerlei verbindingen tot stand tussen organisaties. Je weet niet wie dat regisseert; soms de een, soms de ander. Natuurlijk zijn er confrontaties van groot en klein. Een vriend van mij is betrokken bij het initiatief 'Buurtzorg'. Buurtzorg is een nieuwe organisatie in wijkverpleging, opgezet vanuit het idee dat kleine groepen professionals uitstekend in staat zijn om hun eigen werk te organiseren. Zonder allerlei managers en dus zonder 40% *overhead*. Als verdere uitwerking daarvan is Buurtdiensten ontstaan als alternatief voor de grote thuiszorgorganisaties. Een goed initiatief. Als hij met een corporatie praat, krijgt hij enthousiaste reacties, maar steevast hebben ze al een *preferred partner*, een grote zorginstelling in Amsterdam, waardoor samenwerken niet mogelijk is.

In de Spontane Stad zijn er goede initiatieven die juist naar een kleinere schaal toewerken, flexibeler en goedkoper zijn. Ze staan dicht bij de mensen en laten vakmensen hun werk doen. Deze tendens wordt doorbroken door de inzet van grote organisaties zoals corporaties, onderwijsinstellingen, zorginstellingen.

Daar is de Spontane Stad uit georganiseerd. Ik kan me best voorstellen dat een directie van een corporatie zegt: 'We hebben die taak voor zorg en leefbaarheid en als we dat makkelijk met een collega-directeur van een grote zorginstelling kunnen regelen dan zijn wij ervanaf.' In het andere geval moet je je organisatie veranderen en moet je gaan afstemmen met andere organisaties op buurniveau. Daar zit dus mijn bezwaar, niet zozeer tegen het collectieve, maar tegen de schaal waarop het georganiseerd wordt.

Het probleem van de enorme schaalvergroting speelt ook in de zorg en in het onderwijs. Terwijl bij het nadenken over de duurzame stad verhalen worden gehouden over voorzieningen in de buurt op loop- en fietsafstand, komen die voorzieningen in werkelijkheid steeds verder weg te liggen. Grote instellingen ontkennen dat je zorg kleinschalig en in de buurt kunt organiseren. Ik heb geen hekel aan grote organisaties, maar je ziet de ruimtelijke gevolgen van de schaalvergroting. En hoe houd je een grote organisatie innovatief? Dat is bijna niet mogelijk, omdat ze zich bezighouden met controle en efficiency. Ze kunnen het niet aan om te zeggen: 'We hebben hier honderd mensen, maar we weten niet zeker wat eruit komt...'. Dat is nu juist het spontane element. De boodschap, die we bij Leefland ingebracht hebben, is dan ook dat ruimte voor ondernemerschap ook op het gebied van zorg en onderwijs heel veel kan betekenen.

} GU: Welke rol heeft het collectieve in de Spontane Stad?

AR: Ik zet vraagtekens bij de collectiviteit als overheidsopgave. Voor Jan Heeling, emeritus hoogleraar stedenbouw in Delft, bestond er alleen privée en openbaar. Het collectieve is in feite privaat. De corporatie is gewoon een private partij die een blok opkoopt en op grote schaal veel woningen bouwt. Dat blijft een privaat initiatief. Het probleem ontstaat waar het collectieve domein in de plaats treedt van het publieke. ×

} GU: Hoe zie je dat in de context voor het plan Leefland?

AR: Het plan voor Almere Hout met die ring en die parken is heel mooi, daar moet je misschien een organisatie op zetten die dat beheert. Dat hoeft niet de overheid te zijn. In Milton Keynes in Engeland, ook een *new town*, is de hele groene openbare ruimte eigendom van een trust. Die

~

DAT COLLECTIVI- TEITSDENKEN IS HEEL HARDNEKKIG

~



TAG

TITLE

DE SPONTANESTAD



FLEXIBEL



**STEDENBOUW
IS HET
MANAGEN
VAN
STEDELIJKE
INHOUW**



KEES CHRISTIAANSE



VAN STAD MAKEN NAAR STAD ZIJN

Achter de spontane, organische, katalyserende of natuurlijk vernieuwende stad schuilt een dieperliggende verschuiving van (planmatige) stadsuitbreiding naar (meer organisch) vernieuwen van bestaande stadsstructuren: van 'stad maken' naar 'stad zijn'. Dit roept nieuwe spanningen en vragen op; in ontwerp, maar ook in strategie. We noemen er vijf:

1. De disciplines wachten niet meer op elkaar. Ze dienen zich gelijktijdig aan, steeds in andere samenstelling. Hoe krijgen we nieuwe samenhang in hardware (fysiek), software (cultuur, economie, maatschappij) en orgware (coalities)?

2. Het onderscheid tussen ontwikkelen en beheer vervalst. Ontwikkelen heeft de toekomst, maar hoe doen we dat eigenlijk, beheer als ontwikkelinstrument?

3. Verrassing is constant. Dichtgetimmerde eindbeelden werken niet meer, maar ad hoc planning is ook geen antwoord. Juist in de bestaande stad komt vernieuwing alleen tot stand met visie, ziel en bezieling. Hoe combineren we het 'punt in de verte' met kortcyclische investeringsafspraken?

4. Het aantal partners explodeert. Duizenden gevestigde eigenaren, investeerders en stadsgebruikers versplinteren het investeringsvermogen en de zeggenschap. Er zijn nieuwe netwerken nodig. Hoe voorkomen we praatcircuits met grijs gemiddeld vermogen? Hoe ontsnappen we uit de neiging om publiek-private samenwerking te giepen in starre contracten die haaks komen te staan op de chaotische werkelijkheid van de stad?

5. Tijdelijkheid wordt permanent. Waar tijdelijkheid als term na een temporele en experimentele fase nog te veel een eindtijd suggereert, is de stad nooit 'af'. Ook krimpgebieden kennen grote kwalitatieve vraagverschuivingen. Hoe maken we de katalyserende *trial-and-error*-aanpak permanent onderdeel van onze benadering?

Deze verschuivingen leiden gradueel tot een nieuw vak van stedelijke ontwikkeling. Een netwerkgerichte aanpak die beweegt tussen orde en chaos, spontaniteit en langdurige kwaliteit, strategisch geplaatste acupunctuur en nieuw publiek domein. Met nieuwe fenomenen als plintenstrategieën, gebiedscoalities, natuurlijke wijkvernieuwing, culturele economie, bovenregionale krimpstrategieën, jongerenloodsdagen of pleinenaanpak. Een volwassen vakgebied van de stedelijke ontwikkeling, operend op stedelijk, gebieds- en conceptniveau; complex, uitdagend, boeiend.

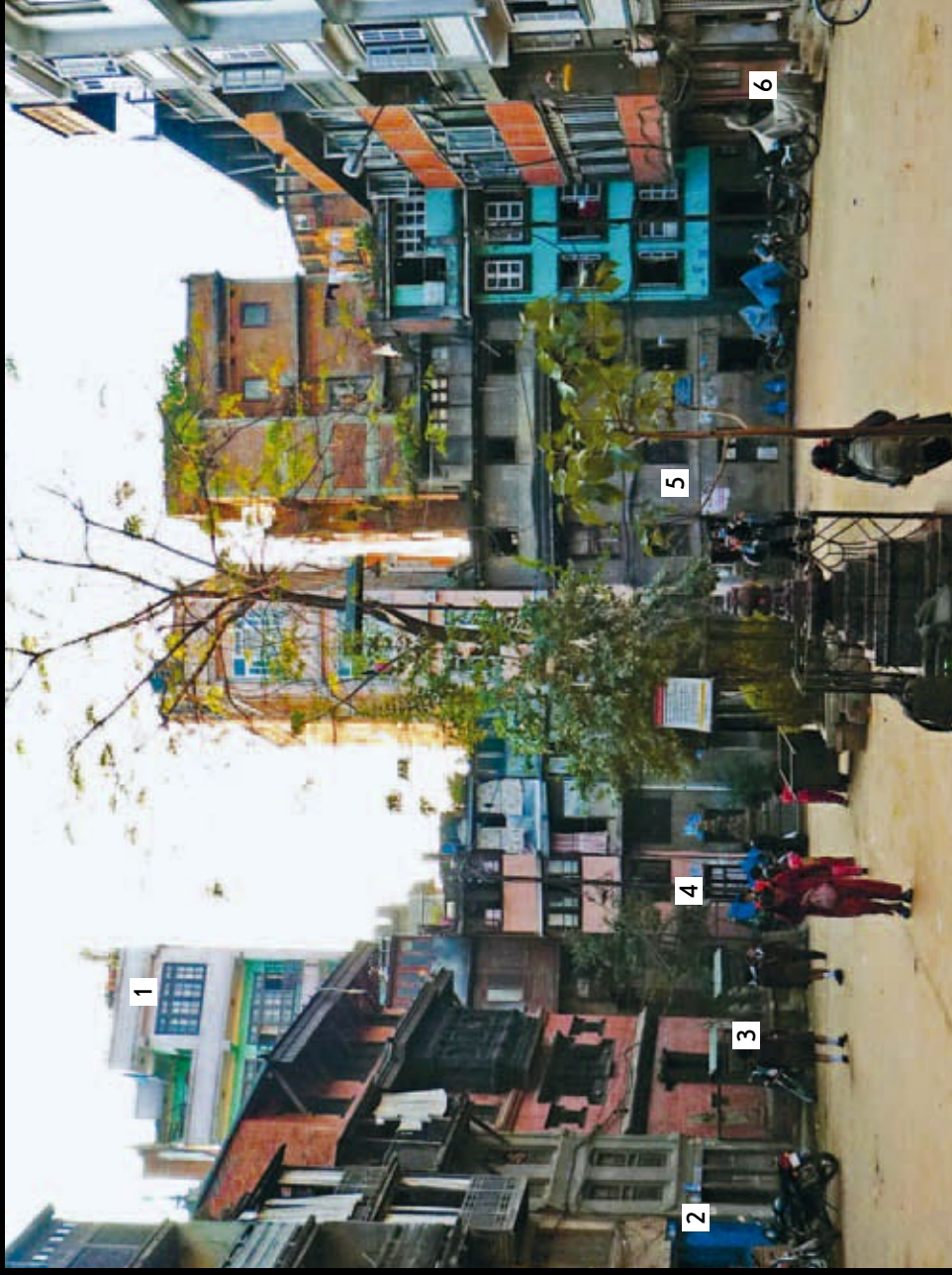
Jeroen Laven, Stipo



FOTO DOOR MAARTEN LANKESTER

KATHMANDU

HET GEHEIM VAN DE STAD



1 Bouwhoogte van maximaal 8-9 lagen vanwege technische beperkingen.

2 Toegang tot de binnenplaats van een winkel/restaurant, of een poort in een gebouw met recht van overpad.

3 De 'shophouse' typologie is van alle tijden.

4 Smalle maar diepe kavels vanwege vroegere belasting op gevelbreedte aan het plein.

5 Bouwen is eenvoudig en aan weinig regels gebonden.

6 In de praktijk de enige bouwregel, de vorm van het kavel en de grens met het openbaar domein.

Dit is het oude centrum van Kathmandu, ontstaan rond de kruising van de twee belangrijkste handelsroutes tussen Tibet en India. Bouwregulaties gelden alleen voor nieuwbouw constructies, en worden maar matig nageleefd en gecontroleerd. Bouwen is relatief eenvoudig: een betonskelet opvullen met bakstenen. In de praktijk betekent dit grote vrijheid op het eigen perceel en iedereen bouwt dan ook naar hartelust naar eigen behoefte. Verder zijn de enige officiële beperkingen de eigendomsgrenzen: de vorm van het kavel is bepalend en ook het openbaar domein. Daarnaast zijn ook informele bouwbeperkingen te onderscheiden, voortkomend uit conventies en cultuur. De belangrijkste zijn bouwhoogte, typologie en stijl. Het ongebreidelde bouwen en verbouwen is een doorn in het oog van de UNESCO. Toch blijft het stedelijk weefsel vooralsnog relatief onaangetaast vanwege de eigendomsstructuur.

BRUSSEL

TRANSFORMATIE VAN DE KAVELSTAD



1 Nieuwe woningen.

2 Metro station.

3 Tweedehands meubelwinkel en andere grote detailhandelzaken temidden van woonhuizen.

4 Dit is een erg populaire textielwinkel en ze houden er ook culturele evenementen. De locatie groeide geleidelijk door het verwerven van aangrenzende kavels. Het was een van de grootste initiatiefnemers van de stedelijke vernieuwing voor dit gebied.

5 Nieuwe woningen.

6 Te koop: geherstructureerd gebouw.

7 Sporen van de voormalige industriële steer van de kanaalhaven zone.

8 In dit voormalige industriële gebouw is op de begane grond een papiergroothandel, daarboven zitten een paar professionele bureaus waaronder architecten.

9 Nieuw fietspad.

Aan de westzijde van de 'Brusselse Vijfhoek' direct achter het kanaal, ligt de gemeente Molenbeek. Herenhuizen, sociale woningbouwcomplexen, binnenstedelijke industrie, pakhuizen, kleine winkels en bedrijven vormen een afwisselend stadsdecor. Ongeveer 80.000 mensen met meer dan 140 nationaliteiten hebben gezorgd voor de huidige levendige en culturele mix. Molenbeek is volop in transitie: fabrieken transformeren in woonlofts en werkplaatsen, pakhuizen aan het kanaal in hippe winkels. De wijk is vanuit een agrarische dorpsstructuur in de 16e eeuw uitgegroeid tot een volwaardig stadsdeel van Brussel. De 19e eeuw was de periode van bloei. Molenbeek maakte een schaalsprong en groeide organisch langs een patroon van straten uit tot een volwaardig industrieel centrum. De perceeluitgifte was direct gekoppeld aan de vraag van het moment. Dit heeft geresulteerd in een grote diversiteit aan kavelmatten. Fabrieksterreinen liggen binnen een straat naast statige woonpanden of arbeiderswoningen. Met de komst van de metro is Molenbeek op enkele minuten afstand van het centrum van de hoofdstad komen te liggen. Deze centrale ligging biedt goede kansen voor de toekomst. In de beginfase van transitie naar een hoogwaardig stedelijk milieu, waarin de wijk zich momenteel bevindt, speelt het kanaal een belangrijke rol.



FOTO DOOR STIJN KUIJPERS

DE DOE-HET-ZELF TUINSTAD

Schoonheid is niet het belangrijkste criterium voor vernieuwing. Een levendige stad is een prettige stad, een gevarieerde stad is een mooie stad. In de tuinsteden, gebouwd na de Tweede Wereldoorlog, is ruimte. Hoe kan die creatief gebruikt worden? Een corporatie kan een blok aan de bewoners over laten, de gemeente kan ondernemers kansen geven. Na alle grootschalige planning in de afgelopen eeuw is het nu tijd voor het kleinschalige experiment en voor het nemen van risico's.

De woningnood na de Tweede Wereldoorlog leidde tot een grootschalige nieuwbouwoperatie, die met bijna wiskundige precisie werd uitgedacht. Een gezin heeft gemiddeld twee kinderen en 0,3 auto. Voeg daarbij een school per zoveel huizen, een winkel om de hoek en een werkplek op fietsafstand. De plannen, in hoofdlijnen voor de oorlog ontworpen, konden zo uitgerold worden. Deze stad was het antwoord op de compacte, vieze stad, waar werken en wonen naast elkaar plaatsvonden en gewoond werd met veel mensen in te kleine achterhuizen. Veel babyboomers groeien gelukkig op in de tuinstad, spelend in de bouwput.

Maar dat houdt geen stand. De scheiding tussen wonen en werken maakt de nieuwe wijken tot slaapsteden. De middenklasse trekt weg en er ontstaat het beeld van een plek waar mensen terecht komen die geen keuze hebben. Opeens is de portiekwoning, die de naoorlogse stadsbewoner licht en lucht bracht, een kleine woning met vervelende burens. Begin jaren negentig ontstaat de angst voor gettovorming en het idee dat vernieuwing noodzakelijk is. Grootscheepse vernieuwing lijkt onvermijdelijk. De corporaties krijgen een hoofdrol in de vernieuwing en de kans om hun nieuwe rol uit te proberen: niet alleen als woningbeheerder, maar ook als ontwikkelaar. Als grootgrondbezitter in de wederopbouwstad kunnen zij de aanstaande stedelijke verandering bepalen. Wacht ons dus opnieuw een *top-down* transformatie? Niet persé.

EEN ANDERE STRATEGIE

De kwaliteiten van de tuinsteden zijn ontworpen en beschreven op de grote schaal. Zo werd Amsterdam Nieuw-West gebaseerd op de groenstructuur, de Sloterpas en de centrale ligging. Veel kwaliteiten zijn juist lokaal, zoals een hoekje met villa's in Sloterveer, dat bestaat uit aantrekkelijke laagbouw van een kwaliteit die geen buitenwijk uit de jaren tachtig of negentig kan bieden. Zelfs de nu zo verguisde portiekwoning is een bouwtype dat het in de vooroorlogse stad nog steeds goed doet. Daarom is het de vraag of een nieuwe

TESS
BROEKMANS

galerijflat echt beter is dan zo'n portiekwoning. De opgave ligt niet in sloop of renovatie, maar in geven van een antwoord op de vraag: hoe zorg je dat je kwaliteiten van de tuinstad vasthoudt en tegelijk deze wijken weer vitaal en aantrekkelijk maakt?

Drie stellingen om de wederopbouwstad weer leefbaar te maken:

1. Een stad bouw je niet alleen met stenen, maar juist ook met mensen. Er moet meer ruimte worden gecreëerd voor initiatieven van de huidige bewoners. Dan komen de nieuwe bewoners vanzelf, want die zien de kansen.
2. Een levendige stad heeft economische versterking, functiemenging en ondernemerschap nodig.
3. Vernieuwing moet niet plaatsvinden per buurt, maar per gebouw of perceel. Differentiatie moet op de schaal van de straat worden gezocht.

GEbruikers EN Vernieuwing

De huidige bewoners van de tuinstad spelen tot nu toe nauwelijks een rol in de vernieuwing. Door de grootschalige sloop werden de gebruikers inclusief hun problemen verplaatst. Probleemgezinnen in Amsterdam Nieuw-West bleven probleemgezinnen in hun nieuwe woningen elders in de stad. Veel huishoudens hadden in Nieuw-West een sterk sociaal netwerk, dat met de sloop in duigen viel. Bij de stadsvernieuwing in de jaren zeventig waren de bewoners mondig en voorkwamen grootschalige sloop. De huidige bewoners van Nieuw West zijn niet mondig. In de jaren zeventig zorgde het protest vanuit de buurten ervoor dat de stadsvernieuwingsmachine een halt werd toegeroepen. Een aansprekend voorbeeld is de Dapperbuurt in Amsterdam-Oost. In plaats van de hele buurt te slopen en een nieuwe structuur aan te leggen werd pand voor pand vernieuwd, waarbij de ziel van de buurt behouden bleef. Door op veel kleinere schaal te vernieuwen gaat de verandering langzamer en blijft de gemeenschap beter in stand.

Kan vernieuwing per blok niet ook in de tuinsteden? Wat zouden de gebruikers van een gebouw

Dit beeld stamt uit een studie voor buurt negen in Geuzenveld uit 1997. Het was bedoeld om te laten zien dat sloop niet altijd nodig is. Wat kan er aan / op / in de bestaande gebouwen om ze aantrekkelijker maken? Toen was de tijd er nog niet rijp voor, nu is het wel aan de orde: voor de buurt Westland in Slotervaart deden we onderzoek naar de verbetermogelijkheden van de bestaande gebouwen.

doen als ze eenmaal de vrije hand krijgen? Wellicht bouwen ze een daktuin, een groot balkon, een uitbouw op de kop van het pand, een andere straat of een extra kamer in plaats van een berging. Misschien besluiten ze zelfs collectief een nieuw gebouw neer te zetten. Er haken ongetwijfeld bewoners af, maar zo'n initiatief zal ook weer nieuwe enthousiastelingen trekken. Bewoners kunnen initiatiefnemers zijn. De Nederlandse trompettist Kyteman (Colin Benders) is een goed voorbeeld. Hij realiseerde zijn droom door een aantal panden in Utrecht te kopen en te ontwikkelen tot een gecombineerde woon/werkruimte, studio's in dit geval. Muzikanten uit heel Europa kijken met een waarderende en een verlangende blik naar dit initiatief. Kyteman's aanpak zorgt voor een beter imago van de buurt en dient als inspirerend voorbeeld.

Eigen initiatief is de basis voor de doe-het-zelf tuinstad. Bewoners moeten daadwerkelijk kunnen meedenken en meebeslissen over de plannen voor hun buurt. Als dat goed gebeurt, kunnen bewoners zelfs blij zijn met grootscheepse vernieuwing.

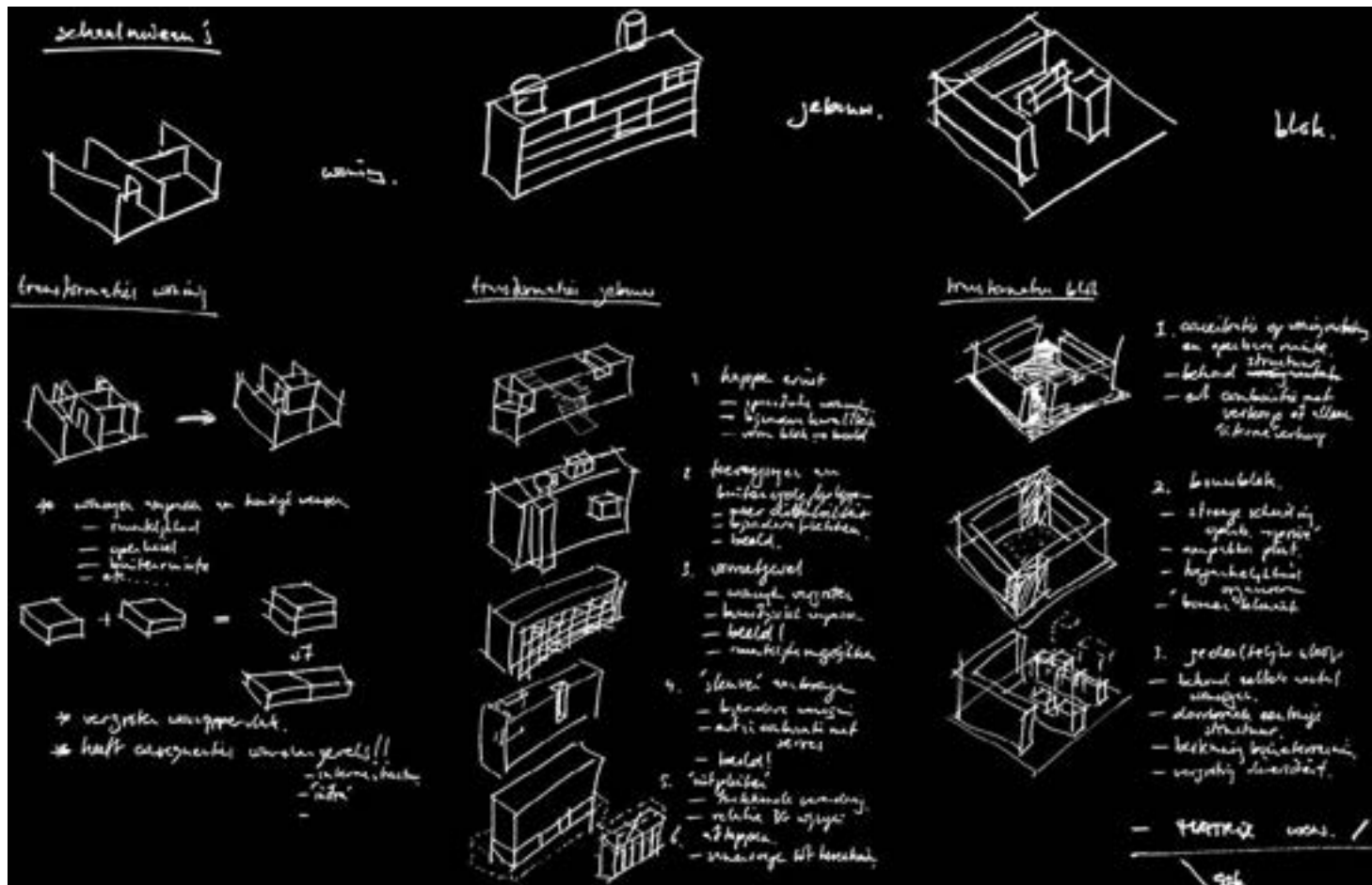
LEVEN OP STRAAT, WERKEN AAN DE STRAAT

Naast de bewoner als initiatiefnemer is de ondernemer de tweede motor voor een aantrekkelijke stad. Populaire Amsterdamse wijken als de Jordaan en de Pijp leren ons dat simpele straten aantrekkelijk worden door de menging van functies: een werkplaats naast een winkel naast een woonhuis. De straat leeft, overdag door de ondernemers, 's avonds door de bewoners. Ondernemerschap in de wijk is een essentieel onderdeel van de stad.

In de wederopbouw wijken was precies berekend hoeveel winkels en scholen er nodig waren, het 'vieze' werken gebeurde buiten de wijk, in de haven en op bedrijventerreinen. Veel van de kleine winkelstripjes in de buurt leidden een kwijnend bestaan nu de supermarkten en grote winkelcentra de dienst uit maken. Bij vernieuwing verdwijnen die als eerste. Dit geldt ook voor de werkruimtes en garages op straatniveau, die relatief goedkoop zijn om te slopen. Juist hier liggen kansen voor startende ondernemers. De ruimtes zijn betaalbaar en liggen strategisch in de wijk en aan de straat. De straat en de stoep zijn een essentiële ontmoetingsplek.

De creatieve industrie krijgt in Amsterdam veel kansen, onder meer door de zogenaamde broedplaatsen. In de tuinstad zou de broedplaats eerder economisch dan cultureel van aard kunnen zijn. Zo krijgt de allochtone startende ondernemer een kans. Beleidsmakers denken bij ondernemers vaak aan rommel en onzekerheid, niet aan ontmoeting en ontplooiing.

Er zijn ook voorbeelden in de Amsterdamse tuinsteden waar we van kunnen leren. Zoals Vliegbasis de Huygens, een oude school die is omgebouwd tot ondernemershuis. Opvallend genoeg zit het pand vrijwel vol met ondernemers van buiten de wijk. Een van de initiatieven is de Beehive, een collectief van starters die niet alleen een ruimte delen, maar ook samenwerken en samen projecten voor de buurt starten. Een voorbeeld hiervan is het plintenplan, waarbij plinten in de buurt worden geannexeerd om ruimte te bieden aan nieuwe ondernemers. In de wederopbouw wijk Poelenburg in Zaanstad is veel verborgen werkgelegenheid,



van een autorijsschool in een garage tot een huisarts in een villa. Een kunstenaar kwam met het idee een werkplaats in de buurt te starten. Voor de ondernemers als ontmoetingsplek, voor werklozen om aan de slag te gaan, voor bewoners die voor een klus een aannemer zoeken of een zaagmachine willen gebruiken. Dit idee geeft goed weer hoe ondernemerschap kan bouwen aan een buurt.

VAN BUURT NAAR BLOK

Om de bewoner en de ondernemer een kans te geven moet op een andere schaal aan vernieuwing worden gewerkt. Door grootschalige vernieuwing per buurt is er sprake van grote verschillen in Amsterdam Nieuw-West. Osdorp is vrijwel geheel vernieuwd, Sloterveer is nog als vijftig jaar geleden. Er is geen stad ontstaan waarbij oud en nieuw elkaar versterken, waarin ruimte is voor bewoners van het eerste uur, starters in goedkope oudbouw en nieuwkomers in chique flats. Stel dat we ons nu eens niets aantrekken van het feit dat buurten in bezit zijn van één partij en op zoek gaan naar de verandermogelijkheden op het niveau van de kavel of het gebouw. We kunnen behouden wat de moeite waard is, experimenteren

EIGEN INITIATIEF IS DE BASIS VOOR DE DOE-HET-ZELF TUINSTAD





LINKS

In Amsterdam Nieuw-West zijn afwijkende gebouwtypes vaak verstoppt in een blok. Dit werkgebouw is misschien niet het mooiste, maar maakt wel één van de plekken waar iets gebeurt op straat.

BOVEN

Voor de Amsterdamse Venserpolder ontwikkelde Urhahn Urban Design samen met Startgoed Amsterdam en met medewerking van Urbanoffice een eenvoudig concept voor werkruimtes aan een te brede singel.

FOTO'S DOOR URHAHN URBAN DESIGN

met een enkel blok en iets nieuws bouwen op een speciale plek. Zo ontstaat een stad met keuzemogelijkheden en verrassingen. De herhaling van blokken, kenmerkend voor de wederopbouw, wordt opgeheven. Die mix van vele tijdperken is nu juist wat we zo waarderen in bijvoorbeeld de grachtengordel, waar één lelijk pand niet opvalt, maar meedoet in de diversiteit.

In de Amsterdamse Kolenkitbuurt werd eerst geïnvesteerd in de buurt door het opknappen van het Akbar-blok. Een mooi blok uit de jaren vijftig, dat beelden in de gevel heeft en een kapelletje in de tuin. Het blok is rigoureuus vernieuwd, de woningen zijn dieper gemaakt, de schoonheid is zichtbaar geworden. Nieuwbouw kwam op de lege strook langs het spoor en versterkt de omgeving van het metrostation Burgemeester De Vlugtlaan.

Gerichte verkoop is ook een interessante strategie om differentiatie in de buurt te vergroten. In de Dobbebuurt in Slotermeer streeft de Alliantie naar instroom van 'sociale stijgers' bij verkoop van een bestaand complex. Kandidaatkopers worden bewust en gericht benaderd en er wordt een screening uitgevoerd om te voorkomen dat deze goedkope woningen in handen van speculanten komen. Door de buurt aan te prijzen als authentiek jaren vijftig, vlakbij metro, ring, park en winkels, ontstaat een heel ander imago. Starters zien dat je deze kwaliteiten nergens kunt krijgen en zo gaat de buurt vooruit. Er komt vers bloed in de

buurt, in plaats van sloop. En *last but not least*, de sociale samenhang blijft door het bloksgewijs vernieuwen in stand.

In de doe-het-zelf tuinstad sturen corporaties en gemeente op hoofdlijnen, maar zijn de ondernemers en de bewoners de ontwikkelaars van stedelijkheid, levendigheid en openbare ruimte. De economische crisis van dit moment biedt hiervoor alle ruimte. Het is niet de tijd om weer een formule uit te vinden en die op grote schaal toe te passen, zoals in de wederopbouw en de VINEX het geval was, maar voor een cocktail aan initiatieven waarin kleinschaligheid en variatie de sleutelwoorden zijn. Laat het experiment beginnen! ×

DE CHARME VAN EEN STEDELIJKE PRAIRIE

FOTO'S DOOR LEON HENDRICKX
TEKST DOOR JEROEN VISSER

REPORTAGE

DE CHARME VAN EEN STEDELIJKE PRAIRIE

FLEXIBEL

Detroit is al decennialang een krimpende stad. Langzaam maar zeker verdwenen de banen en de mensen uit deze stad, in wisselende volgorde. De stad is gebouwd voor een paar miljoen mensen, maar tegenwoordig wonen er veel minder. Meer dan zeventigduizend gebouwen staan leeg, en minstens zoveel huizen zijn verdwenen. Toch heeft deze stedelijke prairie ook zijn aantrekkingskracht. Een groeiende stroom kunstenaars, schrijvers en ondernemers verhuisde de laatste jaren naar Detroit, geholpen door belachelijk lage huizenprijzen. Voor hen is deze verlaten industriestad juist een bron van inspiratie. Een impressie.







VORIGE PAGINA
Packard Plant

LINKS
The Yes Farm op de kruising van
Farnsworth en Dubois

ONDER
Edmund Place in Brush Park

ONDER
Vanuit het Food Center aan Mel-
drum en Kercheval



REPORTAGE

DE CHARME VAN EEN STEDELIJKE PRAIRIE

FLEXIBEL



TAG

TITLE

DE SPONTANE STAD



OPEN

NOOR
DER
VELD

URHAHN URBAN DESIGN

Het Noorderveld was een project voor de Noordoostelijke IJ-oevers in Amsterdam, de bijdrage van Urhahn Urban Design in opdracht van de Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO) Amsterdam aan de tentoonstelling 'Vrijstaat Amsterdam'. De tentoonstelling was onderdeel van de 4e Internationale Architectuur Biënnale Rotterdam (IABR 2009) - 'Open City: Designing Coexistence'. Het Noorderveld project laat zien dat er een planning denkbaar is, die de vrijheid vergroot in plaats van beperkt; niet alleen de vrijheid van het individu, maar ook van collectieve initiatieven.

Amsterdam-Noord heeft zijn eigen karakter, anders dan de rest van Amsterdam. Mensen hebben er meer ruimte om hun eigen plan te trekken. Maar het Noordse karakter staat onder druk: de stad neemt de IJ-oevers over. Het is tijd voor een Noordse ontwikkeling aan het IJ.

Aan de voet van de Nieuwendammerdijk ligt het Vliegenbos, een gebied met enorme mogelijkheden, maar volledig geïsoleerd. Maak van het Vliegenbos een proefveld voor een nieuwe stedelijkheidsstrategie: het Noorderveld. De hoofdstructuur bestaat uit twee ontginningsassen waaraan kavels worden uitgegeven. Er zijn toegangen vanaf het water, vanuit de metro en van op de dijk. De entrees vormen de schakels tussen stad en veld, ieder met een eigen functie.

Na deze collectieve ingrepen zijn er, in de rest van het veld, eindeloze kaveltjes, groot en klein, waar Noorderlingen individueel of collectief 'hun ding' kunnen doen. Je kunt denken aan een datsja in het bos, een volkstuin, een boomgaard, kermis, de Noordse kerstbomenverbranding. De sportvelden, camping en volkstuinen die nu barrières vormen, worden deel van het veld met behoud van een deel van het bestaande bos. Iedere Noorderling krijgt het recht om voor maximaal tien jaar een stukje grond te huren. Simpele regels houden het systeem dynamisch.

Om dit alles in goede banen te leiden, is een organisatievorm nodig van de Noorderlingen zelf. Een minimale organisatie die mensen de ruimte laat, maar ook zorgt dat de een z'n vrijheid die van de ander niet belemmert. Een 21e-eeuwse oplossing voor collectief initiatief. Stichting Open Stad Noord krijgt het erfpacht en geeft de kaveltjes uit, ze werft fondsen en inkomsten om te investeren en beheert het gebied. Winsten worden gestoken in collectieve voorzieningen en uitgegeven als dividend aan Noorderlingen. Collectief grondbezit en slim beheer worden een bron van inkomen.

Deze nieuwe stedelijkheidsstrategie van het Noorderveld project kan ook de basis vormen voor de transformatie van Nieuwendammerham, het bedrijventerrein rond de Hamerstraat, en de aangrenzende Vogelwijk.

De omgeving krijgt een nieuwe impuls door het activeren van het Noorderveld. Er ontstaan nieuwe verbindingen tussen buurten die al sinds komst van de haven gescheiden zijn, zoals Nieuwendammerham en de Nieuwendammerdijk. Dit is de open stad, gebaseerd op meer dan alleen 'ruimte voor het individu'. Zo wordt het Noorderveld een aantrekkelijke metropolitane ruimte, bijgehouden en geëxploiteerd door de collectieve zorg en inzet van Noorderlingen.



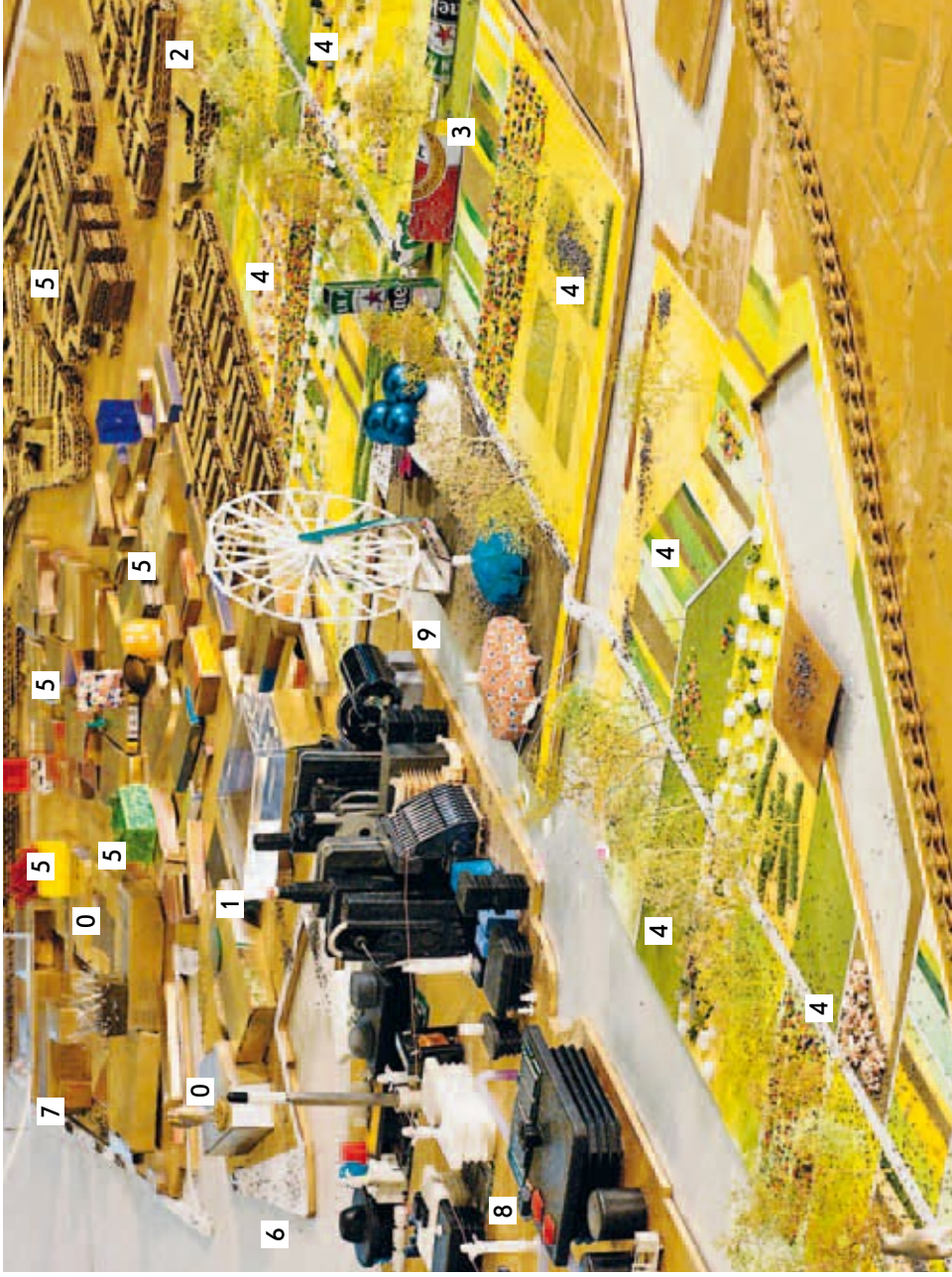
0 Perceelsgewijze transformatie van bedrijfspanden, verdichting en vermenging van woningen en voorzieningen.

1 Ondernemershuis voor ondernemers, innovateurs en potentiële werknemers. Een combinatie van café, ondernemershuis, debatcentrum, tentoonstellingsruimte en arbeidsbureau.

2 Onderwijshuis, het bestaande VMBO-college met moestuin, onderwijsstalage en buitenbibliotheek.

3 Tuinhuis, een bier- en saggarten voor ontmoeting en ontspanning. Plezier voor iedereen.

4 Het Noorderveld biedt een zee aan mogelijkheden. Iedereen kan er voor tien jaar 'zijn ding' doen: kinderboerderij, famiarc, kunsttuinen, barbecue, manege, sporten.



5 Kleinschalige woningbouw en voorzieningen tussen de bedrijven.

6 Wandelpromenade langs de oevers met tussenin havens, gericht op de zon.

7 Brug over het IJ voor langzaam verkeer. Brug kan open voor staande mastroute.

8 Albemarle zorgt voor een prachtig industrieel decor. Als die ooit vertrekt, vormt de mix van natuur en industrieel monumenten een prachtig fundament voor iets nieuws.

9 Evenemententerrein met culturele openluchtfestivals, kermis en reuzenrad.

- 1 Feestje
- 2 Rap
- 3 Volkstuinen
- 4 Kunsttuinen
- 5 Urban beach
- 6 Event
- 7 Sporten
- 8 Picknick
- 9 Volkstuinen
- 10 Varen
- 11 Vissen
- 12 Hemel kijken
- 13 Kermis



- 14 Barbecue
- 15 Kermis
- 16 Wandelen
- 17 Camping
- 18 Schooltuinen
- 19 Stadsfeest

- A Tuinhuus
- B Ondernemershuis
- C Onderwijshuis

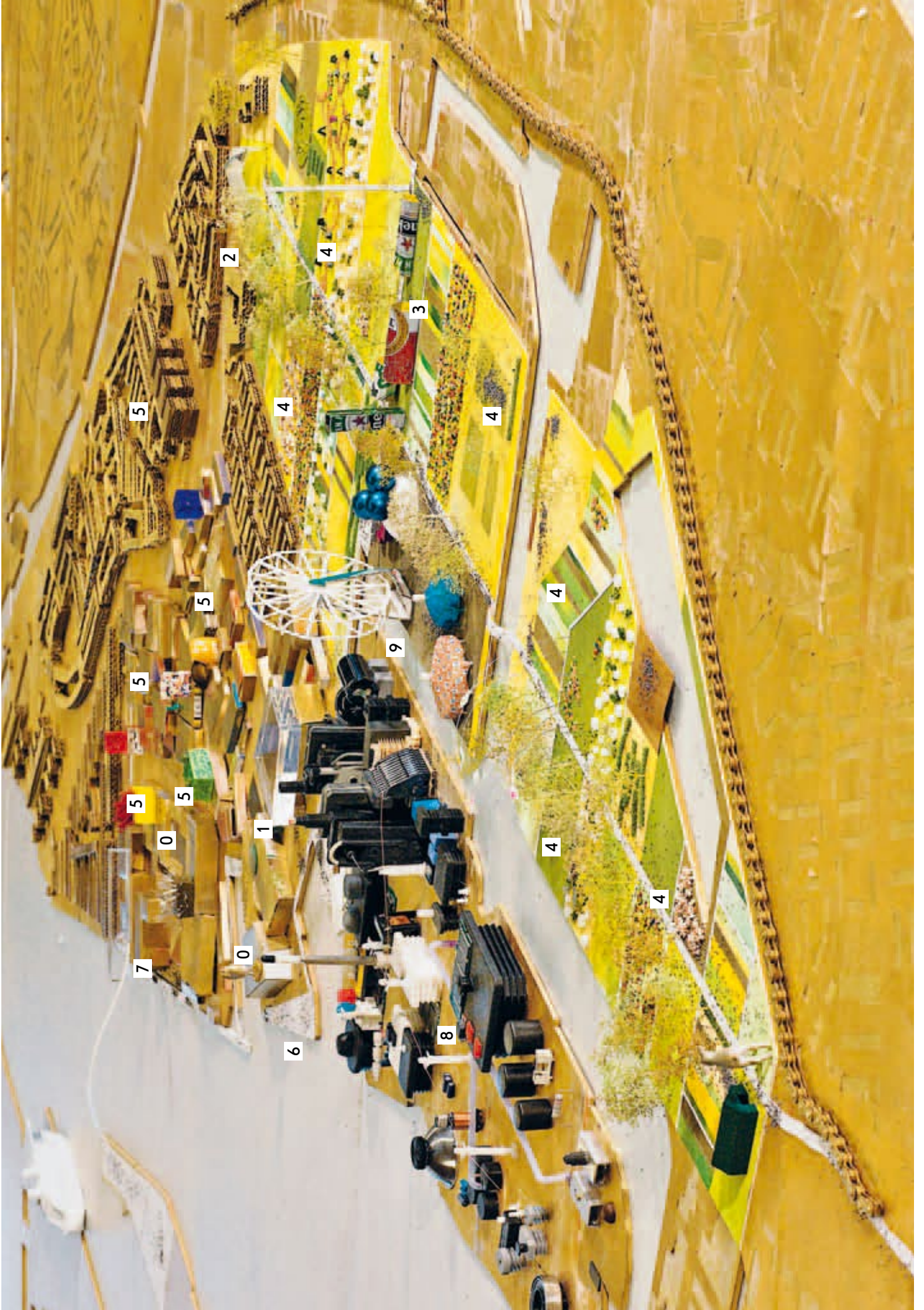
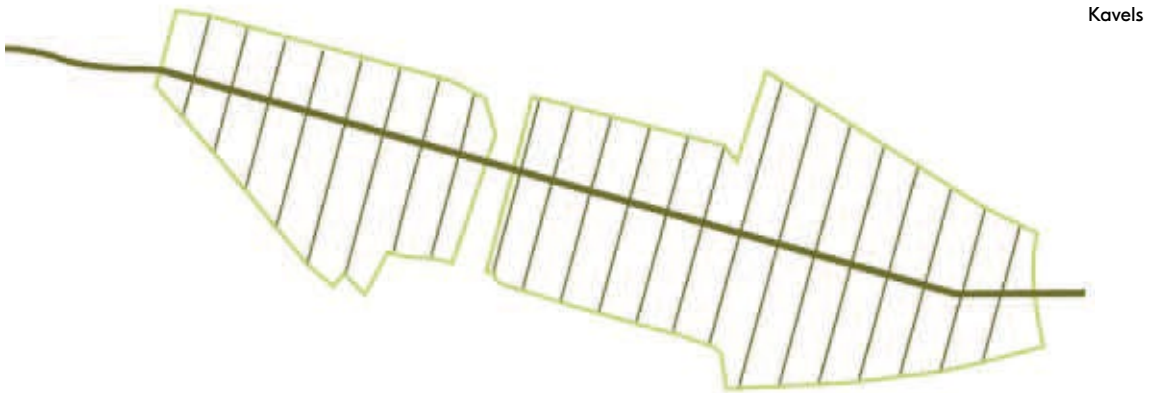
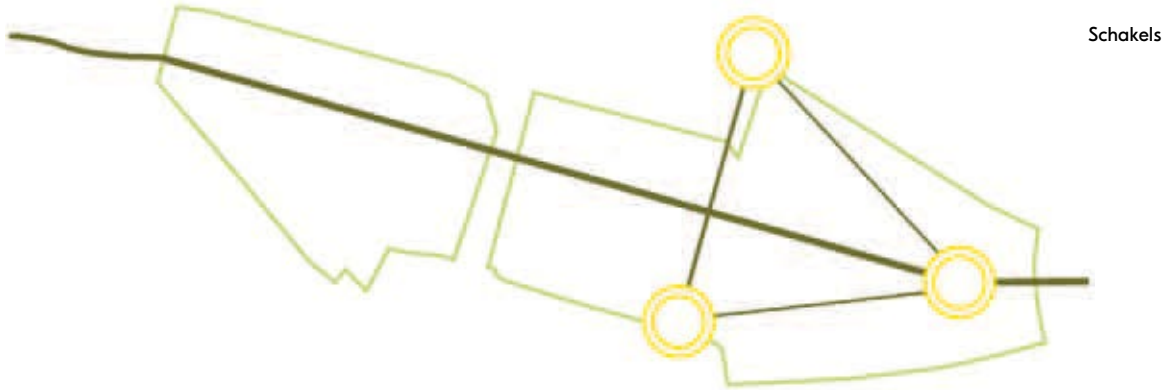
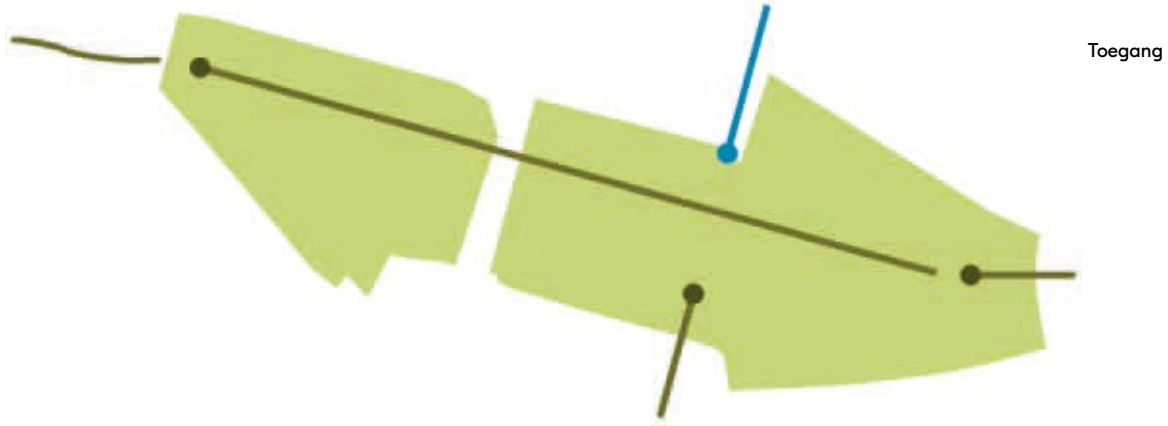


FOTO DOOR PETER ELENBAAS

OPEN

NOORDERVELD

PROJECT ~ AMSTERDAM





HET PRINCIPE
VAN LAISSEZ-
FAIRE WAS
GEPLAND,
MAAR HET
PLANNEN NIET



NOORDERVELD: INDEX VAN EEN STEDELIJK ONTWERP

Schrijver en connaisseur van Amsterdam-Noord Chris Keulemans is op dit moment directeur van de Tolhuistuin, een cultuurpark in Noord en misschien wel de eerste aanzet tot de verwezenlijking van de Noorderveld-visie. Hij reageerde op het stedelijke plan vanuit zijn ervaringen.

URHAHN, GERT

Stedelijk ontwerper. Tegenwoordig, nu hij aan het hoofd staat van Urhahn Urban Design, een scherpzinnige man met kort grijs haar en vriendelijke ogen. Bij aankomst in Amsterdam, vanuit het Duitsland van de jaren zeventig, wist hij niet wat hij zag. Hier was alles nog mogelijk! Op een foto uit die tijd staat hij, met de kaaklijn en de halflange krullen van een jonge Warren Beatty, aan het roer van het bootje dat hij ergens in Amsterdam - Noord zelf had ontworpen en gebouwd. Met zijn mooie jonge vrouw voorop voeren ze de horizon niet tegemoet, nee, ze waren er al.

NOORDERVELD

Het plan dat Urhahn Urban Design ontwikkelde voor de tentoonstelling Vrijstaat Amsterdam in 2009. Het gigantische reuzenrad, dat hoog boven de maquette uitstak, was een van de blikvangers temidden van de negen ontwerpen voor een nieuw Amsterdam. Noorderveld moet de nieuwe naam worden voor het Vliegenbos en omgeving in Noord. Brederohuis (onderwijs), Ondernemershuis (netwerkplek) en Tuinhuis (bier-en-sap-garten) vormen de drie schakels tussen stad en veld, tussen Amsterdam en het Noorderveld. De onoverzichtelijke lappendeken van schoolgebouwen, volkstuintjes, camping, bos, grasvelden, bedrijventerrein en jachthaven getransformeerd tot 'een nieuwe vorm van stadsontwikkeling die niet alleen de vrijheid van het individu, maar ook onze collectieve capaciteit tot handelen vergroot'.

HEMEL, ZEF

Adjunct-directeur Dienst Ruimtelijke Ordening (DRO) en genius achter de tentoonstelling. Alleen in Amsterdam: de opperregelgever geeft negen stedenbouwkundige bureaus de opdracht alle regels te vergeten en de verbeelding vrij te laten. Wat zat er achter die uitnodiging? Heimwee naar de stad toen de regelgevers er nog geen greep op hadden, vrolijke sabotage van binnenuit, een serieuze poging zicht te krijgen op hoe een stad vol tijdelijke autonome zones eruitziet? Zeker is dat Hemel negen ambitieuze ontwerpen terugkreeg en er eigenhandig een vitale, dagelijks wisselende discussie omheen organiseerde.

CHRIS KEULEMANS

VLIEGENBOS

Een park dat geen park wil zijn: ongehoorzaam, onoverzichtelijk en voor buitenstaanders onvindbaar. Er heerst precies 'de relatieve anarchie van Noord', die volgens Gert Urhahn nodig is 'om een vrijstaat te claimen aan het II'. Vandaar de paradox die erboven hangt. Want juist dit ongehoorzame park moet van Urhahn 'op de schop', om er 'een proefveld voor een nieuwe stedelijkheidsstrategie' van te maken: 'een ontmoetingsplaats voor heel Amsterdam met een uniek Noords karakter. Een dynamisch stedelijk gebied waar de ruimte niet op slot zit, maar waar verandering door mensen zelf wordt vormgegeven: vooruitgang als vrijheid.'

ROMZ

Een van de jonge rappers uit Noord die van het vervallen kleedhok langs een vergeten voetbalveldje aan de rand van het Vliegenbos zijn hangplek maakt. Onder petje en dreadlocks staat zijn fijngesneden, bijna duivels sierlijke gezicht permanent op onweer. Maar hij heeft een kwikzilveren geest. Zijn taal danst onnavolgbaar over de beats. Op Urhahns ontwerp voor het Noorderveld is ook een kavel uitgespaard voor rap. Maar waar is op de kleurige maquette zijn hangkleedhok gebleven?

STEF

De mede-oprichter van het door nieuwbouw vervangen kunstkraakpand Vrieshuis Amerika verzorgt nu randjongeren. Zijn gemillimeterde kop en gespierde armen verraden de krakersjaren, toen ze eigenhandig feestten bouwden in het reusachtige, steenkoude pakhuis. Wat hij met de stad zou doen, als hij het voor het zeggen had? 'Geen architecten, geen ontwerpers,' broemt hij afgemeten. 'Gewoon zelf in elkaar timmeren wat je nodig hebt.' Zeg maar eens dat hij ongelijk heeft. Mensen woonden, werkten, feestten en maakten kunst in het Vrieshuis, en de brandweer vond het nog goed ook.

NOORD, AMSTERDAM

Jordaneser dan de Jordaans, Turkser dan Istanbul en Surinaamser dan de Bijlmer: Noord is oud, dorps, traditioneel, zelfredzaam, nukkig, onverschillig en makkelijk als een oude spijkerbroek. In

~

**NOORD IS OUD,
DORPS,
TRADITIONEEL,
ZELFREDZAAM,
NUKKIG,
ONVERSCHILLIG
EN MAKKELIJK
ALS EEN OUDE
SPIJKERBROEK**

~

onopvallende straten leiden mensen keiharde levens. En tussendoor zien ze wel wat er gebeurt. De stoep is terras genoeg. Maar om hen heen verandert het stadsdeel met horten en stoten. Plannen voor nieuwe winkelcentra, creatieve hotspots en appartementencomplexen vliegen in het rond. Maar landen doen ze niet snel. Daar is tijd voor nodig. En in Noord is er altijd tijd genoeg.

**COLLECTIEF INITIATIEF,
EENENTWINTIGSTEEUWSE OPLOSSING VOOR**
De definitie van Urhahn voor de organisatievorm op het Noorderveld. Elke Noorderling mag er voor maximaal tien jaar een stuk grond huren en ermee doen wat hij wil. Om ervoor te zorgen 'dat de een z'n vrijheid die van de ander niet belemmert' is er een minimale organisatie nodig. In een stadsdeel waar opa op de CPN stemde (of voor communisten, ayatollahs en kolonels vluchtte) en vader op de PVV (of niet meer gelooft dat de PvdA wel voor hem zal zorgen) is dat een gewaagde maar geloofwaardige ambitie. Het is nostalgie naar de collectieven die Urhahn nog heeft meegemaakt, maar uitgekleeft tot het pragmatische geloof dat mensen best naast elkaar kunnen leven zolang ze er wederzijds in elk geval op vertrouwen dat de een de ander het hoofd niet zal inslaan.

EMANCIPATIE OP VERZOEK
De minimale organisatievorm van het Noorderveld krijgt van Urhahn de naam Stichting Open Stad Noord: fondsenwerving, beheer en groen advies voor en door Noorderlingen. Die helpt de gebruikers van het nieuwe park zich al doende te emanciperen, bijna zonder het te merken, door ze te laten ontdekken dat ze op hun dagelijkse vragen het antwoord vaak zelf al in huis hebben. Maar emancipatie is een exotische term in Noord, waar veel mensen leven met een korte horizon. Berusting in de eigen kleine wereld overheerst — die is al ingewikkeld genoeg. Gaat het Noorderveld zijn gebruikers langzaam doordringen met het besef dat er meer uit het leven te halen valt? Dat is een terugkerende vraag in Noord, momenteel: gaat de mogelijksheidszin, die nu nog wordt uitgedragen door een kleine groep optimisten, het winnen van het alledaagse fatalisme?

POST, ROB
Boomlange, afwisselend goedmoedige en spijkerharde stadsdeelvoorzitter. Zonder concurrentie de grote aanjager van het nieuwe élan van Noord. Hier geboren en opgegroeid waagt hij, de spelregels van de lokale democratie waar mogelijk oprekend, tot vermaak van velen en ergernis van sommigen bijna eigenhandig over zijn dierbare stadsdeel. Het Noorderveld zal er komen als hij het wil, en anders niet. Valt de dominante bestuurder, gepokt en gemazeld in de pragmatische sociaal-democratie, warm te krijgen voor een nieuwe vorm van collectief initiatief?

VIS, CHRIS
De oppervergunningenambtenaar van Noord. Spreekt een klinkklaar, ononderhandelbaar Amsterdams. Als Post iets wil, bepaalt Vis of het mag. Bijna bewonderenswaardig, zoals hij zijn zinnen dichttimmert. Geen enkele ruimte voor misverstand of meervoudige interpretatie, geen streepje licht voor alternatieven of afwijkingen op de regels. Met het Noorderveld gaat hij het nog druk krijgen. Volgens Urhahn is het veld groot



**ELKE STAD
IS CREATIEF.
ZODRA JE
HAAR OOK
ZO BENOEMT
IS DAT EEN
DOODSKUS**



genoeg voor volkstuintjes, kofferbakverkoop, suikerfeest, voetbal, hondenshow, muziek, stadsfeesten en buurtfeestjes, allemaal tegelijk. Dat vraagt om een vergunningentsunami. Houdt Chris Vis zijn web van reglementen intact onder die stortvloed?

STAD, CREATIEVE

Mooie term, vatbaar voor tragische misinterpretaties en daarmee onwerkbaar geworden. Gaat hij over kunstenaars, toeristen, architecten of stadslogo's? Zodra de term valt is hij niet meer van tafel te krijgen. Des te hardnekkiger, omdat iedereen eronder verstaat wat hij zelf belangrijk vindt. Bedoeld om een stad zelfvertrouwen, uitstraling en nieuw kapitaal te bezorgen, zorgt hij vooral voor vertraging van welk goed idee dan ook. Voordat de *stakeholders* rond de vergadertafel van elkaar doorhebben dat ze er allemaal iets anders mee bedoelen ben je zo drie jaar verder. Elke stad is creatief. Zodra je haar ook zo benoemt is dat een doodskus.

GEBRUIK, TIJDELIJK

Klinkt simpel, werkt ingewikkeld. Op papier klopt het principe: stadsvernieuwing verloopt zelden volgens plan van A tot Z. Onderweg wisselt de wacht bij projectontwikkelaars, corporaties en stadsbesturen. De bouw loopt tegen onverwachte obstakels op. De economische crisis slaat toe. Dat scheidt allemaal ruimte voor tijdelijk creatief gebruik. Maar tijdelijk blijkt vaak even lastig te organiseren als permanent. De belofte van lossere, flexibele regelgeving is moeilijk in te lossen. Ook tijdelijke dingen kosten geld. En eenmaal in werking wil tijdelijk vaak permanent blijven. Tijdelijk gebruik werkt alleen als alle betrokkenen tegelijk open kaart spelen en elkaar niet overdreven serieus nemen. Geven straks de gebruikers van het Noorderveld hun kavel na tien jaar braaf weer vrij? Natuurlijk niet. Voor je het weet blijkt de volgende gebruiker hun zoon, achterneef of geëmigreerde buurman. Is dat erg? Waarom precies?

NDSM

Een soort overdekt Noorderveld. Prototype van tijdelijk creatief gebruik dat eindeloos veel lastiger, kostbaarder en permanenter uitpakt dan iedereen elkaar bezwoer. Maar wel visionair. En een bron van inspiratie. Zo inspirerend dat bezoekers van heinde en verre denken: dat gaan wij ook doen. En zo lastig dat niemand in Noord er ook maar over piekert ooit nog eens zoiets te beginnen. Zoveel visie, gevolgd door zoveel hersenbrekers, maakt kopschuw. De NDSM heeft plannenmakers in Noord niet dapperder gemaakt maar voorzichtiger. Het Noorderveld lijkt een menswaardig, uitvoerbaar plan met een bescheiden geformuleerde maar ambitieuze sociale agenda. De presentatie vond een jaar geleden plaats...

TOLHUISTUIN

De oude Shell-kantine in Noord, met een park en nog vier kleinere gebouwen eromheen. Het terrein werd door de gemeente voor vijf jaar beschikbaar gesteld. Als het straks opengaat — een centrum voor kosmopolitische kunst, ontmoeting en horeca — is er vier jaar voorbijgegaan sinds ik het plan ervoor schreef.

Intussen is vijf jaar bijna geruisloos negen jaar geworden. Ik weet inmiddels meer van Noord, organisatiekunde, onderhandelingsstrategie, hiphop, mogelijkhedenzin, alledaags fatalisme,

vergunningen, Iraanse dans en kunst in de publieke ruimte dan ik ooit geweten heb. Was ik eraan begonnen als ik alles van tevoren had geweten? Het is de beste beslissing van mijn leven.

~

HOOG BOVEN HET NOORDERVELD, TUSSEN DE WOLKEN, IS EEN HEMELKAVELTJE UITGESPAARD, VAN PRECIES DEZELFDE OMVANG, MET EEUWIG BLAUWE LUCHT

~

HENK

Sinds hij niet meer drinkt, is Henk vijf kilo afgevalen. Hij woog 110. Maakt niet uit. Elke vrouw die hij ontmoet begroet hij met die aanstekelijke lach: 'Ik ben Henk, voor alle vrouwen een geschenk.' Waar hij van leeft is schimmig en vast niet allemaal binnen de regels. Maakt niet uit. Als het alleen al voor Henk zou werken, is het Noorderveld geslaagd. Zijn horizon is niet groot, de afstand tussen zijn twee stamkroegen is nog geen tweehonderd meter, maar een emancipatiemachine zal hij niet afslaan. Nee toch? Je weet nooit wat het oplevert. Ik zie hem al op zijn kavelletje zitten. Of hij veel tomaten en radijzen gaat kweken is de vraag. Maakt niet uit. Lekker in het zonnetje, spaatje rood bij de hand. Knappe jongen die hem daar nog wegkrijgt.

KOFFERBAK VERKOOP

Op de maquette van het Noorderveld is ook een kavel gereserveerd voor kofferbakverkoop. In werkelijkheid zal die wel iets groter moeten. Succes gegarandeerd. Mot en wedijver ook. Nergens anders zal de vindingrijkheid van het eenentwintigste-eeuwse collectieve initiatief zwaarder op de proef worden gesteld. Maar als het hier niet lukt, lukt het nergens. Als Chris Vis voor deze ene keer genegen is een oogje dicht te knijpen, tenminste.

HEMEL KIJKEN

Ook hier is een kavelletje voor gereserveerd, midden in het Noorderveld. Driehonderd vierkante meter gedoogd op je rug liggen en naar boven staren. En recht daarboven, hoog boven het Noorderveld, tussen de wolken, is een hemelkavelletje uitgespaard van precies dezelfde omvang, met eeuwig blauwe lucht. ×

INFORMELE RUIJITE

MAARTEN LANKESTER, CRISTINA POLITO
FOTO'S DOOR URHAHN URBAN DESIGN

De auteurs onderzochten informele ruimtes in Amsterdam, Hamburg en Antwerpen. Via een serie maquettes brachten ze in kaart welke stedelijke omgevingen tot informeel gebruik inspireren. Informele ruimtes kom je tegen op verborgen plekken in de stad, in de periferie van de hoofdstructuur van straten en stadspaleinen. Kenmerkend is dat ze beheerd worden door de omliggende gebruikers en niet belast zijn met functionele eisen vanuit verkeer, vaak zijn ze door de tijd heen van functie veranderd. Deze eigenschappen zorgen ervoor dat zulke plekken uitnodigen tot spontane en soms gezamenlijke activiteiten.



BINNENPLAATS
 Rozenstraat, Amsterdam / collectieve binnenhof met nieuwbouwwoningen aan de straatzijde en de toegang tot de naar bedrijfsverzamelgebouw getransformeerde school aan de achterzijde / Het levensritme van de twee gebruikersgroepen (bedrijfjes en bewoners) verschilt. Er is een opeenvolgend verschillend gebruik van de centrale binnenplaats gedurende de dag.



ACHTERSTRAAT
 Nieuwe Jonkerstraat, Amsterdam / achterzijde van representatieve bebouwing met oude industriële bebouwing / De gedeeltelijk auto-vrije straat biedt ruimte aan omwonenden en ambachtelijke bedrijfjes. De laatste zijn ondanks *gentrificatie* en opgevoerde grondprijzen nog midden in het centrum aanwezig. Er ontstaat een rijke mix van wonen, horeca aan de buitenzijde en ambachtelijk werken en opslag binnen in het blok.



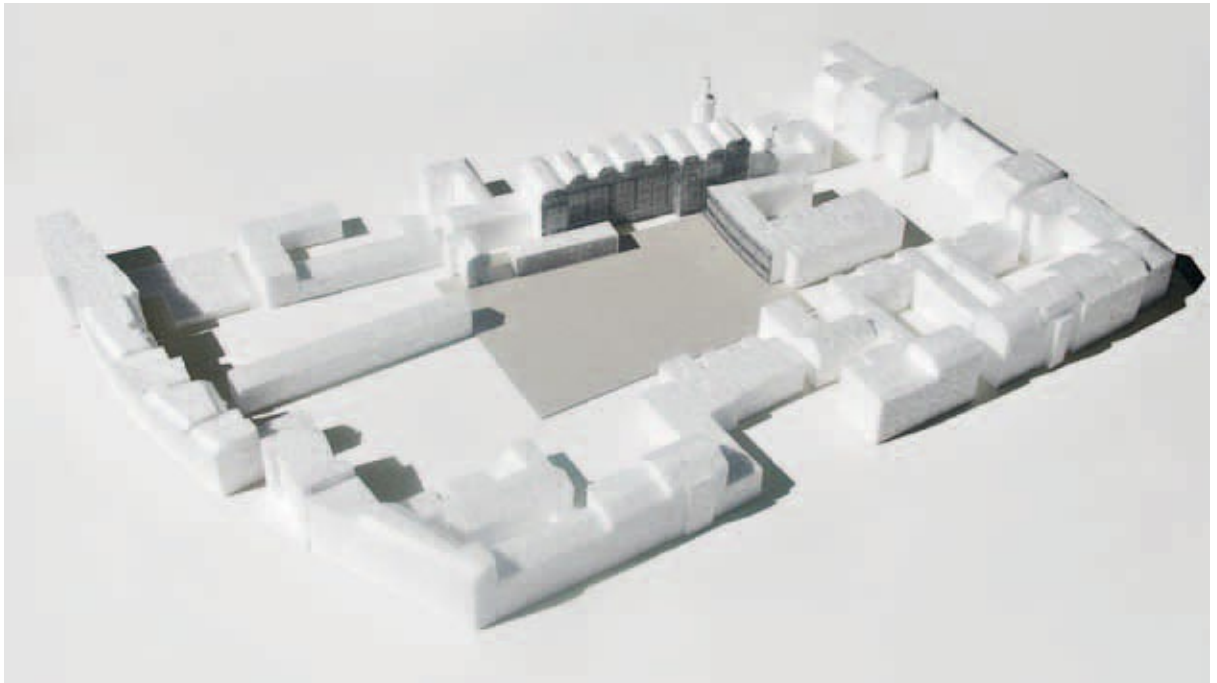
STADSCAMPUS
 Burgerziekenhuis, Linnaeusstraat, Amsterdam-Oos / open deels historische bebouwingsstructuur in parkachtige tuin / Maatschappelijke gebouwen kunnen, zoals in het geval van het burgerziekenhuis, hun oorspronkelijke functie kwijtraken. Leegstand is de reden tot kolonisatie door met name de creatieve klasse die vaak aan de basis staat van een tweede leven van deze plekken.

ANALYSE

INFORMELE RUIMTE

OPEN

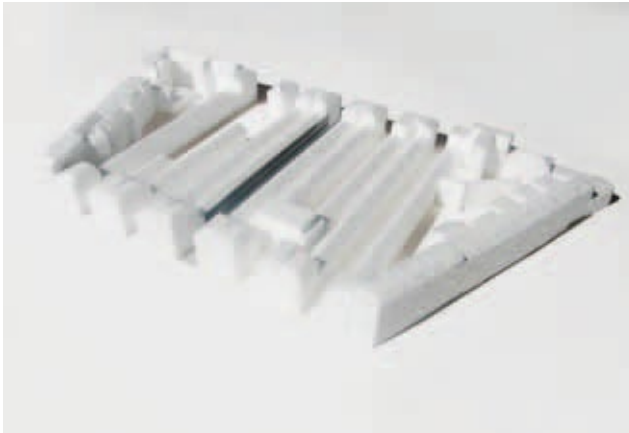
SPEELPLAATS
Tramrangeerterrein Eppendorf,
Hamburg / Het groene speelterrein
in de beslotenheid van een bouw-
blok hecht gezinnen aan de stad.





OPEN HOF
 IJburg, Amsterdam / In het kunstenaarsproject 'Het Blauwe Huis' op IJburg zijn vier jaar lang kunstenaars, schrijvers, architecten en onderzoekers uitgenodigd om tijdelijk medebewoner van IJburg te worden.

ANALYSE



AFGESLOTEN STRAAT
 Falkenried terrassen, Hamburg / combinatie van ontsluitingspad en tuin in een compact verkavelde arbeiderswijk / Door de afwezigheid van gemotoriseerd verkeer ontstaat er de ruimte voor een collectieve ruimte aan de voorzijde van de woningen. De informele voortuinen / terrassen zijn onderdeel van het openbaar toegankelijk netwerk van openbare ruimte.

INFORMELE RUIMTE

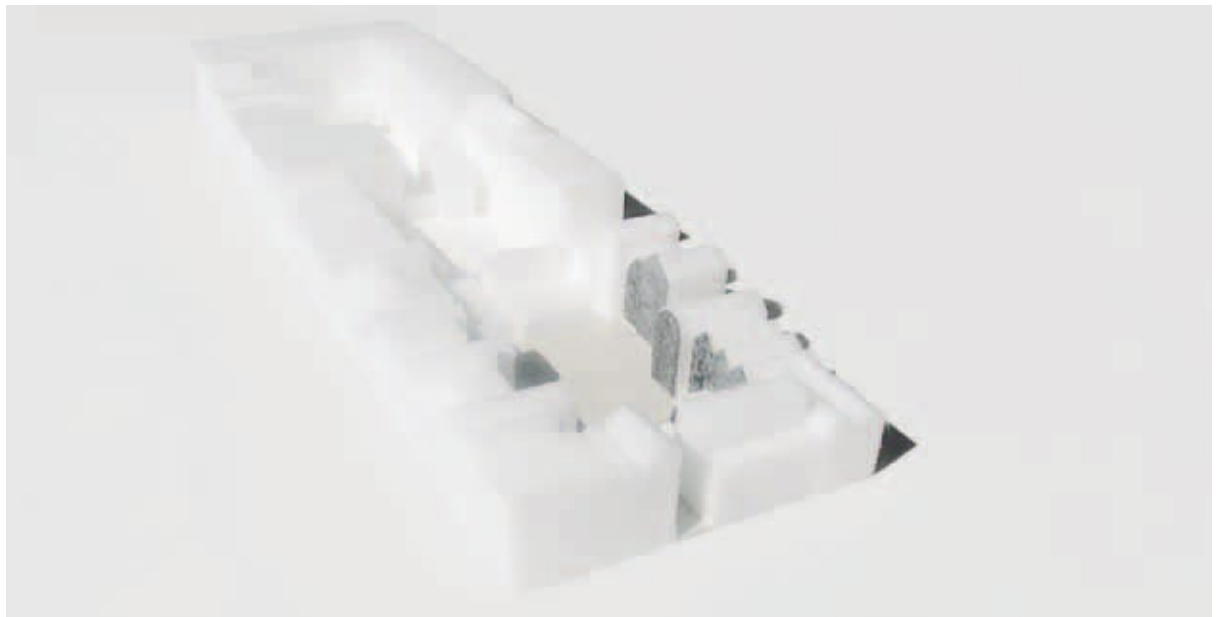


NIS
 Passeerdersgracht, Amsterdam / kleinschalige aftakking van de formele straatruimte met bedrijfjes en galerie / De voortdurende herinterpretatie van de stad is afleesbaar als citaten uit het verleden versmelten met het tegenwoordige gebruik: de galerie 'Le Salon Rouge' heeft de stijkenmerken van het voormalige bordeel overgenomen.

OPEN

STADSTUIN

Tweede Laurierdwarstraat, Amsterdam / collectieve tuin met informele overgangen naar private tuintjes en terrassen / Het met collectieve inspanning tot arcadische stadshortus omgewiede binnenterrein vormt de tegenhanger tot de goeddeels verharde en gereglementeerde straatruimte. De tijd lijkt in de stadstuin even stil te staan.



SPONTAAN AAN DE OVERKANT



Langs de rafelige randen van de stad zijn vergeten plekken die herontdekt moeten worden. Plekken waarvan het gebruik niet meer past in de veranderde omgeving. Tijdens de jarenlange processen van plannenmakerij en procedures die doorlopen moeten worden, worden deze plekken graag geleend door allerlei mensen; van kunstenaars tot ondernemers. Omdat ze niet gebruikt worden, maar ook omdat ze in hun vaak vervallen staat toch grote kwaliteit hebben. Juist deze tijdelijke invulling is zo belangrijk voor de verdere ontwikkeling van het gebied. Echter, in veel gevallen is er een duidelijke scheiding tussen de tijdelijke, gedoogde situatie en de strak geplande en geregiseerde ontwikkeling die ervoor in de plaats komt. Eigen Haard erkent de waarde van die tussenfase.

In april 2009 kocht Eigen Haard van Stork een fabriekscomplex in Amsterdam-Noord, pal aan het IJ, schuin tegenover het Centraal Station, het Muziekgebouw en de cruiseterminal PTA. Het terrein, tegenwoordig bekend als De Overkant, staat vol met oude en nieuwere bedrijfshallen en kantoorruimte met als pronkstuk de 150 meter lange Kromhouthal. Als je tussen de gebouwen loopt, dan voel je de kracht van de plek. Een prachtige plek om te wonen, te werken en je te vermaken.

Maar met het bestemmingsplan dat in de maak is, blijft de functie van het Hamerstraatgebied, waar de plek onderdeel van is, in ieder geval de komende tien jaar gehandhaafd. Dit lijkt op een bevestiging van de ontwikkelingsmogelijkheden, maar het tegendeel is waar. De zekerheid dat

er de komende tien jaar geen grote integrale projecten gerealiseerd gaan worden biedt een fantastische voedingsbodem voor een organische groei.

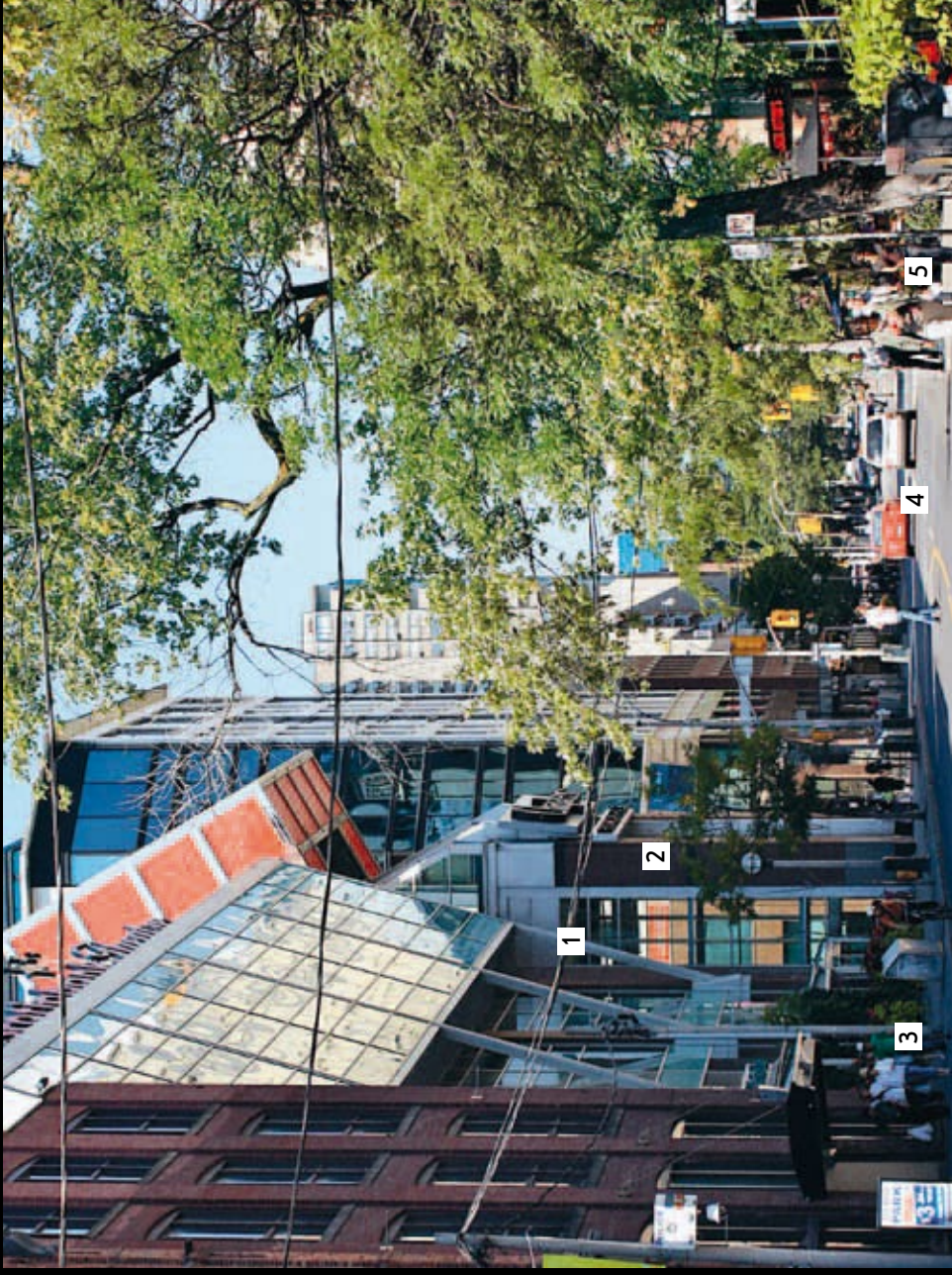
Op dit moment worden de gebouwen klaargemaakt voor het herbergen van zeer uiteenlopende bedrijvigheid: horeca, broedplaatsen, startende ondernemers, ambachtelijke bedrijven et cetera. Er is 30.000 m² beschikbaar, maar er is animo voor een veelvoud ervan. Dat was al vrij snel duidelijk en daardoor is een sterk concept ontstaan. Hoe het zich de komende jaren doorontwikkelt is niet exact vastgelegd. Dankzij de medewerking van de gemeente is er ook in de komende periode voorlopig voldoende ruimte om De Overkant te laten groeien. Spontaan, maar niet stuurloos.



FOTO DOOR SARAH ANASTAS

TORONTO

GELEIDELIJKE TRANSFORMATIE



1 Omdat de gemeente tijdelijk soepele regels hanteerde door de gebouwen, kon je een oud gebouw zo vervangen voor nieuwbouw, een fabriek veranderen in kantoren of appartementen, of een bar openen. Nu de grondprijzen in King Spadina de hoogste zijn van de stad, zijn de regels weer aangescherpt, zodat de kwaliteit weer kan worden bewaakt.

2 Oude pakhuizen zijn veranderd in loft appartementen, lege kavels volgebouwd met blinkende condominiums.

3 Omdat er niet meer alleen wordt gewerkt in dit voormalige industriegebied, is het altijd levendig op straat.

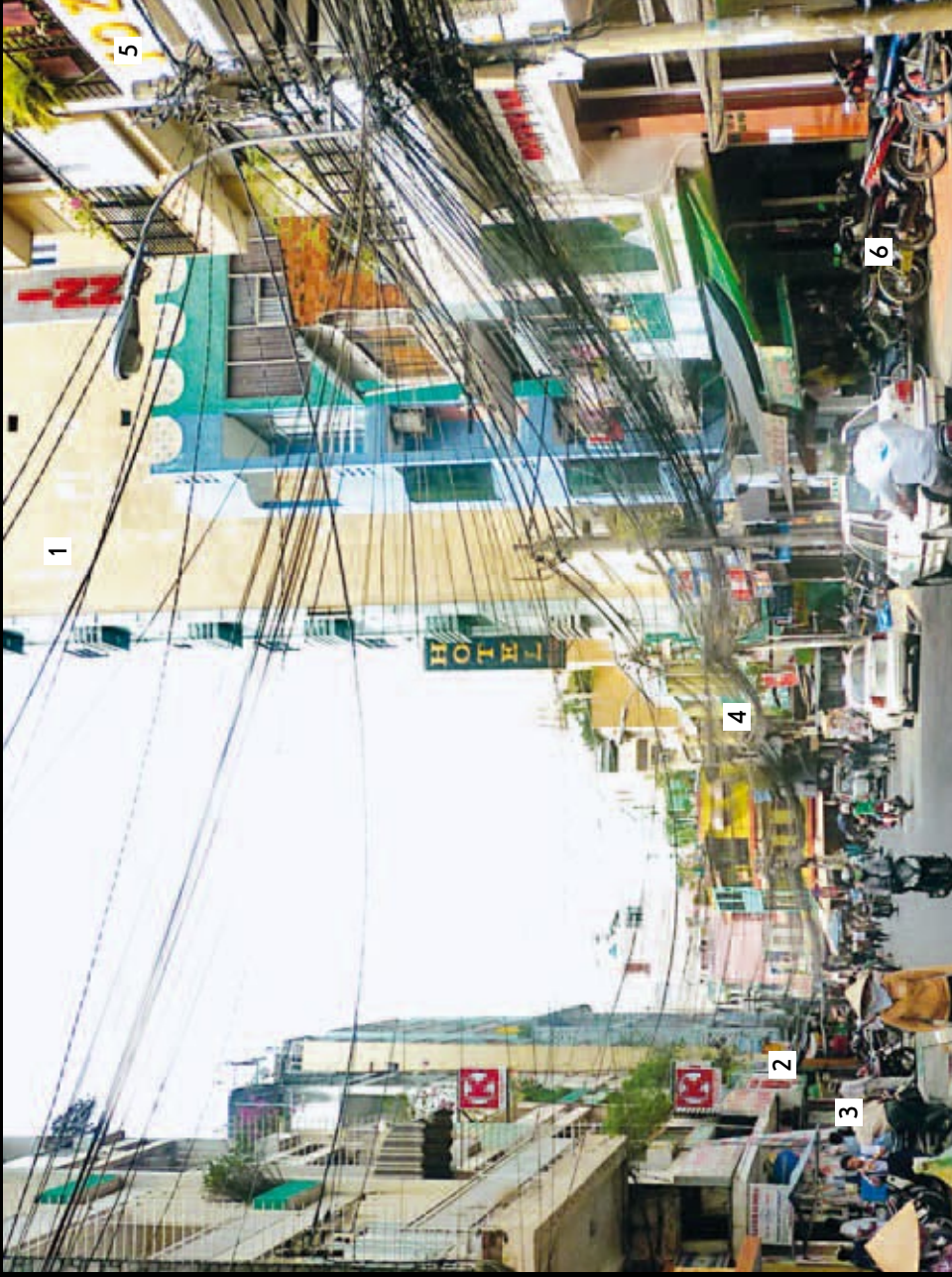
4 De straten zijn gevulde met talloze bars, restaurants, clubs en veel terrasjes. Overdag lunchen er zakenmensen, 's avonds is het de beurt aan studenten.

5 King Spadina is nu de uitgangswijk van Toronto, met talloze bars, restaurants, clubs en veel terrasjes. Overdag lunchen er zakenmensen, 's avonds is het de beurt aan studenten.

Een voormalig industriegebied rondom Spadina Ave en King Street West in het centrum van Toronto is getransformeerd van een verpauperde en levenloze no-go zone tot een levendig stuk stad waar mensen wonen, werken en uitgaan. Om deze verandering mogelijk te maken, heeft de gemeente een actieve en sturende rol gespeeld. Aanvankelijk werden de stedenbouwkundige en juridische regels iets versoepeld. Daardoor werd het bijvoorbeld toegestaan om een bedrijfsgebouw te veranderen in appartementen, of om een pand te vervangen door nieuwbouw met meer verdiepingen en dus hogere opbrengst. Omdat het typisch Noord-Amerikaanse simpele stratenpatroon al prima functioneerde, hoefde de gemeente nauwelijks te investeren in structurele veranderingen. De vernieuwing kon heel makkelijk pand voor pand gebeuren. Toen de eerste pioniers het gebied op de mental map van de inwoners van Toronto hadden gezet, en de wijk steeds populairder werd en de grondprijzen waren gestegen, werden de regels door de gemeente weer aangescherpt. Daardoor werd het mogelijk om meer ambitieuze dromen te verwezenlijken, zoals het opknappen van het buurtpark, of het stimuleren van nieuwe woontypologieën.

HO CHI MINHSTAD

HET 'TUBE HOUSE' ALS STANDAARD VOOR BLOKONTWIKKELING



1 De bouwhoogte is niet gereguleerd, gebouwen zijn dus zo hoog als financiële draagkracht of maximale commerciële opbrengst toelaat.

2 Er is altijd een publieke functie aan de straat die het buurtgevoel versterkt.

3 Voor commerciële functies wordt de straat intensief gebruikt, waardoor de straat een belangrijk deel uitmaakt van de sociale interactieruimte voor de gemeenschap.

4 Entrees aan de straat en de smalle gevels leveren een zeer intensief en levendig straatbeeld.

5 Ultieme diversiteit in individuele expressie.

6 De begane grond wordt doorgaans dubbel gebruikt, 's Avonds als woonkamer en overdag als bedrijfs- of winkelruimte.

Het 'tube house', een soort slank gebouw of herenhuis, is een interessant voorbeeld van een ontwikkeling die een enorme impact heeft gehad op het stedelijk milieu van Ho Chi Minhstad (voormalig Saigon) en andere Vietnamese steden. Hun flexibiliteit is de standaard gaan vormen voor stadsontwikkelingen in Vietnam. Doorgaans bestaat de bouw uit vier stappen:

1. Een eerste gebouw wordt neergezet op een kavel met een smal pad ernaast.

2. Het pad wordt bestraat en het gebouw wordt uitgebreid met een winkeltje of bedrijfje aan het pad.

3. Het pad wordt een publieke straat, en meerdere herenhuizen worden langs deze straat gebouwd, zodat een façade wordt gevormd, en het blok van binnen wordt opgevuld.

4. Vanwege belasting die wordt geheven op het aantal strekkende meter gevel, zijn de gevels smal maar hoog. Deze regel heeft een individuele ontwikkeling op het aller-kleinste schaalniveau tot gevolg, en geeft een gevarieerd straatbeeld. Er zijn geen regels voor beeldkwaliteit, waarvoor ieder pand wordt gebouwd naar individuele wensen, smaak en financiële draagkracht. Vanuit planningsperspectief zou dit een 'chaotische' ontwikkeling kunnen worden genoemd, maar is dat werkelijk zo?

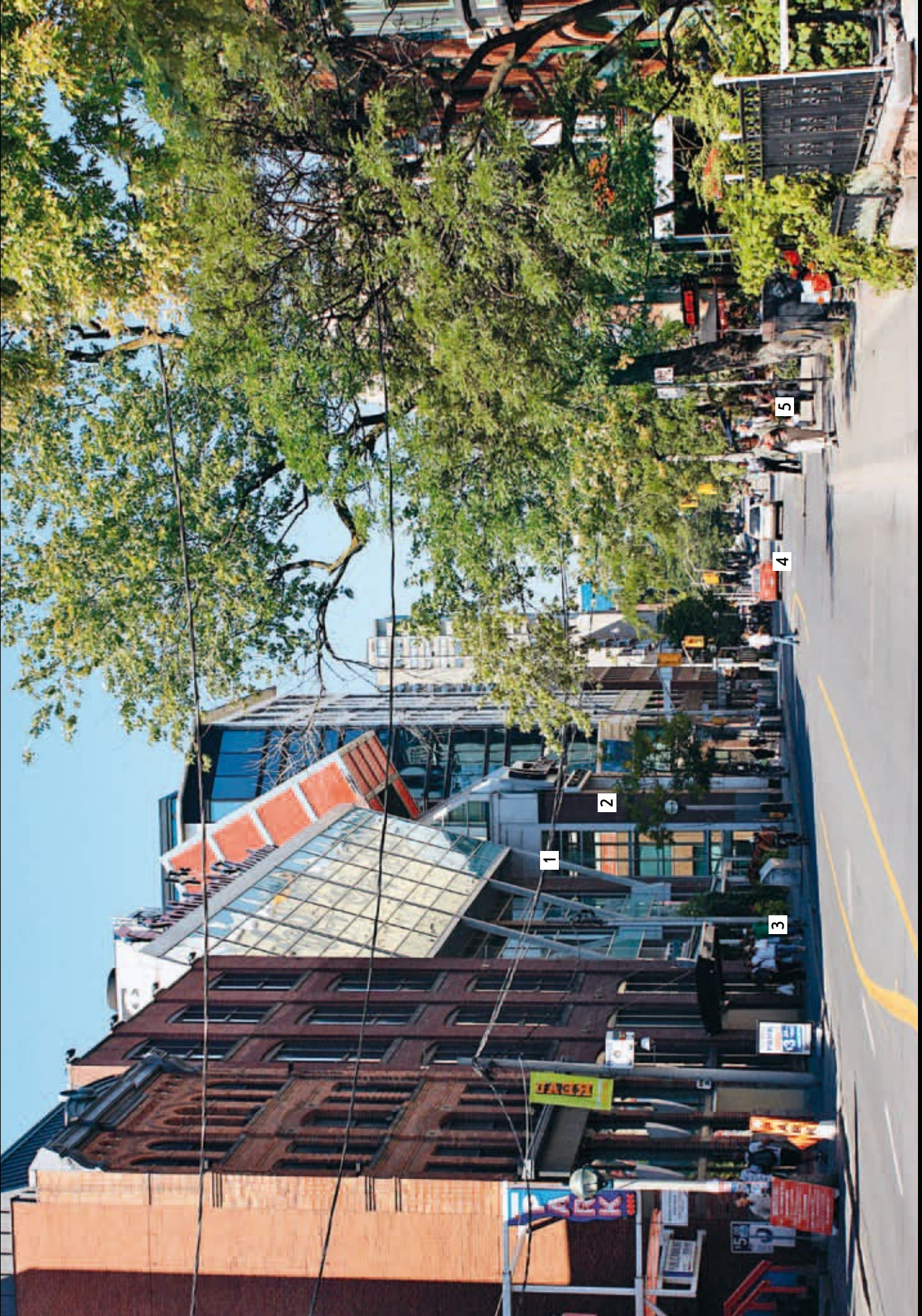


FOTO DOOR JOSIE-MARIE VROLIJK

STADSWANDELEN MET GPS

INTERVIEW

Ken Greenberg wordt wel de 'planner's planner' genoemd. De directeur van Greenberg Consultants Inc. gevestigd in Toronto, is toonaangevend in de stedenbouwkunde, in het bijzonder als het gaat over de vernieuwing van binnensteden, oude havengebieden en wijken. Zijn komende boek gaat over de stad ná de auto. Gert Urhahn sprak hierover met hem.

STADSWANDELEN MET GPS

GERT URHAHN: 'Een van de belangrijkste onderwerpen van jouw onderzoek heeft te maken met de hedendaagse houding ten opzichte van de auto. Na de Tweede Wereldoorlog zijn we een enorm belang aan verkeer gaan hechten; een ontwikkeling die nu hopelijk tot het verleden gaat behoren. Je hebt onderzoek gedaan naar de eerste symptomen van deze nieuwe ontwikkeling. Kun je daar wat meer over vertellen?'

KEN GREENBERG: 'Wat ik in mijn deel van de wereld zie gebeuren, is dat er enerzijds grote krachten aan het werk zijn en anderzijds spontane, pragmatische omwentelingen plaatsvinden. We weten dat we ons nu serieus in de eerste fase van 'Peak Oil' bevinden. Goedkope fossiele brandstoffen zullen op raken, waardoor de benzineprijs drastisch zal gaan stijgen. Nu zitten we nog in een kunstmatig dal, maar de prijzen zullen gaan stijgen en dat zal het gedrag van mensen gaan beïnvloeden. Verder weten we dat er ernstige milieuproblemen zijn ten gevolge van het autoverkeer. Dit speelt allemaal nog op de achtergrond. Aan de andere kant vindt een omwenteling plaats, die niet het gevolg is van ideologie, niet van politiek en ook niet van mensen die op een uiterst bewuste en verantwoordelijke manier reageren op deze milieuproblemen. De omwenteling is — zeker onder jonge mensen — het gevolg van praktische keuzes over hoe ze willen leven. Die ontwikkeling vind ik het meest interessante fenomeen van dit moment.'

FIETSSTAD TORONTO

KG: 'In Toronto zien we iets dat je zeker zal verbazen als je er een tijdje niet bent geweest. Het aantal fietsers begint sterk op de Amsterdamse situatie te lijken. Dat was nooit zo. Nu is het bijna onmogelijk om je fiets ergens te parkeren in Toronto. Rond het stadshart zijn de straten omzoomd met rijen fietsen. Recent onderzoek wijst uit dat meer dan vijfenvijftig procent van de inwoners van Toronto gebruik maakt van de fiets en dat zesentwintig procent daarvan de fiets gebruikt voor woon-werkverkeer, om naar school te gaan

INTERVIEW MET KEN GREENBERG

en om boodschappen te doen. Anderen gebruiken de fiets ter ontspanning. Dit is een ongelooflijke toename en dat zorgt voor grote vraagstukken op het gebied van verkeersafwikkeling, omdat we nog geen goed systeem hebben met gescheiden fietspaden. Dat is iets wat ons nu te doen staat.

Fietsstad Toronto is een spontaan fenomeen, een praktische illustratie van de Spontane Stad. Er zijn veel jonge mensen die niet eens meer de moeite nemen om een rijbewijs te halen, ze rijden met anderen mee of ze besluiten dat ze gewoon niet gaan autorijden. Mijn vrouw en ik hebben vier volwassen kinderen en drie daarvan hebben geen eigen auto.'

GU: 'Sommigen zeggen dat de elektrische auto de toekomst is, maar wat jij nu beschrijft, is anders: de keuze tegen de auto is een autonome keuze onder jonge mensen over hoe zij zich in netwerken willen gedragen.'

KG: 'Ja, ze kiezen ervoor om zoveel mogelijk op plekken te wonen waar ze alles te voet of fietsend kunnen doen of waar ze openbaar vervoer hebben om naar het werk te gaan. Ze zien dat ook niet als een offer, maar als een manier om hun leven slimmer in te richten. En daar krijgen ze vooral meer tijd mee. Ze moeten er niet aan denken om dagelijks urenlang in de file te staan. Door een vestigingsplek te zoeken die ze in staat stelt te voet inkopen te doen en naar hun werk te gaan, waar ze de tram kunnen pakken of de fiets, houden ze tijd over om met vrienden door te brengen. Ze organiseren hun leven beter, maar hebben daar geen pretenties bij: het is geen ideologische beweging, maar een pragmatische respons.'

SPONTANE 'CONNECTIVITIES'

GU: 'Denkt je dat het ook te maken heeft met nieuwe 'connectivities' (verbindingen, links), die de mogelijkheid bieden om wereldwijd te communiceren? Wordt de auto, als symbool van de oude droom van ultieme vrijheid, vervangen door deze nieuwe middelen?'

KG: 'Ja, ik denk dat het allemaal veel met elkaar te maken heeft. Een voorbeeld. Ik liep laatst langs

OPEN

Ken Greenberg in zijn appartement in Toronto.

een van de parken bij mij in de buurt; een mooi park dat ik al jaren ken. Het was een prachtig weekend — een zaterdagmiddag — en overal in dit grote park zaten jonge mensen in groepjes van vijf tot wel twintig, vijftwintig man. Ze waren aan het picknicken, deden spelletjes, van alles. Overal waar je kwam zag je hun fietsen naast het groepje op een hoop liggen. Ik ben ervan overtuigd dat al deze groepjes bij elkaar kwamen door allerlei communicatie via elektronische middelen. Boodschappen in de trant van 'ik zie je in het park' of iets dergelijks. En ik geloof ook dat het allemaal spontaan en heel snel gaat. Dit was niet iets wat die mensen een week van tevoren hadden georganiseerd.'

GU: 'Geloof je dat dit een algemene tendens is, geschikt voor iedereen, of dat het alleen voor die gelukkige tien procent is, die zich die nieuwe netwerken kan veroorloven?'

KG: 'In elk geval zien we in de westerse wereld dat de toegang tot dit soort media heel breed is. De kosten gaan ook omlaag omdat er veel concurrentie is onder de providers. Het komt allemaal meer en meer beschikbaar en ook in wijken met lage inkomens zie je mensen met mobieltjes bellen en sms'en. Ik geloof niet dat het iets exclusiefs is. Het is ook eigenlijk niet meer tegen te houden.'

'SYNTHETIC TOOLS'

GU: 'In jouw stukken noem je ook een andere verschuiving, die in de richting van 'synthetic tools' die gericht zijn op de kracht van combinaties. Je beschreef het voormalige

CIAM-beginsel van het scheiden van werelden, dat nu vervangen wordt door een basale behoefte om functies en gebieden te verbinden. Hoe werken die *synthetic tools*?

KG: 'Het is allemaal met elkaar verbonden: de fascinatie voor de auto als een vehikel voor persoonlijke vrijheid ging na de Tweede Wereldoorlog hand in hand met het idee van functiescheiding in de stad. En het feit dat we van de ene kant van de stad naar de andere moesten, had te maken met het gegeven van zonerings. Het was een manier om gebruik te structureren, maar had een andere achtergrond. In Noord-Amerika is het begonnen als een strategie om eigendomsrechten te beschermen, maar het was toch in sterke mate een creatie van CIAM in Europa.'

Nu hebben we totaal andere prioriteiten en zijn we niet meer zo geïnteresseerd in de zuiverheid van functies of gebouwtypes en het gebruik daarvan. De verbanden tussen verschillende soorten gebruik en het bereiken van synergie, doordat dingen in elkaars nabijheid gebeuren en niet gescheiden van elkaar, vinden we nu veel belangrijker. Op een zeker moment wordt je dan geconfronteerd met het feit dat veel instrumenten die we op het gebied van planning hebben overgeërfd en die in de wet verankerd liggen, juist zijn ontwikkeld om precies het tegenovergestelde te doen van wat wij vandaag de dag beogen. Het is heel belangrijk om met een nieuw instrumentarium te komen; met nieuwe manieren van denken over het organiseren van steden, over hoe we plannen maken en hoe we stedenbouw bedrijven. Zonerings was ooit bedoeld om vast te leggen wat mensen niet mochten doen. Wat overbleef, was





**FIETSSTAD
TORONTO IS
EEN SPONTAAN
FENOMEEN,
EEN PRAKTISCHE
ILLUSTRATIE
VAN DE
SPONTANE STAD**



hetgeen dat wél mocht. Bij het vastleggen van deze categorieën was er geen werkelijke aandacht voor verbanden.

Nu staan we voor de taak om iedereen in het vak te laten meedoen in het collectieve leerproces om plannen te ontwerpen, die ingaan op de wens om mensen dicht bij wonen, werken, winkelen, cultuur en recreatie te krijgen en deze activiteiten te laten plaatsvinden op één plek of dicht bij elkaar. Het gaat dus niet meer zozeer om hoeveel van elke activiteit er op elke locatie plaatsvindt, maar om het samengaan van de hoeveelheid inwoners en het aantal arbeidsplaatsen, winkels, scholen, kinderopvang, gezondheidszorg en alle andere zaken die het mensen mogelijk maken om lopend of met een goede openbaar vervoersverbinding in hun dagelijkse behoeften te voorzien. Het gaat allemaal over verbanden, meer dan over losse categorieën en het gaat om de werking veel meer dan om het exact voorschrijven hoe die verbanden tot stand moeten komen. Je beschrijft die verbanden — je legt vast wat de wens is — en geeft dan veel meer ruimte aan de creativiteit van getalenteerde ontwerpers om uit te zoeken hoe het allemaal moet.

Die ontwikkeling berust in toenemende mate op eenvoudige instrumenten. Op bouwenvelopen die refereren aan verschillende schaalniveaus, aan de relatie tot de straat en de stoep en aan het scheppen van een fijnmazig netwerk van voetgangersroutes. In sommige gevallen kan dit met behulp



van een 'buurtverbeteringslening'. Natuurlijk, als de ontwikkeling in gang wordt gezet, wordt een zekere som geld uitgegeven aan het verbeteren van stoepen en pleinen, aan meer buurtfaciliteiten, speelplaatsen, dagopvang, recreatie en dergelijke om gelijke tred te houden met de bevolkingsgroei. De doelstellingen van het bouwen vóór de buurt kunnen in de eerste stadia van de herontwikkeling worden vastgelegd door de gemeente met *input* uit de buurt, maar ze moeten wel gevolgd worden en van tijd tot tijd aangepast om de feitelijke resultaten en de ontwikkeling van de reële behoeften te kunnen reflecteren. Daartussen bestaat een dynamische relatie.'



DE STEDENBOUWKUNDIGE

GU: 'Is de rol van de stedenbouwkundige hierdoor veranderd? Enkele jaren terug werkten jullie in Toronto met instrumenten als stratenplannen en blokken in combinatie met milieu-instrumenten of zones voor gemengd gebruik en aanvullende richtlijnen die min of meer getuigden van een *top-down* visie. Zijn er nieuwe strategieën om het nieuwe stedelijke leven te stimuleren?'

KG: 'Allereerst ligt er veel meer nadruk op *teamwork*, op het bij elkaar brengen van mensen uit verschillende vakgebieden en achtergronden om in een team samen te werken. Bij vrijwel alles waar ik nu aan werk, zijn niet alleen architecten, landschapsarchitecten, stedenbouwkundigen en planologen betrokken, maar ook stadseconomen, milieudeskundigen, kunstenaars, mensen uit het culturele veld en mensen die verstand hebben van sociale kwesties. Maar het is ook weer niet zo dat deze verschillende deskundigen bij elkaar gaan zitten en denken dat ze met perfecte oplossingen kunnen komen door als team te opereren.

Het gaat er meer om verschillende expertises en perspectieven samen te gebruiken om tot een lossere raamwerk te komen, in plaats van tot een vast einddoel. Het lijkt meer op zeilen dan gemotoriseerd varen; je weet niet waar de wind je heen zal voeren.

Het is prachtig een buurt te hebben waar het één tot het ander leidt en je niet precies weet welke kant het zal opgaan, terwijl je ruimte laat voor het onverwachte. Het plan moet open genoeg zijn om naar wens aanpassingen aan te kunnen, wanneer zich mogelijkheden voordoen. Heldere beginselen en doelen dus, maar ook voldoende ruimte voor flexibiliteit in de interpretatie.

Een voorbeeld: ik werk momenteel aan een project in Toronto dat Regent Park heet. Het gaat om de transformatie van het grootste en oudste publieke woningbouwproject in Canada. Het werd direct na de oorlog gebouwd in overeenstemming met alle goede ideeën over functionele planning voor mensen met een laag inkomen. Het is een gebied van meer dan twintig hectare met meer dan tweeduizend woningen. Nu wordt het een buurt



voor diverse inkomensgroepen, met een plan op basis van een stratenpatroon waarin verschillende gebruiksvormen gemengd worden. Dezelfde hoeveelheid woningen voor lage inkomens blijft behouden terwijl private partijen worden uitgenodigd om in aanvulling grotere woningen te bouwen voor de vrije markt. Ook hebben we ruimte gemaakt voor detailhandel — dat was er voorheen niet — en allerlei andere dingen.

Het is een flinke verandering. Er waren namelijk nooit voorzieningen in deze buurt, die als gevaarlijk en onaantrekkelijk bekendstond. In de loop van het proces deden zich allerlei zaken voor, die we nooit hadden kunnen voorzien toen we het plan maakten. Een Planbeoordelingscomité, waarin ook bewoners en bureaus uit omliggende gebieden zitting hebben, heeft het project vanaf het begin beoordeeld en aanbevelingen gedaan als zich nieuwe ontwikkelingen voordeden. Zo wilden we bijvoorbeeld levensmiddelenwinkels en de ontwikkelaar van de eerste fase kreeg een hele goede supermarkt geïnteresseerd. Meteen daarop volgde een bank, toen een café en nu is er een heel stel detailhandels, die er met hun winkels wil gaan zitten. Die huren weer jongeren in uit de gezinnen met lage inkomens en leiden ze op, zodat honderdveertig nieuwe banen worden gecreëerd in het gebied. Daarbij zijn er altijd risico's en niet alle ideeën zijn succesvol, maar experimenteren is nodig. En als het niet blijkt te werken, moet het anders.'

GU: 'Nu komen we dicht bij de Spontane Stad. De processen die je beschrijft zijn vrij spontaan. Wie heeft de leiding? Wat doet de gemeente? Faciliteert die alleen de initiatieven van de eigenaars, gebruikers en verschillende instellingen? Hoe werkt het?'

KG: 'Er zijn verschillende zaken waar de gemeente altijd verantwoordelijk voor zal blijven. Zij moet het publieke domein van straten en diensten onderhouden en ze moet tegemoetkomen aan de behoeften van de bevolking. Maar als het gaat om planning, dan is het grote leerproces voor alle betrokkenen, waaronder de gemeente, dat

ze niet alles van tevoren hoeven te weten. Ze hoeven het niet allemaal te kunnen kwantificeren en te plaatsen. Ze hoeven niet precies te weten hoeveel van deze, die of een andere functie daar of daar zal komen. De verantwoordelijke partijen moeten kunnen reageren en inschattingen kunnen maken bij kansen die zich aandienen, bij allerlei veranderingen die zich voordoen. Ze moeten zich flexibel en open kunnen opstellen ten opzichte van verandering.'

GPS EN WANDELEN

GU: 'Ik zou graag wat meer horen over wat je 'GPS meets walking' noemt, als een hedendaagse manier om autonoom en vrij te zijn maar tegelijkertijd deel uit te maken van een gemeenschap.'

KG: 'Die uitspraak was een soort metafoor. Je zou het zelfs veel breder kunnen trekken. Op dit moment ben ik erg gefascineerd door hoe in het stadshart — van een echte stad — nieuwe technologieën samengaan met reële ontmoetingen, meer dan dat ze ervoor zorgen dat mensen zich terugtrekken in een virtuele wereld waar ze geen werkelijk contact hebben met anderen. Mensen komen samen in kleine groepjes of organiseren zich in grotere groepen, aangemoedigd om onbekende plekken te ontdekken. Als je 'GPS-pluswandelen' neemt of de fietsvariant dan kun je ze ook combineren. Dat vind ik zelf leuk om te doen. Je kunt nu veel gemakkelijker op verkenningstocht gaan zonder bang te hoeven zijn om te verdwalen. Je vertrouwt niet blind op de GPS maar het is wel een handig middel om buiten de gebaande banen te kunnen gaan en te voet of op de fiets plekken te bezoeken die je niet zo goed kent. Soms vind je opeens iets geweldigs en zoek je contact met wat vrienden: 'Kom hierheen, ik heb net iets gevonden dat ik nog niet kende.' Het is trouwens niet alleen een fenomeen voor grote steden, het werkt net zo effectief in kleine steden of op het platteland.

Technologische mogelijkheden inspireren tot allerlei vormen van creatief gebruik. Zo is er een jongen in Toronto die een netwerk met de naam 'Murmur' heeft opgebouwd. Op verschillende plekken in de stad heeft hij de stem opgenomen van een lokale figuur die een verhaal vertelt over die plek, over de geschiedenis ervan of gewoon een interessante anekdote. Als je rondloopt in de stad zie je bordjes met een telefoonnummer en als je dat belt hoor je de opname. Heel leuk en simpel.

In de juiste omstandigheden wordt de combinatie van nabijheid, dichtheid, menging en gelijkwaardige toegang — in combinatie met een open houding ten opzichte van verandering en het experiment — een voorwaarde voor een vitale stad die werkt en van tijd tot tijd ook een Spontane Stad is.' ×



**MENSEN
VERZETTEN
ZICH NIET TEGEN
VERANDERING,
MAAR WEL
TEGEN
VERANDERD
WORDEN**



JAMES C. SCOTT

VERANDERD COLLECTIEF DOMEIN

Joost Beunderman legt uit dat er een evident spanningsveld bestaat tussen enerzijds de wens om meer vrijheid te genereren voor een reeks van verschillende gebruikers en anderzijds de noodzaak voor het creëren van collectieve waarde. Die collectieve waarde bevindt zich volgens hem bijvoorbeeld in de lokale energie- en waterinfrastructuur, maar ook in het beheer en creatief gebruik van openbare en collectieve ruimtes, het realiseren van ruimtes voor startende bedrijfjes en andere ideeën die gedeelde welvaart in onze steden mogelijk maken. Beunderman gaat dieper in op hoe de stedenbouwkundige kan reageren als het collectief domein veranderd.

Een belangrijke gedachte die aan het ideaalbeeld van de Spontane Stad ten grondslag ligt, is de relatie tussen directe betrokkenheid van de eindgebruiker in het vormgeven van de stad en de sociale duurzaamheid van het eindresultaat. De sleutel voor authentieke duurzaamheid gaat uit van wat mensen zelf willen en maakt dit mogelijk via de stedenbouw als open ruimtelijk, sociaal en politiek proces. Als woningen, werkplekken, het openbare domein en collectieve voorzieningen kunnen worden ingericht door eigen initiatief, co-ontwerp en co-creatie en als ze ook constant mee kunnen veranderen met veranderende wensen, dan kunnen de verbindingen tussen bewoner en plek langdurig in stand blijven. Dit veronderstelt een actieve — en creatieve, gedreven, investerende — burger en diens betrokkenheid op vele niveaus, zoals bij het vormgeven van de eigen woning, tuin en stoep, bij het ontwikkelen en aanpassen van werkplekken, bij het in bezit nemen van restgroen door jongeren en het herprogrammeren van buurtcentra. Wat sociale mediagoeroe Clay Shirkey ons 'cognitieve surplus' noemt — actief en creatief aangewende vrije tijd — is dus een cruciale bouwsteen van de Spontane Stad.¹ Kortom, het gaat om meer dan alleen de individuele kavel en de 'I am the King of my Castle'-mentaliteit.

IN VERVAL

Dit staat lijnrecht tegenover de bekende praktijk van collectieve actie-vraagstukken en de 'tragedy of the commons'. Dit concept werd door de Amerikaanse ecoloog Garrett Hardin in 1968 voor het eerst aldus geformuleerd, met name in verwijzing naar groeiende overbelasting van natuurlijke hulpbronnen. Iedereen consumeert 'the commons', het publieke of collectieve domein, maar als hier onvoldoende in wordt geïnvesteerd, putten we het uit. Daarbij zit meeprofiteren diep in de menselijke aard. Zo schreef de Griekse historicus Thucydides (460 v.Chr. - ca. 395 v.Chr.) over sommige van zijn medeburgers: 'Zij besteden

JOOST
BEUNDERMAN

een zeer kleine fractie van hun tijd aan de overweging van welke publieke zaak dan ook, en het merendeel voor de overweging van hun eigen zaken. Ieder, intussen, verwacht dat geen probleem zijn weg zal komen en dat het de taak van een ander is om hier- of daarvoor te zorgen. En dus, aangezien dezelfde verwachting door iedereen gekoesterd wordt, raakt het gemeenschappelijk belang ongemerkt in verval.²

Fast forward naar Nederland aan het begin van de eenentwintigste eeuw en het is duidelijk dat de spanning tussen individueel profijt en collectief draagvermogen overal voelbaar is. We bevinden ons immers op een moment waarin, zoals historicus Maarten van Rossem het stelt, 'de burger boos is'. We zitten in een schijnbaar diepe cultureel-psychologische malaise waarbij het beeld heerst dat het weliswaar met onszelf goed gaat, maar met de samenleving steeds slechter.³ Anderen hebben teveel vrijheid, ikzelf juist veel te weinig,' zo vatte Bas Heijne het samen in NRC Handelsblad.⁴ Dit is allerm minst een exclusief Nederlands fenomeen, er zijn analyses te over rond de kwetsbaarheid van 'sociaal kapitaal' in Westerse samenlevingen. Dergelijke analyses putten zich uit in het probleem van afnemend vertrouwen en de toenemende sociale versplintering of gewoon toenemende hufferigheid en 'anti-sociaal gedrag'. In de VS publiceerde socioloog Robert Putnam het befaamde 'Bowling Alone' en in Engeland stelde de vorige Labour regering zelfs een speciaal departement in om zich met 'anti-social behaviour' bezig te houden.⁵

Hoe kan in zo'n context het ideaalbeeld van de Spontane Stad niet alleen de individuele, maar ook de collectieve handelingsvrijheid vergroten? Want als angst, wantrouwen en het afwijzen van het onbekende de leidraad worden, dan wordt de Spontane Stad niets. Nu al verenigen veel mensen het sentiment van 'het is mijn huis, dus waarom mag ik niet gewoon...' aangaande hun eigen bouwplannen met het 'Not In My Back Yard' (NIMBY)-principe aangaande die

- 1 Shirky, C., *Cognitive Surplus*, New York en Londen (Penguin Press) 2010.
- 2 Thucydides, *History of the Peloponnesian War*, Book I, Londen en New York (J. M. Dent & Sons en E. P. Dutton & Co) 1910.
- 3 Rossem, M. van, *Waarom is de burger boos?*, Amsterdam (Nieuw Amsterdam) 2010.
- 4 Heijne, B, 'Hollands geluk' (2010): <http://weblogs.nrc.nl/heijne/2009/06/27/hollandsgeluk/>; bezocht 06/08/2010.
- 5 Putnam, R., *Bowling Alone*, New York (Simon & Schuster) 2010.
- 6 S +RO 3 'We-City' (2010).
- 7 'Open Source Planning'. *Policy Green Paper 14*, Londen (Conservative Party) 2010.

van anderen. Als ik wel mijn witte catalogusvilla mag bouwen, maar mijn burenen niet hun moskee aan het einde van de straat, dan levert dat een armoedige discussie op over gedeelde ruimtelijke en sociale kwaliteit. Dat levert geen nieuw handelingsperspectief op voor collectieve actie. Een paar keer per jaar een 'Op zoomeren'-achtige straat-opruimbeurt blijft, hoe belangrijk ook, te beperkt om de structurele tegenstellingen en sociaal-economische versplintering te doorbreken. De kans is groot dat we in de huidige situatie blijven steken, waarin de veilige vastgoedontwikkelaarsinterpretatie van andere culturen met de rug staat naar diezelfde culturen wanneer deze zich op minder voorspelbare wijze manifesteren in een nabijgelegen achterstandswijk.

Om de Spontane Stad collectieve handelingskracht te geven, is minimaal een reeks van effectieve ruimtelijke en planningskaders nodig. Hoe kunnen slimme regels de negatieve kant, namelijk het onderlinge wantrouwen — overigens niet alleen van burgers jegens elkaar, maar ook van veel stedenbouwers en architecten jegens ongebreidelde esthetische kakofonie — wegnemen? Hier wil ik me, deels geïnspireerd door voorbeelden uit de Britse praktijk en het werk van het Londense bureau 00:/ [zero zero], richten op de andere kant van de vraag: hoe kunnen we de positieve mogelijkheden tot collectief handelen stimuleren? Een recent nummer van *Stedenbouw en Ruimtelijke Ordening* noemt het de 'We-City'.⁶ Kan de Wij-Stad samengaan met de Spontane Stad?

'OPEN SOURCE PLANNING' EN 'URBAN DESIGN CHARADES'

Niet alleen in Nederland is er een groeiende overtuiging dat stedelijke investeringen een ander karakter moeten krijgen en dat daar nieuwe soorten collectieve initiatiefnemers, projecttypologieën en financieringen voor nodig zijn. In Groot-Brittannië is er momenteel veel onduidelijkheid over de koers van de nieuwe regering met betrekking tot planologisch beleid, maar een ding staat vast: lokale bewoners zullen veel meer macht krijgen over lokale beslissingen. Een Conservatief beleidsstuk over de ruimtelijke ordening van voor de verkiezingen heette 'Open Source Planning'.⁷ Met de impliciete belofte van 'user generated content' zoals op Youtube en Myspace doet de modieuze Web 2.0-titel vermoeden dat de Spontane Stad binnen handbereik is. Het klinkt aanlokkelijk.

In de praktijk, echter, wordt gevreesd dat *open source planning* juist het NIMBY-sentiment zal versterken. Het zal de macht vergroten van de gevestigde bevolking om de boel op slot te doen en nieuwe ontwikkeling tegen te houden. Wat dat betreft gaat de parallel tussen digitale en fysieke ruimte natuurlijk maar deels op. De eindeloze zelfexpressie van anderen is immers leuk als je ervoor kan kiezen om het te negeren, zoals in cyberspace mogelijk is, maar in de fysieke ruimte kan dit niet. Waar het gaat om het vormgeven van de stad, komt er een moment dat tegenstrijdige ideeën over waarde en kwaliteit een volwassen discussie vereisen. Dit is in essentie een politiek proces. Hieraan tegemoetkomend stelt 'Open Source Planning' een proces voor, dat lokale gemeenschappen in staat stelt om collectief een 'lokaal plan' te maken — een visievormingsproces dat het bestaande bestemmingsplanproces moet vervangen, dat in de ogen van de Conservatieven bureaucratisch en *top-down* is. Maar hoe een collectief *'visioning*

~

KAN DE WIJ-STAD SAMENGAAN MET DE SPONTANE STAD?

~

ENERGETICA PLEIN

01 / SOCIALE CONDENSATOR

01.01 / LOKAAL SERVICEPUNT

RECYCLING CENTRUM
Aantrekkelijk ontworpen met op-haalschema en bonuspuntensysteem. Ook met compost voor volkstuinen.

DIGITAAL MEDELINGENBORD
Lokale informatie over weer, energie, recycling cijfers en transport.

MOBIELE BIBLIOTHEEK
Bibliotheekbus met standplaats aan de rand van het plein.

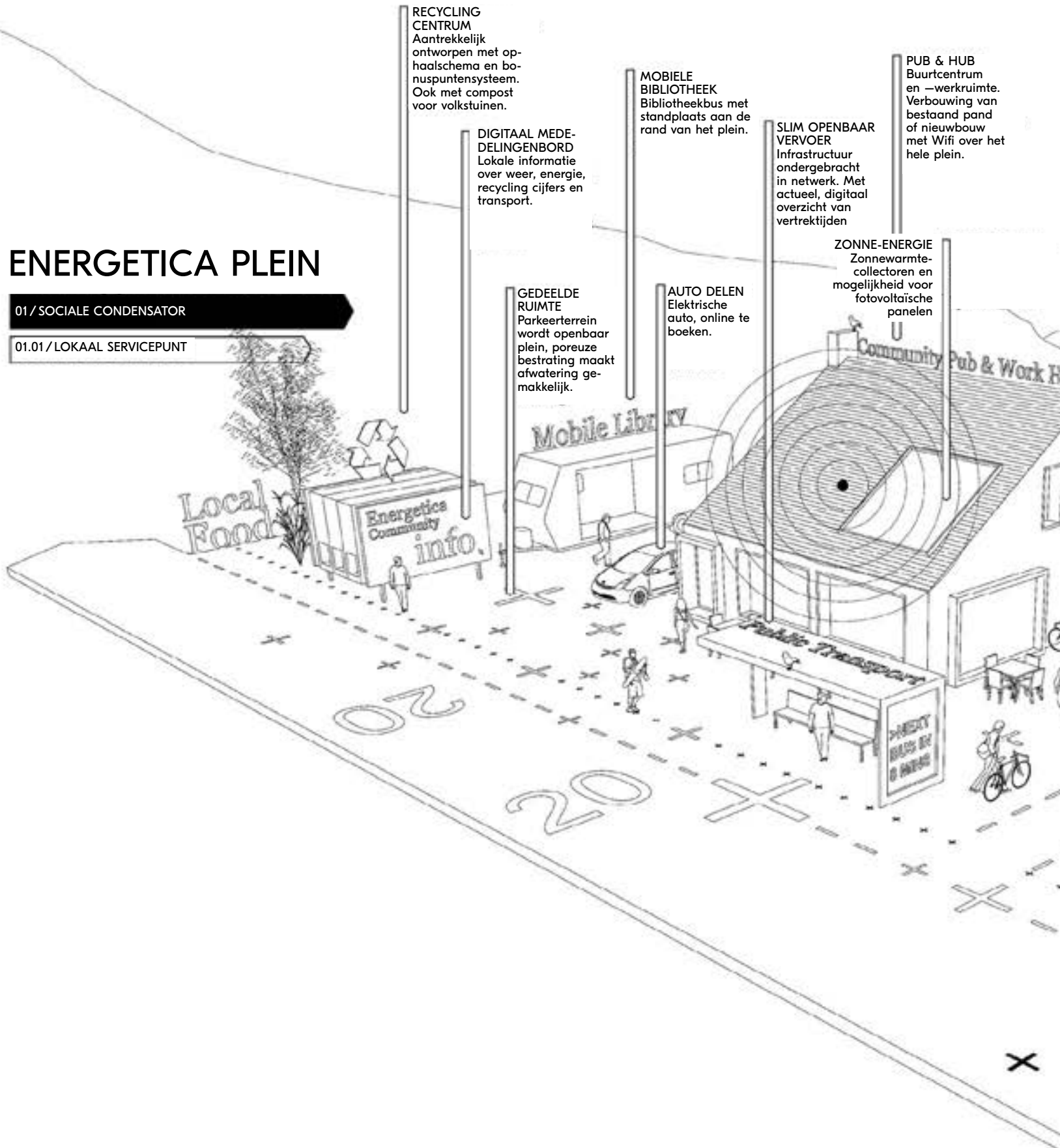
SLIM OPENBAAR VERVOER
Infrastructuur ondergebracht in netwerk. Met actueel, digitaal overzicht van vertrektijden

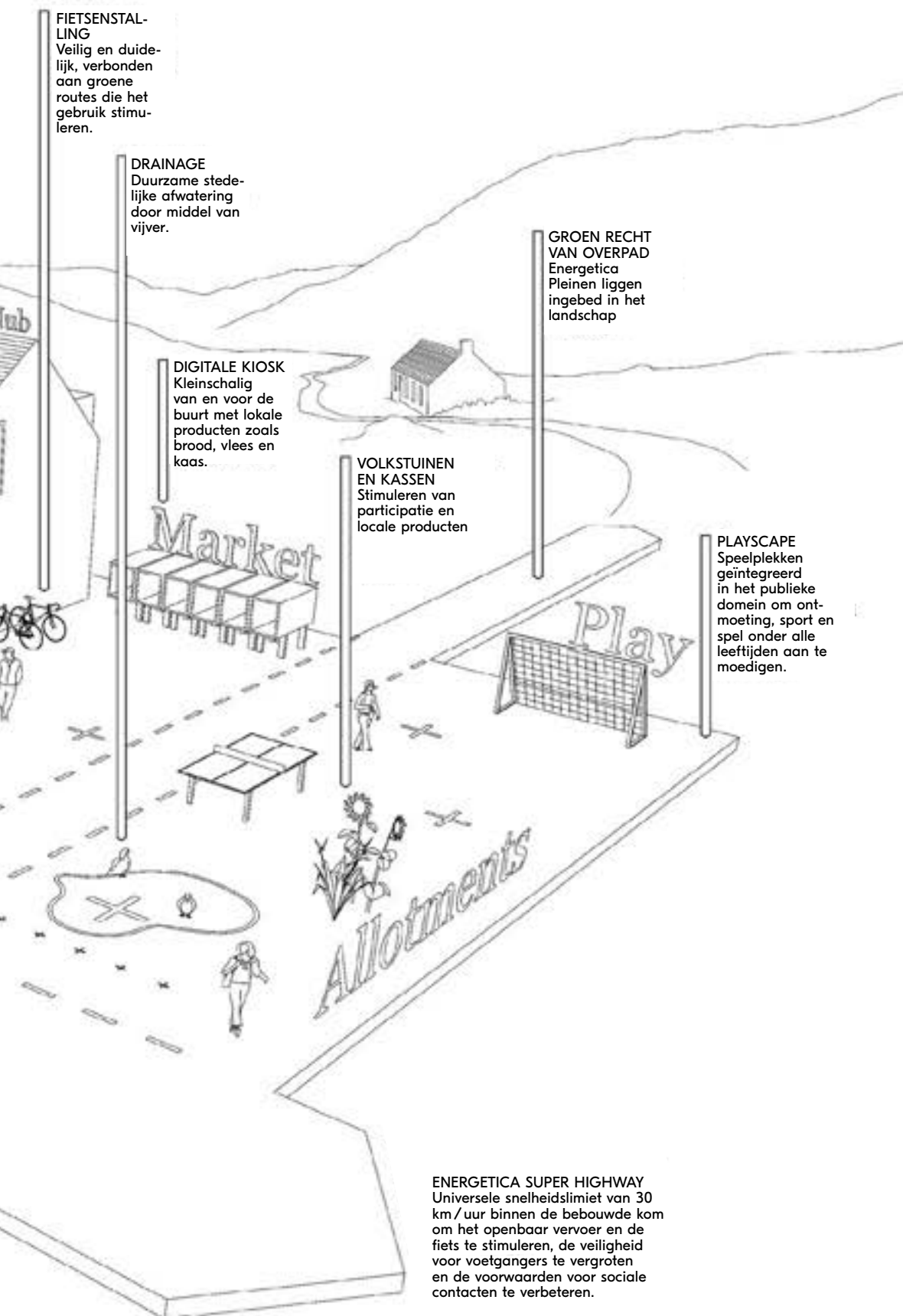
PUB & HUB
Buurtcentrum en –werkruimte. Verbouwing van bestaand pand of nieuwbouw met Wifi over het hele plein.

ZONNE-ENERGIE
Zonnewarmte-collectoren en mogelijkheid voor fotovoltaïsche panelen

GEDEELDE RUIMTE
Parkeerterrein wordt openbaar plein, poreuze bestrating maakt afwatering gemakkelijk.

AUTO DELEN
Elektrische auto, online te boeken.





**FIETSENSTAL-
LING**
Veilig en duidel-
ijk, verbonden
aan groene
routes die het
gebruik stimu-
leren.

DRAINAGE
Duurzame stede-
lijke afwatering
door middel van
vijver.

DIGITALE KIOSK
Kleinschalig
van en voor de
buurt met lokale
producten zoals
brood, vlees en
kaas.

**VOLKSTUINEN
EN KASSEN**
Stimuleren van
participatie en
locale producten

**GROEN RECHT
VAN OVERPAD**
Energetica
Pleinen liggen
ingebod in het
landschap

PLAYSCAPE
Speelplekken
geïntegreerd
in het publieke
domein om ont-
moeting, sport en
spel onder alle
leeftijden aan te
moedigen.

ENERGETICA SUPER HIGHWAY
Universele snelheidslimiet van 30
km/uur binnen de bebouwde kom
om het openbaar vervoer en de
fiets te stimuleren, de veiligheid
voor voetgangers te vergroten
en de voorwaarden voor sociale
contacten te verbeteren.

ENERGETICA
Deze afbeelding toont de ver-
schillende aspecten van een
plaatselijke ecologie in het ka-
der van Energetica, een regi-
onale strategie voor economie
en woningbouw in het Schotse
Aberdeenshire. De afbeelding is
onderdeel van de ontwerpstrate-
gie van 00:/. In plaats van esthe-
tische richtlijnen te geven, richt
deze zich op het functioneren van
de gebouwde omgeving en de re-
laties die daarmee kunnen ont-
staan. Deze kanskaart toont de
mogelijke ingrediënten voor col-
lectieve sociaalfysiske kwaliteiten
in dit toekomstige groeigebied,
hier in de vorm van een lokaal
ontmoetingscentrum. Zo wordt
het mogelijk te reflecteren op het
soort activiteiten dat nodig is om
de ambities waar te maken. Er
zijn verschillende kanskaarten
ontwikkeld, zowel voor de lokale
tot de regionale schaal.

ILLUSTRATIES DOOR 00 ARCHITECTS

process' vorm te geven? Wat voor lokaal proces is er nodig om dit legitiem en creatief te doen, door het hele land heen?

Wat moet worden voorkomen, is dat de initiatieven leiden tot pseudo-participatieprocessen waar nu vooral de voorvechters van neotraditionalistische bouwstijlen enthousiast op zijn gesprongen, zoals de Britse kroonprins Charles en de Amerikaanse 'New Urbanist' Andres Duany. Zij zijn begonnen met het organiseren van 'urban design charettes', die worden geafficheerd als 'participatief', maar die tegelijkertijd een zeer strak geregisseerd stramien volgen. Ze lijken onvermijdelijk te leiden tot altijd dezelfde pseudo-historische vormtaal, waarin plekken voor altijd worden gefixeerd in een vals verleden. Daarom worden ze ook wel cynisch 'urban design charades' genoemd en zijn ze feitelijk het tegenovergestelde van de Spontane Stad: ze faciliteren de tirannie van een dorps meerderheid en sluiten spontaniteit en veranderbaarheid juist uit. Het feit dat verlokkelijke retoriek zoals *open source planning* zo makkelijk hierin vertaald kan worden, is een duidelijke waarschuwing. Het vormgeven van open, maar effectieve collectieve processen vereist een diepere investering.

Er zijn ook hoopgevende voorbeelden. In Glasgow experimenteerde de beleidsdenktank Demos met een groot aantal lokale partners met *mass participation*-benaderingen in het project 'Glasgow 2020'. Dit bracht een rijkdom aan mogelijke nieuwe collectieve verhalen voor de toekomst van de stad aan het licht, die lang niet altijd strookten met het 'officiële' verhaal dat de stad vertelt.⁸ In het pilot-project 'Scottish Renaissance Towns' werd deze denkwijze verder uitgewerkt in een werkelijk lokaal 'charter', een soort gemeenschapscontract, voor de toekomst van het stadje Neilston.⁹ Het charter formuleerde collectieve ambities en projecten, maar vermeldde gedetailleerde esthetische voorschriften. Verder publiceerde het innovatieplatform National Endowment for Science, Technology and the Arts (NESTA) in het pamflet 'Mass Localism' onlangs de resultaten van 'The Big Green Challenge', een ideeënprijsvraag waarbij een groot aantal burgerinitiatieven praktische steun kreeg om de meest effectieve emissiereducties op lokale schaal te genereren.¹⁰ De meest succesvolle projecten genereerden tien tot tweeëndertig procent aan uitstootreducties binnen een jaar, ofwel de helft van de officiële uitstootreductie gepland voor 2020. Een ander initiatief, ingezet door de vorige regering om nieuwe financieringsmethodes te stimuleren, leidde tot het proefproject 'Community Shares' (vertaalbaar als volksaandeel), waarbij bewoners kunnen investeren in lokale projecten door te deel te nemen aan bestuur en soms het investeren van zowel tijd als geld. Een vervallen badpier, een voetbalclub, een lokale brouwerij en vele kleine winkels hebben hier inmiddels al van geprofiteerd. Ook wordt er nu in verschillende gemeentes geëxperimenteerd met participatieve begrotingsprocessen geïnspireerd door het bekende proces in de Braziliaanse stad Porto Alegre. In plaats van defensieve NIMBY-houdingen bevorderen zulke processen juist positieve betrokkenheid bij algemene vraagstukken. Bovendien maken ze de sprong van een individueel co-ontwerp of coproductieproject, veelal rond een specifieke plek, naar het inbedden van een permanente participatiecultuur in een gemeenschap. En dit is nodig om de alledaagse

'innovatie-door-iedereen' mogelijk te maken rondom het publieke domein en collectieve voorzieningen zoals werk, zorg en nutsdiensten.

ACTOR-RELATIONELE BENADERING

Toch blijven er obstakels voor zulke processen. In suburbane (nieuwbouw-)gebieden en middenklassenwijken vindt participatie vooral plaats in zelfgekozen en vaak niet-plaatsgebonden netwerken. In sterk diverse stedelijke milieus of achterstandswijken is het moeilijk om lokaal collectief initiatief van de grond te krijgen, vanwege de diversiteit van de bevolking, ontbrekend onderling vertrouwen en gebrek aan ervaring en benodigde capaciteit. Laat staan een volledig 'open source planning' traject. Het gevaar van het 'Mattheüs-effect' dreigt, want 'wie heeft zal nog meer krijgen — en wel in overvloed —, maar wie niets heeft...'

Bovendien zijn in veel gevallen de bestaande overheidsinstellingen, ondanks de alom hoorbare participatieretoriek, nauwelijks in staat om met het proces van een dergelijk traject om te gaan. Het 'Welcome into My Backyard (WiMBY)'-project in Hoogvliet laat zien dat niet alleen een enorme hoeveelheid sociale intelligentie en geduld nodig is, maar ook daadwerkelijke investeringen om ten eerste te komen tot een echt begrip van lokale omstandigheden en kansen en ten tweede te kunnen omgaan met de relatieve onvoorspelbaarheid van het proces daarna.¹¹ Dit vereist een andere professionele houding van stedenbouwkundigen en andere betrokkenen, met name in hun relatie tot de overheid. De planoloog Luuk Boelens noemde dit de 'actor-relatieve benadering', die zowel op dit zeer lokale niveau moet plaatsvinden, maar ook zal moeten gelden voor grootschalige, strategische gebiedsontwikkelingen of infrastructuuropgaven.¹² Boelens' benadering, die verschillende fases onderscheidt in het iteratieve proces van actor-identificatie — het in kaart brengen van problemen en mogelijkheden en het bij elkaar brengen van actie-coalities — is uiteindelijk een pleidooi voor het buiten de publieke sector treden van een groot deel van dit proces om zelforganisatie van markt en maatschappelijk middenveld mogelijk te maken. Een directe uitdaging door de gebruikers van de status quo.

Ervaringen in het Verenigd Koninkrijk wijzen uit dat de uitdaging drievoudig is. Ten eerste gaat het om het creëren of faciliteren van uiteenlopende vormen van communicatie die erin slagen om de collectieve gesprekken in de wijk op gang en naar buiten te brengen en juist ook groepen te bereiken die anders buitengesloten blijven. Dit kunnen online gereedschappen zijn zoals het 'E.D.I.T.'-proefproject dat 00:/ aan het ontwikkelen is. 'E.D.I.T.' brengt in kaart welke lokale initiatieven in een wijk plaatsvinden en wat mensen aan ideeën hebben voor verbetering. Eveneens creëert het een marktplaats voor vraag naar en aanbod van middelen om ambities en dromen tot uitvoer te brengen: geld, tijd, ervaring, advies en know-how. Ook andere instrumenten behoren tot de mogelijkheden, — online platforms om zichzelf bereiken immers niet iedereen — zoals 'wijkjournalisten' die verhalen en ideeën verzamelen en lokaal publiceren in krantjes, posters, op festivals en in de kroeg. Ten tweede gaat het om het daadwerkelijk genereren van microfinanciële of materiële middelen om projecten ten uitvoer te brengen, dan wel het ondersteunen van co-ontwerp en coproductie met advies en training waar dit nodig is. Hierbij

8 Hassan, G., M. Mean en C. Tims, *The Dreaming City*, Londen (Aldgate) 2007.

9 *Neilston Renaissance Town Charter* (East Renfrewshire Council) 2009.

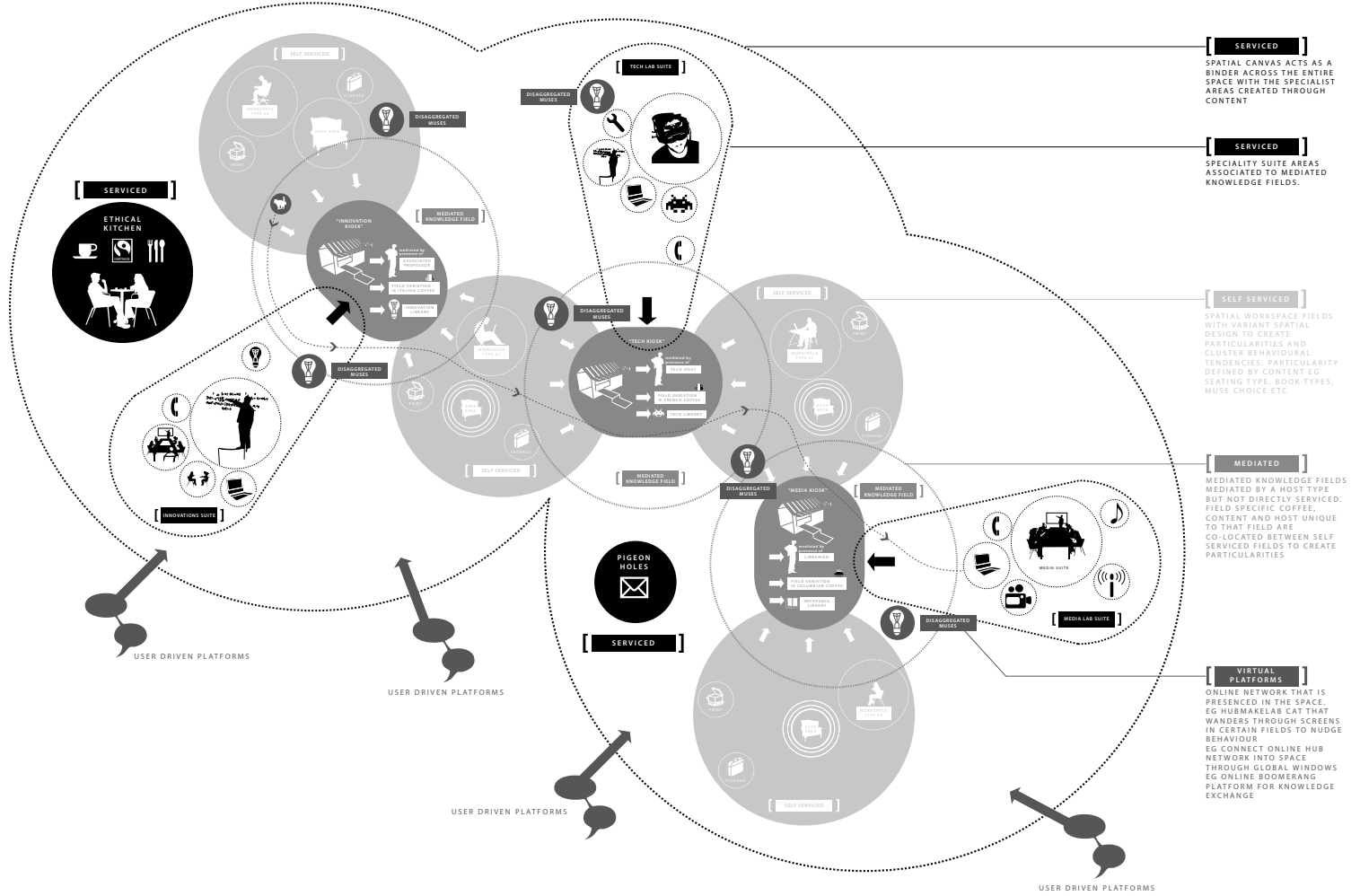
10 Bunt, L. en M. Harris, *Mass Localism*, Londen (Nesta) 2010.

11 Crimson Architectural Historians en F. Rottenberg, *WiMBY! Hoogvliet*, Rotterdam (NAi Uitgevers) 2007.

12 Boelens, L., *The Urban Connection*, Rotterdam (010 Publishers) 2010.

HUBMAKELAB

[Fragment van] Een diagram dat verschillende mogelijke ruimtelijke & organisationele ingrediënten laat zien van het HubMakeLab project, een concept van het bureau 00:/ voor een collectief innovatie / onderwijs / start-up instituut in Westminster, Londen.



ESSAY

VERANDERD COLLECTIEF DOMEIN

OPEN



27,000 SQFT
2 FLOORS
3MIN TO PADDINGTON STATION
11MIN TO OXFORD CIRCUS
18MIN TO HEATHROW
21MIN TO ST PANCRAS INTERNATIONAL (EUROSTAR)
1 HOUR TO OXFORD



**DE EINDELOZE
ZELFEXPRESSIE
VAN ANDEREN IS
LEUK ALS JE
ERVOOR KAN
KIEZEN OM HET TE
NEGEREN, ZOALS
IN CYBERSPACE
MOGELIJK IS; IN DE
FYSIEKE RUIMTE
KAN DIT NIET**



¹³ Lezing Jim Diers (2010): <http://www.youtube.com/watch?v=31a8wkHgJlc>; bezocht 06/08/2010.

¹⁴ Sieverts, T., *Cities without Cities*, Londen en New York (Spon Press) 2003.

¹⁵ Nio, I., A. Reijndorp en W. Veldhuis, *Atlas Westelijke Tuinsteden Amsterdam* (SUN-Trancity en EFL Stichting) 2008.

gaat het met name ook om horizontale *peer-to-peer*-uitwisselingen van ervaringen en innovatie in de zelforganiserende samenleving, los van de overheid. Ten derde moeten de werkwijzen van (semi)-overheden veranderen: het gemeentelijke bestemmingsplan, corporatie-investeringsplannen en de financiële allocatie van middelen moeten uiteindelijk op de schop om veel opener op zelforganisatie te kunnen reageren, in plaats van te verwachten dat de samenleving vooral participeert in de agenda die de overheid in gedachte heeft.

Een goed voorbeeld van veranderende werkwijzen is het Neighbourhoods Department (de Dienst Wijken) van de Amerikaanse stad Seattle. Voortgekomen uit een lange traditie van wijkactivisme en geleid door de voormalige actievoerder Jim Diers, stelde deze het 'Neighbourhood Matching Fund' in.¹³ Wanneer burgers het initiatief nemen voor lokale verbeteringsprojecten in openbare of collectieve ruimtes, vult de gemeente budgetten aan of het nu om individuen gaat of nieuwe of bestaande groepen. Het programma richt zich op meteen uitvoerbare ideeën, want de ervaring leert dat het geloof in verandering gevoed moet worden door zichtbaar resultaat in plaats van abstracte ruimtelijke strategieën. Bovendien kunnen niet alleen geldelijke, maar ook tijdsinvesteringen worden meegeteld in het 'matchen' van middelen. Dit proces wordt overzien door een raad die zowel aan de gemeenteraad als de wijken verantwoordelijk is en waar nodig aangevuld met training en opbouwwerk. Op deze manier heeft de lokale overheid sinds 1988 45 miljoen dollar medegeïnvesteed in burgerinitiatieven en daarmee 67 miljoen dollar aan geld- en tijdsinvesteringen van burgers losgekregen.

NIEUWE COMMUNICATIETECHNIKEN

Wat is de rol van de stedenbouw hierin? De rol van facilitator en *matchmaker* of begeleider van het spel is al deels besproken. Een andere zeer specifieke rol is nog onbesproken gebleven: het inzichtelijk maken van de mogelijke toekomst en de complexe 'interventie-ecologie' van projecten. Ook wanneer we het heft uit handen geven in het proces, is er immers nog steeds een noodzaak om te inspireren, uit te dagen en om ideeën te helpen vertalen naar specifieke projecten. Luuk Boelens noemt dit het maken van '*opportunity maps*', die mogelijke toekomstige oplossingen in beeld brengen als onderdeel van het iteratieve spel. Het gaat hier om een kunst die architecten en stedenbouwkundigen traditioneel goed verstaan — het verleiden met beeld — maar met een veranderend doel en in een veranderende schaalcontext.

Immers, het lokale is steeds minder vanzelfsprekend en lang niet alle problemen in de dagelijkse omgeving kunnen op het niveau van de straat of de wijk worden opgelost. De Duitse theoreticus Thomas Sieverts wijst er in zijn '*Cities without Cities*' terecht op dat niet de traditionele stad, maar de '*Zwischenstadt*' de woon- en werkplek is van een groot deel van de mensheid: de nieuwbouwwijken langs de snelweg, bedrijventerreinen en buitenstedelijke vermaak- of winkellokaties, postindustriële rommelzones.¹⁴ Maar in dit schemerige stedelijke tussengebied wordt de burger geconfronteerd met een moeilijke perceptuele uitdaging: op welke schaal moet dit hedendaagse halfstedelijke territorium begrepen en aangegrepen worden om collectieve gesprekken, verbanden en investeringen te genereren? Om dit landschap

te begrijpen of om de complexiteit van actor-relatieve projecten te communiceren, is de traditionele beeldtaal die architecten en stedenbouwers gebruiken — en die veel niet-specialisten al vaak nauwelijks begrijpelijk of aansprekend vinden — niet altijd toereikend. De abstractieniveaus die nodig zijn om actor-relatieve verbindingen, verplaatsingen van materiële en immateriële goederen en trends aan de horizon in kaart te brengen, laten zich moeilijk vangen in de *shock-and-awe* photoshop-collages, die vaak meer verbergen dan laten zien. Regionale structuurplannen of datascares in de stijl van OMA zijn evenmin bruikbaar of aantrekkelijk als concreet handvat naar de toekomst en om tegelijk inzicht te geven in vragen als: Wie beheert de openbare ruimte op de gelijke fotomontage? Op welk onafhankelijk lokaal initiatief bouwt het voort? Waar is, bijvoorbeeld, de compostvermestingsinstallatie die de mest voor een nieuw park levert en hoe creëert dit lokale of regionale inkomensstromen of opleidingsplekken? Hoe draagt dat publieke domein bij aan startende bedrijvigheid? Wie zijn de diverse partijen die een cultuurcentrum gaan gebruiken en welke geldstromen brengt dit netwerk met zich mee? Hoe draagt die ene plek bij aan een regionaal netwerk van ervaringen en verbindingen?

Het kan gaan om het her-representeren van de werkelijkheid om een verborgen rijkdom aan bestaande initiatieven en ideeën aan het licht te brengen, zoals Ivan Nio, Arnold Reijndorp, Wouter Veldhuis in de '*Atlas van de Westelijke Tuinsteden*' bereikt hebben.¹⁵ Of het kan gaan om het creëren van interventie-ecologieën zoals onder andere 00:/ beoogt te doen. Dergelijke nieuwe vormen van communicatie zijn van cruciaal belang als we naast de bestaande (en versleten) publieke-private partnerschappen ook de collectieve zelforganisatie en publiek-gemeenschapspartnerschappen willen vormgeven, die de Spontane Stad leefbaar en sociaal duurzaam zullen maken. Niet alleen op de kavel en aan de straat, maar ook in de stedelijke vraagstukken daaromheen. De complexiteit die inherent is aan het open proces van de Spontane Stad moet worden verteld als een inspirerend en uitnodigend verhaal dat eindeloze nieuwe mogelijkheden biedt, in plaats van als een bedreiging die de boze burger maar beter kan uitsluiten via het ophalen van de ophaalbrug naar zijn zelfgebouwde droomkasteeltje; en dat is een professionele uitdaging aan ons allen. ×

MADE IN TÜBINGEN

BART STOFFELS
FOTO'S DOOR URHAHN URBAN DESIGN

ANALYSE

MADE IN TÜBINGEN

OPEN

Het Stadsbestuur van Tübingen wilde in zijn strijd voor meer betaalbare woonruimte één ding voorkomen: de bouw van een monotone laagbouwwijk. Het richtte daarom zijn vizier op het vrijgekomen kazerneterrein van het Franse geallieerde regiment: het *Französisches Viertel*. Het idee ontstond om burgers uit te dagen zelf 'Baugruppen' te vormen die het terrein blok voor blok mochten verdichten. Wat de stad bespaarde aan kosten voor infrastructuur en grondaankoop, investeerde zij in crèches, scholen, een parkeergarage en een evenemententerrein. Wat de burgers uitspaarden aan projectontwikkelaars, spendeerden zij aan meer vierkante meters woongenot en prachtige binnentuinen. De spelregels: wonen in gebouwen van vier of vijf lagen met op de begane grond ruimte voor winkels, horeca, galeries, voorzieningen of kleine kantoren. Over het eerste blok in het nabijgelegen *Loretto Viertel* werd tien jaar gedaan. Daarna kwam alles in een stroomversnelling. De wijk trok veel jonge gezinnen, van wie ook in Duitsland traditiegetrouw verondersteld wordt dat deze niet voor appartementen kiezen. Nu de wijk er staat lijkt dat vanzelfsprekend, maar deze formule vraagt in de praktijk visie, professionele begeleiding en veel doorzettingsvermogen.

TÜBINGEN
INWONERS: 85.000, waarvan 15.000 studenten
LIGGING: 40 km ten zuiden van Stuttgart
BIJZONDERHEDEN: Universiteit, historische binnenstad, Französisches Viertel





LINKS
Ieder bouwblok is opgebouwd uit panden.

RECHTS BOVEN
Lokale Zwabische stijl naast moderne architectuur.

RECHTS ONDER
Simpele straten, variatie door de bebouwing.

SPONTAAN IN DE GEPLANDE STAD

JOSJE-MARIE VROLIJK

REPORTAGE

SPONTAAN IN DE GEPLANDE STAD

OPEN



Onder de A10 in Bos en Lommer (Amsterdam) initieerde en bouwde kunstenaar Leonard van Munster het project Under Heaven 03.





OPEN

BOVEN
Eilandenbuurt in Almere Buiten

RECHTS
Zoetermeer







Shibuya - Aobadai, Tokio: huis met
tuin op het dak van een apparte-
mentengebouw.





ZELFSTANDIG

DE GEBRUIKERSSTAD IN EEN KIEZERSAMENLEVING

JOOST JANMAAT, CHRISTIAN ERNSTEN

Wat is het werkterrein van een volgende generatie *social engineers*, de toekomstige sleutelaars aan de stadse samenleving? Wat is het object van hun interventiedrift? Hoe ziet hun samenleving eruit? En welk instrumentarium zullen zij ter beschikking hebben?

Dit scenario gaat over een wereld waarin de kiezer beslisser en de gebruiker maker is. Een scenario voor een samenleving in de nabije toekomst, maar niet geforceerd visionair. Niet alles is nieuw nieuw. Het combineert losjes inzichten en praktijken uit verleden, heden en een verbeelde toekomst. Zoals dat in de toekomst ook zal zijn. Het is soms ongemakkelijk onwaarschijnlijk, soms juist tenenkrommend achterhaald. Met contradicties en inconsequenties: precies zoals wij ons de toekomst voorstellen. Het is selectief en willekeurig; in plaats van een totaalbeeld te suggereren dat een mogelijke totale oplossing zou impliceren, nemen we *bits and pieces* van

waaruit je als individuele maker kunt denken en werken. Ergens tussen een handelingsperspectief en een *reality check*. Het is een zelfbeeld waarin de actualiteit tot systeem verheven wordt.

Wij introduceren de gebruikersstad.

Waarin onze stadsbeleving de schaal van ons huis en onze liefdesrelatie niet overstijgt. Waarin onze ambities om vorm te geven aan de samenleving verschrompeld zijn tot onze directe fysieke en emotionele omgeving. Waarin de stad niet langer geldt als etalage van macht, beschaving en ideologie. Waarin onze leefomgeving

een directe uitdrukking van onze lichamelijke wensen is en de reikwijdte van ons denken klein. Dat alles in het perspectief van een door en door democratische samenleving van hoog gemiddeld welvaartsniveau, waarin macht minder belangrijk is, omdat behoeftebevrediging tot op behoorlijk niveau voor elkaar is. De kiezer beslist, de gebruiker is maker. En dus biedt de samenleving voor elk wat wils; voor ieder een authentieke ervaring met bijbehorende kwaliteiten en uitdagingen.

Welkom in de gebruikersstad van de kiezerssamenleving.

1. DE GEBRUIKER

De gebruikersstad wordt bewoond door mondige mensen. Sommige hebben gestudeerd, andere niet. Sommige zijn arm, andere niet. Klassieke politieke partijen gingen onder in de reuringpolitiek van peilingen en provocaties, maar de politieke smaakjes zijn nog herkenbaar. De grootste groep, bestaande uit arme en rijke gebruikers, stemt sociaal-democratisch, voelt zich links-liberaal en voedt hun kinderen op volgens licht confessioneel geïnspireerde waarden. Wat alle gebruikers verbindt, is hard werken en ambitieus leven. Van rijk tot arm; gebruikers wonen in zelfgemaakte of zelfgerenoveerde huizen; de hele stad is een *slum*, de hele stad is *gentrified*.

Waar een burger rechten en plichten kende, ziet de gebruiker de wereld in belemmeringen en mogelijkheden. De gebruiker ziet de stad als een hoogst maakbare plek, een plaats om aan alle behoeften en verlangens vorm te geven. Gewoon, door te doen. Geld is een barrière, het recht ook, maar beide kunnen overwonnen worden. Wat rest als enige wezenlijke beperking is de eigen fantasie.

De scheidslijnen in de stad zijn niet gevormd door inkomen, macht of etniciteit, maar door gebruik. Niet status, verantwoordelijkheid of recht bepaalt het gebruik, maar de handeling zélf geeft waarde en betekenis. Het moment van gebruik is wezenlijk. Daarin wordt toegevoegde waarde geschept. Zo ontstaan groepen van innovatieve gebruikers, maar ook kleine groepen van verbruikers, hergebruikers en parasitair gebruikers. Zij verzetten zich tegen de mainstream en verkiezen, verkopen en verbruiken, zonder te scheppen. Hun verbruik kent geen waarde, geen belang en geen zin. Verbruikers zoeken hun kader buiten het gebruik. Verbruik is voor hen een expressie van iets groters, iets wezenlijks: zij verbruiken uit principe.

2. BEROEPEN

Werk is de eerste publiek herkenbare kwalificatie van de gebruiker. Gebruikers hebben geen vaste baan of professie, wel een redelijk constant inkomen. Carrières worden bepaald door voortdurende technologische vernieuwingen, het instorten en het opkomen van markten en mondiale arbeidsmigratie. Duurbetaalde of slechtbetaalde banen zijn allebei erg flexibel. Het is dus ook niet de baan, maar

de professe waarmee de gebruiker zich profileert. En ook die kan veelzijdig zijn. Gebruikers creëren bij voortduren hun eigen werk, hun eigen baan en vinden hun professionele kwaliteiten steeds opnieuw uit. Sociale mobiliteit is geen consequentie van het een of ander, maar een doel op zich. Gebruikers vormen steeds nieuwe *peer-to-peer* beroepsgroepen.

Een beroep is dus geen gegeven, maar een gedraging. Niet een titel, maar de handeling staat centraal en die is afhankelijk van een goede gezondheid en een goede presentatie. In de gebruikerssamenleving bepaalt de vernieuwing in de permanente ontwikkeling van de verschillende beroepen wat prioriteit heeft en hoe dat georganiseerd wordt. De professe is voor de gebruiker een belangrijke vorm van zingeving en bepaald grotendeels zijn/haar mogelijkheden om vorm te geven aan zijn gezin en omgeving.

3. WONEN

Iedere gebruiker maakt van zijn huis zijn eigen icoon. Vooral deurposten, balkons en daken worden hier veelvuldig voor gebruikt. De vormgeving van de woningen is geïnspireerd door praktische noodzakelijkheden en door individuele ervaringen, herinneringen en wensen.

Tegelijkertijd is er een enorme drift om te wonen in de buurt van gelijken; in een *'peerhood'* of *'peer place'*. In vogelvluchtperspectief kan in zowel de door de stedenbouw geordende officiële stad als de *'do-it-yourself'* georganiseerde illegale buitenwijken een clusterpatroon worden herkend. In de vormen van bouwen en gebruiken worden gebruikers namelijk beïnvloed door hun gelijken die in dezelfde gebruikersomgeving wonen.

Clusters hebben een snelle omloop in kwaliteit en karakter. Iedere *'verhuizing'* is weer een herbepaling van je maatschappelijke status. Gebruikers kiezen niet alleen een cluster, ze geven er gezamenlijk vorm aan. Winkels en horeca vestigen zich vaak op uitnodiging van bewoners in een cluster, vaak slechts voor korte termijn.

4. VERMAAK

De gebruiker speelt zowel in de fysieke als in de virtuele ruimte met anderen uit gezamenlijk belang of fascinatie. Zoals bij alle andere wijzen van zelfschrijven — namelijk werken, politiek en zingeving — is de gebruiker wispelturig. Dit wordt mede veroorzaakt door de vermaakindustrie die voortdurend nieuwe ontspanningstrends introduceert. De gebruikersstad wordt gekenmerkt en gedomineerd door commercieel gedirigeerde vermaakplekken. Consumentisme wordt echter niet meer gedreven door noodzaak — *I need, I want* — maar door vermaak: *I would love to*

5. DE KIEZER

De kiezer is de gebruiker van zestien jaar en ouder. De politiek beweegt door provocatie, via opiniepeilingen. De uitkomsten van een ochtendpeiling woekeren over het

web en zijn 's middags verworden tot een kamervraag.

De kiezer heeft geen invloed, controle of macht, maar is wel aanstichter van voortdurende verandering. Regeren is reageren. Lobbies zijn niet langer gericht op de overheid, maar op de kiezer. De belangrijkste ideologie is pluriform populisme; het is een populisme zonder massa, een populisme van de provocatie, omdat niemand meer vertegenwoordigt dan zichzelf.

6. MEDIA

De gedrukte krant heeft bij gebruikers en kiezers nog steeds zijn magische kwaliteit, het vullen daarvan wordt echter uitbesteed aan betalende contribuanten. De pers is een *vanity press*, de schrijvers schrijven over en voor zichzelf. De media is het voormalig publiek. Deze groep heeft grote meningsvormende invloed.

De proliferatie van nieuwe en nieuwere media zorgt voor een hyperinteractiviteit.

WAAR EEN BURGER RECHTEN EN PLICHTEN KENDE, ZIET DE GEBRUIKER DE WERELD IN BELEMMERINGEN EN MOGELIJKHEDEN

Maar door de kleinschaligheid en het lokale karakter van het politiek debat heeft iedereen het gevoel van inspraak en politieke invloed. Een politiek die niet luistert naar massaprotest en petitie, maar naar burgers, meningen, schandaaltjes. Een bestuur gevormd om gedoe, commotie en reuring. Met in het centrum de kiezer, die niet meer zoekt naar duurzame invloed (die had hij/zij toch al niet), maar instant bevrediging en genoegdoening.

De kiezer maakt zich zorgen over ruimtelijke ordening, handelsrechten, publieke voorzieningen en veiligheid. Het debat over beschaving in de economische, culturele en politieke sector is echter het populairst. De kiezer kiest veelal om de verbruiker te straffen en de weg vrij te maken voor optimalisering van zijn/haar deel van de gebruikersstad.

Actualiteit en de discussie daarover, laat staan de reflectie daarop, laat zich niet meer sturen. Medium wordt een eindeloze variëteit van niet-gemodereerde uiteenwaaiende gesprekken. De soort en de hoeveelheid vrienden die de gebruiker heeft, zijn bepalend voor zijn/haar geïnformeerde. In plaats van kwaliteitsmedia hebben we kwaliteitspublieken, in plaats van pulpmedia pulppublieken. Al die publieken worden niet van buiten bediend, maar genereren ieder op zich hun informatie, nieuws en verhalen en reageren direct op elkaar. *Suspense* bepaalt de geloofwaardigheid, verveling maakt nieuws onwaar. De maakbaarheid in de kiezerssamenleving wordt in grote mate bepaald door het succesvolle verhaal. Media in de kiezerssamenleving is communicatie gericht op succes, verleiding en romantiek.

7. CONFLICT

Vanwege de enorme snelheid in transacties en communicatie ontstaan er snel misverstanden en onbegrip. De kiezersamenleving is ingewikkeld en iedereen probeert te duiden en te definiëren. Gebruikers botsen met andere gebruikers, maar ook met kiezers en kopers. Emotionele conflicten voeren de lijst aan.

Veel kleine conflicten worden afgehandeld via digitale rechtbanken. Op basis van wat vaste ingrediënten voor conflictoplossing en driehonderd jaar jurisprudentie worden burenruzies en arbeidsgeschillen opgelost via online interactieve automatisch bemiddelde sessies met bindend besluit.

Rechtvaardigheid binnen de ene gebruikersgroep kan onrechtvaardigheid betekenen binnen de andere. Het merendeel van de conflicten hierover wordt opgelost door webmasters, diplomaten, verkopers en makelaars. Soms lukt het niet en dan ontstaan bij de gebruikers en de kiezers gevoelens van onveiligheid. Dat leidt tot veranderingen in het persoonlijk gebruik, wonen en werk en culmineert uiteindelijk in morele mobiliteit.

8. ZINGEVING

De gebruiker zou zeggen: ik ben de wereld, de stad is mijn kosmos. Ik handel, dus ik ben. Zingeving is de belangrijkste activiteit van de gebruiker en de kiezer. Hij/zij ziet het ijken van het nut en de noodzaak van het leven als essentieel deel van een succesvolle levenscarrière, psychologische gezondheid en inspiratie voor dagelijkse bezigheden. Zingeving valt doorgaans samen met morele positiebepaling. Moraliteit leidt tot maatschappelijke botsingen en tot nieuwe gedachten over opvoeding en onderwijs.

De morele grenzen worden niet intellectueel gevormd, maar zijn de directe afgeleide van het gedrag van kopers, kiezers, gebruikers. Een bijzonder flexibele en veranderlijke zingeving waarin wonen, vermaak, werk en politieke voorkeur een rol spelen. Zingeving kan bij de kiezer leiden tot een gevoel van maatschappelijke verantwoordelijkheid voor de gehele kiezersamenleving en een drang naar verandering. Maar ook tot veiligheid of onveiligheid, optimisme of pessimisme. Het gebruik wordt daarop aangepast.

Het organiseren van veranderingen in de gebruikersstad is niet moeilijk, feitelijk doet iedereen dat al voortdurend. Maar hoe ontwikkelt de kiezer een visie op intentionele veranderingen in de kiezersamenleving? Hoe herijkt hij of zij intentie, legitimatie, doel en duurzaamheid? In een samenleving zonder centrale controle, ideologie en moraal struikelen de gebruikers en de kiezers voorwaarts.

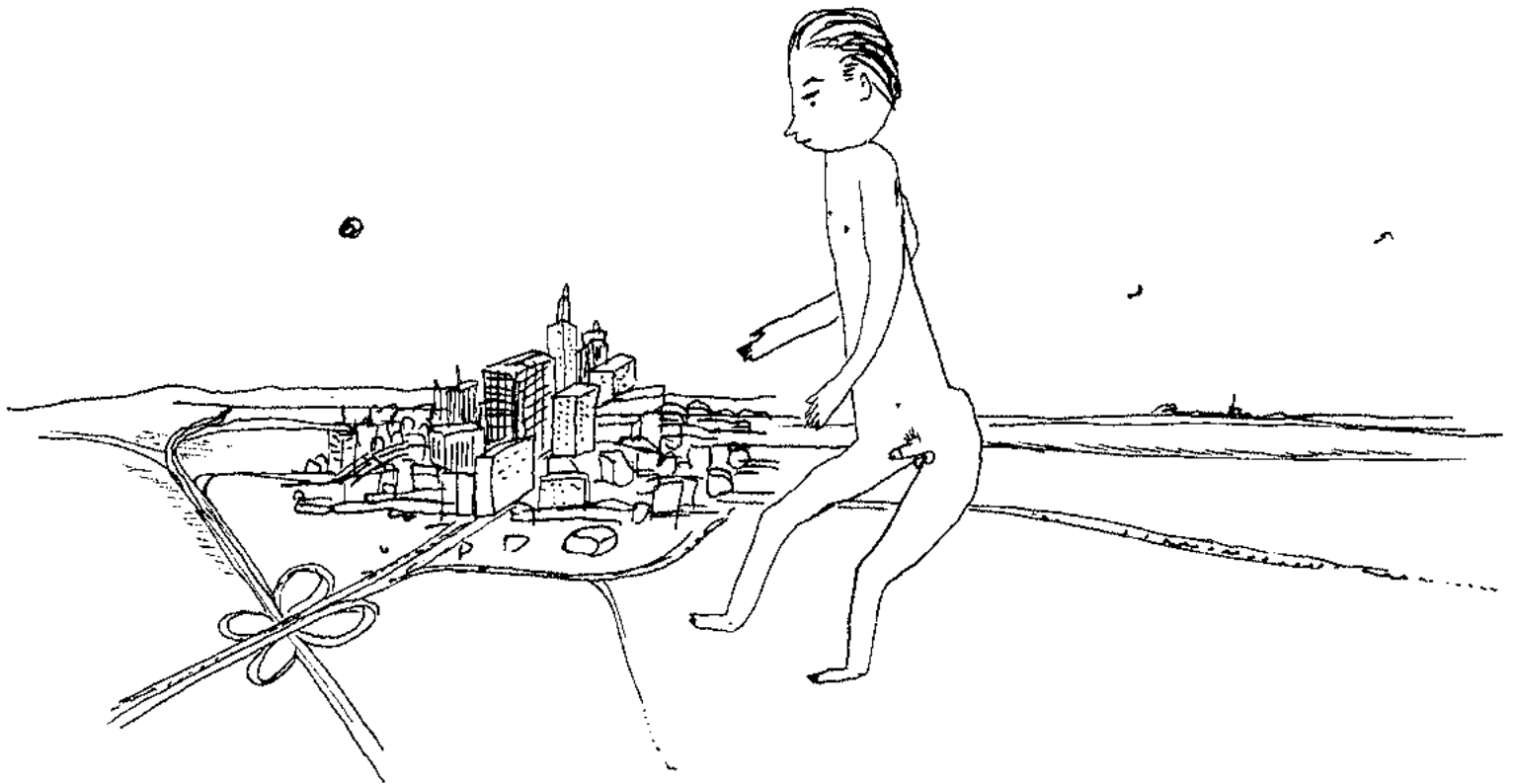
Tot ziens in de gebruikersstad van de kiezersamenleving. ×

Dit artikel werd eerder gepubliceerd in VOLUME 16 'Engineering Society' (2008) 6-10.

DE KIEZER BESLIST, DE GEBRUIKER IS MAKER

MAN OP STAD

JAN ROTHUIZEN



KUNST

MAN OP STAD

ZELFSTANDIG

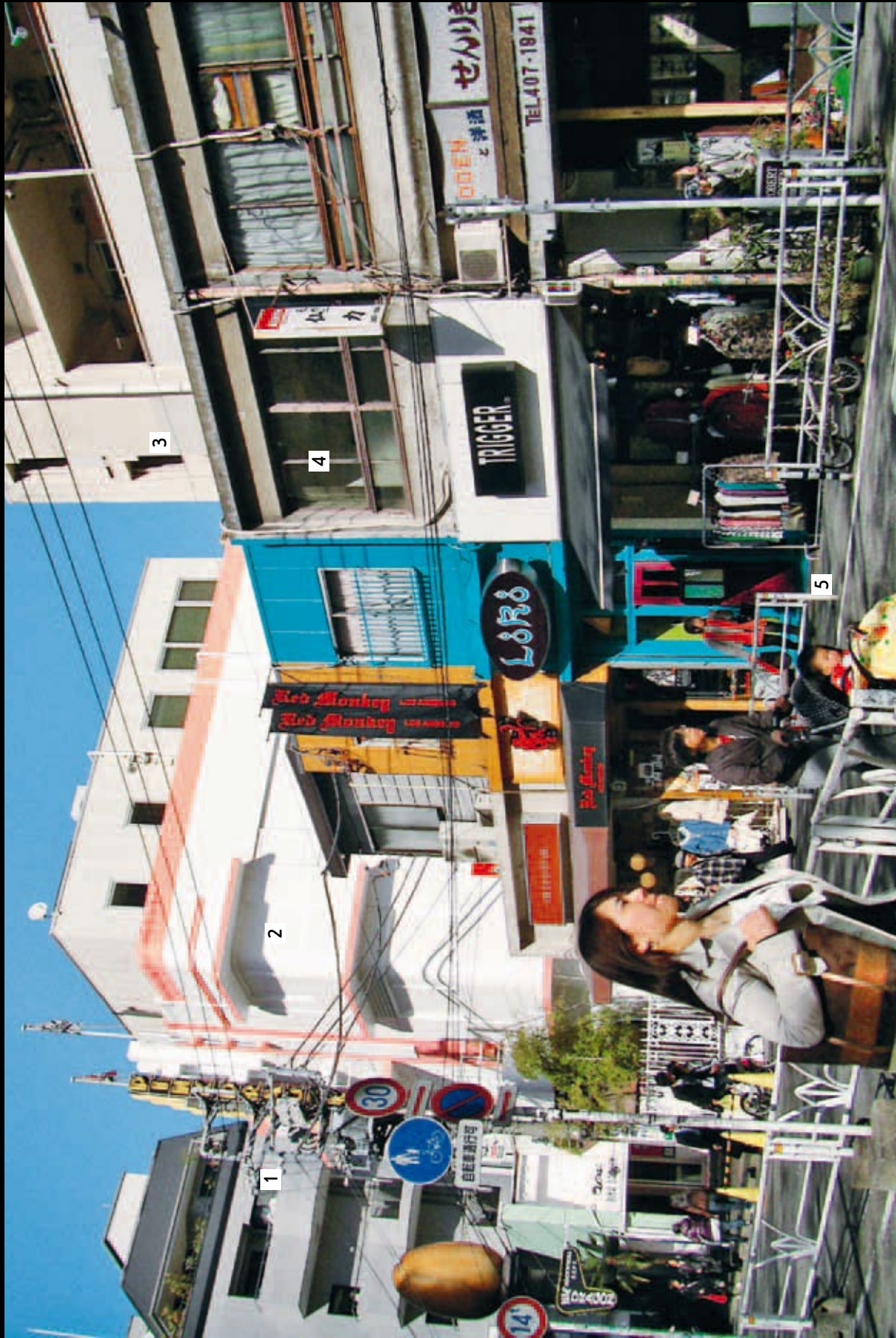


FOTO DO OR ERIKO WATANABE

KABUL

STRAATHANDEL DEKT STEDELIJKE LITTEKENS AF



1 Gebouw als billboard (verkiezingsposters).

2 Kantoor verkeerspolitie.

3 Modernistische rotondekunst (wordt ook gebruikt als reclamezuil).

4 Nieuw commercieel gebouw (vooruitloper herontwikkeling van dit kruispunt).

5 Ruïnes van winkels (op de plek van de oude overdekte bazaar).

6 21ste-eeuwse overdekte bazaar.

7 Stoep (overgenomen door de winkeltjes).

8 Spullen worden van en naar werkplaatsen aan beide zijde van de weg gedragen.

Dit kruispunt in centraal Kabul is misschien wel één van de diepste littekens in het stedelijk weefsel. Aan de rechterkant lag vroeger de overdekte Char Chatta bazaar, gebouwd door de Mughals en verwoest tijdens een strafactie van de Britse strijdkrachten in 1842. De Boulevard van Jade Maiwand die door het midden van dit beeld loopt, sneed in het midden van de twintigste eeuw dwars door het historische weefsel als deel van de inspanningen om het stadscentrum te moderniseren. Midden op de rotonde staat een constructivistisch monument voor de Slag van Maiwand, waarbij de Afghaanse strijdkrachten de Britten versloegen. Het stamt uit de jaren zeventig toen er sprake was van een sterke sovjetinvloed op de planologie en stedenbouw. In dit gebied vonden ook intense straatgevechten plaats tussen verschillende militieën in 1993 / 94 waarbij de meeste gebouwen ernstige schade opliepen. Hoewel hier en daar ad hoc reconstructies plaats vinden, blijft de oude stad een strijdtonneel voor Afghaanse instituties die het planningsproces verlammen. De altijd aanwezige straathandel die Jade Maiwand van 's ochtends vroeg tot 's avonds laat vult, heeft echter bepaald geen last van verlamming.

TOKIO

ACHTERKANT WORDT VOORKANT



1 Commerciële functies op de begane grond en eerste verdieping, kantoren op de tweede tot en met vierde verdieping, woningen daarboven.

2 Het Pink Dragon gebouw stamt uit 1982 en was een van de eerste modewinkelcentra aan deze straat. Commercieel gebouw met vintage kledingzaken. De gevel werd recentelijk in zwart gere-

3 Het Toei Miyashitamachi appartementencomplex is een sociaal woningbouwproject uit 1965. Zodra de winkelenaren op de begane grond hun toestemming hebben gegeven, zal het gebouw worden afgebroken.

4 Meestal wordt de begane grond gebruikt voor winkels of restaurants en de eerste verdieping voor opslag en kantoorruimte. Onderin het Toei Miyashitamachi appartementenbouw zitten 11 winkeltjes, waaronder: Mocha, een exclusieve winkel voor dames; Red Monkey, leren accessoires; Loro, een hoedenwinkel; Trigger, een modewinkel en Senriki izakaya, een bar restaurant.

5 Het punt waar Catstreet begint. Hier zijn drie verschillende gebruikszones: eerstegraads woongebied (maximaal vloeroppervlak 3000m²), tweedegraads woongebied en een commerciële zone (maximale hoogte 60 m).

De voetgangerspassage Catstreet ligt ingeklemd tussen de drukken hoofdverkeersader Meiji-Dori en Omotesando, de meest bekende winkelstraat van Tokio, waar je struikelt over grote internationale merken in winkels die ontworpen werden door eersteklas architecten als Herzog & De Meuron, Toyo Ito, Kazuyo Sejima, Tadao Ando, MVRDV, Future Systems en Kengo Kuma. Catstreet begon ooit aan de boorden van een rivier, waarlangs vanaf 1945 woningbouw ontstond (eerste generatie). Vlak voor de Olympische Spelen in 1964 nam de dichtheid in het gebied enorm toe. Doordat de rivier vervuild raakte met huishoudafval, werd deze ondergrondsv

gebracht en werd er een voetgangersstraat, Catstreet, aangelegd. Hierdoor werd de achterkant van de gebouwen plotseling voorkant (tweede generatie). Vijftig jaar later wordt de bebouwing gekenmerkt door een levendige mix van voor- en achterkanten, diverse functies en een architectonische rijkdom met diverse materialen en bouwhoogten (derde generatie). Momenteel heeft de straat vier namen. Het officiële postadres is Jungu-mae 6 Choume, de originele gemeenschap noemt de straat Onden. De straat heet ook wel Shibuya River Promenade. Maar Catstreet is de meest gangbare naam.



FOTO DOOR JOLYON LESLIE EN JAMSHID HABIB

KUNST- MATIGE SPON- TANITEIT

JOOP DE BOER, JEROEN BEEKMANS

Er is iets grondig mis met de ruimtelijke ordening als planners en stedenbouwers zich gaan bezighouden met het vormgeven en het beschrijven van spontaniteit, vinden Joop de Boer en Jeroen Beekmans van Golfstromen. Het is immers de taak van planners om een mate van ordening aan te brengen, die noodzakelijkerwijs bij een beschaafde samenleving hoort. Als juist zij hunkeren naar spontaniteit en hun *tools* ter beschikking stellen om ordeloosheid te faciliteren, dan kunnen we concluderen dat de samenleving is doorgeschooten in regelzucht. Vanuit dit uitgangspunt, dat ook breed gedragen wordt in de samenleving, is het interessant om te zoeken naar de maakbaarheid van spontaniteit.

Vergelijk het met het gevoel dat je hebt voorafgaand aan een feestje bij je thuis. Het moet een leuk spontaan feest worden. De stereo vol open. Dansen in de woonkamer tot ten minste een uur of vijf. Zo'n feest dat strandt met overdreven hard gelach in de ochtendschemering, nachtelijk braken en bierflesjes die van het balkon worden gegooid en met luid gekletter te pletter vallen op de stoep. Vervelend voor de burens, maar indicaties van een geslaagd, spontaan feest. Vooraf haal je

zorgvuldig alle noodzakelijke ingrediënten voor zo'n spontaan feest in huis. Drie kratten bier of vier kratten bier? Borrelnootjes of chips? Geen kaasklokjes, want dat is zo burgerlijk. Zorgvuldig wordt de muziek die tot een apotheose van spontaniteit moet gaan leiden uitgezocht en worden de stoelen losbandig door de ruimte gedrapeerd. Alles klaar voor een spontane avond. Anderhalf uur later zit je met tien gasten in een kring te praten over de files op de A1, de ogenschijnlijk mislukte invoering van de

OV-chipkaart en het Nederlands Elftal. Er is nog geen biertje gesneuveld en om elkaar te kunnen verstaan is de muziek wat zachter gezet. Ondertussen sta je zelf in de keuken blokjes kaas te snijden. Het feest is volledig spontaan verlopen, maar niet zoals jij wilde.

Het bovenstaande voorbeeld geeft aanleiding tot drie overwegingen. Kun je spontaniteit afdwingen door de ruimtelijke opzet te manipuleren? Gaan we er niet te makkelijk vanuit dat spontaniteit vanzelf andere positieve kenmerken genereert, zoals de gezelligheid in het voorbeeld? En hoe zorg je dan wél voor een leuk feest?

Spontaniteit heeft een aantal kenmerken. Spontaniteit is niet gepland. Er is dus nooit lang over nagedacht. Er is niet overlegd, althans niet met veel mensen. Lastig, als je spontaniteit wil invoeren in een democratische omgeving zoals de stad. Gevaarlijk, als je een tekst wilt schrijven waarin de Spontane Stad besproken wordt. Het verschil tussen spontaan en niet-spontaan is als het verschil tussen moord en doodslag. Is er sprake van voorbedachte rade? In principe kan spontaniteit niet afgedwongen worden. Dat is de essentie van het begrip. Spontaniteit is een hogere staat waar planners niet bij kunnen en ook niet bij moeten kunnen. Het gebeurt of het gebeurt niet, onverwacht en niet aangekondigd. Dat maakt het begrip ook zo verleidelijk om als laag over de stad te willen leggen. De Spontane Stad is een stad waarin allerlei leuke dingen gebeuren doordat burgers zelf in staat van initiatief worden gesteld. Het vreemde is nu dat zodra de kansen tot initiatief open liggen, mensen meestal niet tot een bont kleurrijk pallet van maffe, voorbeeldige en sympathieke initiatieven komen, maar dichtklappen, als een brutaal jongetje dat ineens voor de klas een liedje moet zingen. Een goed voorbeeld is het welstands vrije bouwen, dat in het Brabantse Boekel is toegestaan. Dit 'vrije bouwen' bleek vooral de spontaniteit van het kopiëren te leiden. Iedereen hetzelfde huis. Verantwoordelijk hiervoor zijn de vastgoedsystemen en financieringsmechanismen die onveranderd zijn gebleven. Dit toont vooral dat het zelfs lastig is om kaders te schetsen voor spontaniteit.

De Spontane Stad wordt vaak beschreven met betrekking tot het openbare domein. Dat is vreemd, omdat juist het spontane onderdeel van de samenleving in het privé domein plaatsvindt, buiten het zicht van de overheid. In de eigen achtertuin en binnenshuis doet iedereen aan creëren, mooi maken en verbeteren. In de openbare ruimte mag dit niet, juist omdat deze ruimte van ons allemaal is en er dus niet eenzijdig spontaan in geacteerd mag worden. Als we de openbare ruimtes uit de stad weg zouden filteren en alleen de private ruimtes bekijken, is er al sprake van een volledige Spontane Stad. Anders gezegd, eigenlijk is er al sprake van een ingenieus systeem waarin het *grid* van spontaniteit is vormgegeven.



**HET GAAT NIET
OM DE
SPONTANITEIT
VAN DE INGREEP,
MAAR OM
DE SPONTANE
SOCIALE
INTERACTIE
DIE WORDT
UITGELOKT**



IS SPONTAAN OOK METEEN GEZELLIG?

Aan het begrip 'spontaan' worden vaak ten onrechte allerlei andere begrippen gerelateerd. Zoals bij het ideaalbeeld van een spontaan feest: het is gezellig, rommelig, ongeordend, et cetera. Ditzelfde fenomeen treedt op als we het binnen de ruimtelijke-orderingsgemeenschap hebben over de 'Spontane Stad'. De Spontane Stad, zoals die vaak benoemd wordt, veronderstelt ook veel andere kwaliteiten in zich te hebben die het feitelijk niet heeft. Zo moet de Spontane Stad interactie bewerkstelligen, leuk zijn, een losbandig en prettig rommelig beeld opleveren, gedeeld worden met anderen, openbaar en innemend zijn en iedereen erbij betrekken. Dit zijn allemaal kenmerken die spontaneiteit op zich niet heeft. Sterker nog, wel beschouwd kunnen de meeste uitingen die bij de spontane invulling van de stad horen tot de categorie 'hinderlijk' worden gerekend. Of het nu gaat om het uitlaten van een hond, om het bekladden van muren of het slopen van een telefooncel, geen van deze voorbeelden kunnen worden beschouwd als een plezierige bijdrage aan de stad.

Veel teksten en debatten over de Spontane Stad gaan over het proces waarop onze steden tot stand komen. Een spontanere ordening is een ordening die meer ruimte laat in het planvormingsproces voor burgerlijke erupties en minder voor de overheid als vertegenwoordiger van de publieke belangen. De discussie gaat dan vaak over het schaalniveau van die spontaneiteit. Gaat het om het niveau van de geveltuin, van het eigen huis, van de buurt of van de gehele stad? Op zich is dit een ingewikkelde politieke discussie waar we niet een-twee-drie uitkomen. Het is een essentieel debat, maar niet te hanteren voor ontwerpers en planners. Het is daarom verstandig om naar een makkelijker weg te kijken. Om de binnenbocht te nemen.

HOE KRIJG JE DAN WEL EEN LEUK FEESTJE?

We kunnen beter inzoomen op de spontaneiteitservaring. Want misschien zijn we wel niet zozeer op zoek naar spontane inmenging van burgers in stedenbouw, maar eerder naar de beleving van spontaneiteit. De verleiding zit immers in het *beeld* van een stad die verschillende vormen van positieve interactie uitlokt. Kortom, een stad die spontaan oogt. Dat vergt ontwerpacties, ideeën en initiatieven die de 'gewone' burger tot spontaneiteit manipuleren. Daarmee betreden we het kennisdomein van de amusementsindustrie en de marketing, professies waar mensen een ultieme spontaneiteitservaring moeten zien los te maken bij grote groepen mensen. Feesten in grote clubs lijken relaxed en spontaan, maar worden ondertussen strak geleid. De organisatie garandeert dat elke dag er precies dezelfde spontaneiteit te bewonderen is. De spontaneiteitservaring is maakbaar, in tegenstelling tot spontaneiteit

zelf. Maar dan moet echt spontaan handelen niet het uitgangspunt zijn, maar moeten we accepteren dat we het met een schijnsponthaneiteit moeten stellen. '*Artificial Spontaneity*' dus.

Het gebrek aan spontaneiteit zoals veel mensen dat ervaren, heeft veel meer te maken met de manier waarop we ons gedragen in de openbare ruimte, dan met de ordening van die ruimte op zich en de mogelijkheid om in het maakproces van de stad te interveniëren. We hebben behoefte aan verrassing, vrolijkheid en wat

vervaardigd uit een stuk kunstgras van vijftig bij zesendertig meter, dat als tijdelijk park langs wereldsteden reist. Het tapijt is in staat om elk stuk publieke ruimte om te toveren in een paradijselijk stuk *pop-up*-groen, dat stadsbewoners aanzet tot spontane picknicks en potjes badminton. Het ontwerp van HUNK-design en ID-Eddy heeft, vanaf de lancering in Rotterdam, letterlijk als doel om 'de ruimte tijdelijk iets leuker te maken'.

Een ander voorbeeld komt voort uit de wedstrijd die autofabrikant Volkswagen uitschreef rondom de '*Fun Theory*'. Deze theorie, die Volkswagen als uitgangspunt hanteert bij het verbeteren van haar auto's, is gebaseerd op de stelling dat '*fun*' het beste middel is om menselijk gedrag op positieve wijze te veranderen. Het doel van de competitie was om ruimtelijke ideeën te verzamelen, die spontaan aanzetten tot goed gedrag. Een van de meest interessante inzendingen is de 'pianotrap', een trap in een metrostation in Stockholm, waarbij elke trede een pianotoets is, die ook daadwerkelijk het bij de toets passende geluid maakt wanneer men er op gaat staan. Een verrassing voor passanten, die al snel melodieën begonnen te produceren op de trap. Onderzoek wees uit dat de pianotrap vaker dan voorheen gebruikt werd door voorbijgangers in plaats van de roltrap. Het gevolg op deze actie was een glijbaan in een Berlijns metrostation, die vooral resulteerde in lachende gezichten, verbazing, gezelligheid en volwassenen die 'de verleiding niet konden weerstaan'.

Het derde voorbeeld is Ali Pulvers initiatief '*Pop-Up Lunch*', die een mooie representatie vormt van de *user-generated city*. Haar frustratie over het gebrek aan lunchplekken in de New Yorkse publieke ruimte leidde tot allerlei kleine ruimtelijke interventies, waarbij delen van drukke trottoirs transformeren in plekken waar *urbanites* kunnen lunchen.

En zo kunnen we nog wel even doorgaan. De drie genoemde voorbeelden ontstonden respectievelijk vanuit de ontwerper, het bedrijfsleven en de gebruiker, zetten aan tot spontane actie en interactie, maar zijn eigenlijk allesbehalve spontaan tot stand gekomen. Het zijn met militaire precisie geplande acties in de openbare ruimte, zij het niet door de overheid. Spontaneiteit is dus wel degelijk te ontwerpen of te regisseren, maar dat heeft altijd iets gekunstelds. Dit geeft een nieuwe blik op het begrip de Spontane Stad, waarin we artificiële spontaneiteit moeten accepteren en misschien juist moeten activeren. Het gaat niet om de spontaneiteit van de ingreep, maar om de spontane sociale interactie die wordt uitgelokt. Elke persoon die de glijbaan in het metrostation neemt, verricht op dat moment een spontane actie die anders niet was voorgekomen. Het is uitgelokte spontaneiteit, maar dat is goed genoeg. Sterker, het raakt de essentie van de rol van de stad als huisvester van een samenleving. Als mensen prettig en spontaan met elkaar omgaan, gaat het best. ×

DE SPONTANITEITS- ERVARING IS MAAKBAAR, IN TEGENSTELLING TOT SPONTANI- TEIT ZELF

ons nog meer uit de verzengende dagelijkse routines, schema's en patronen sleurt. We hebben acties nodig die aanzetten tot spontaan handelen in het dagelijkse verkeer, misschien wel meer dan zich spontaan organiserende omgevingen. In de ambitie om spontaneiteit een nieuwe plaats in de samenleving te geven, moeten we ons niet richten op de fysieke en gebouwde omgeving, maar op het individu, want alleen het individu is in staat om werkelijk spontaan te zijn.

Op de weblog *Pop-up City(.net)* onderzoeken we, vanuit een fascinatie voor de tijdelijke en flexibele dimensie van de hedendaagse steden, voorbeelden van stedelijke interventies die een ander, verrassend licht op de ruimte laten schijnen. Dit is een continue stroom geworden aan projecten, acties en ontwerpen die aanzetten tot spontaneiteitservaringen en verrassingen in de stad. Een voorbeeld is het '*Flying Grass Carpet*', een kleurrijk Perzisch tapijt,

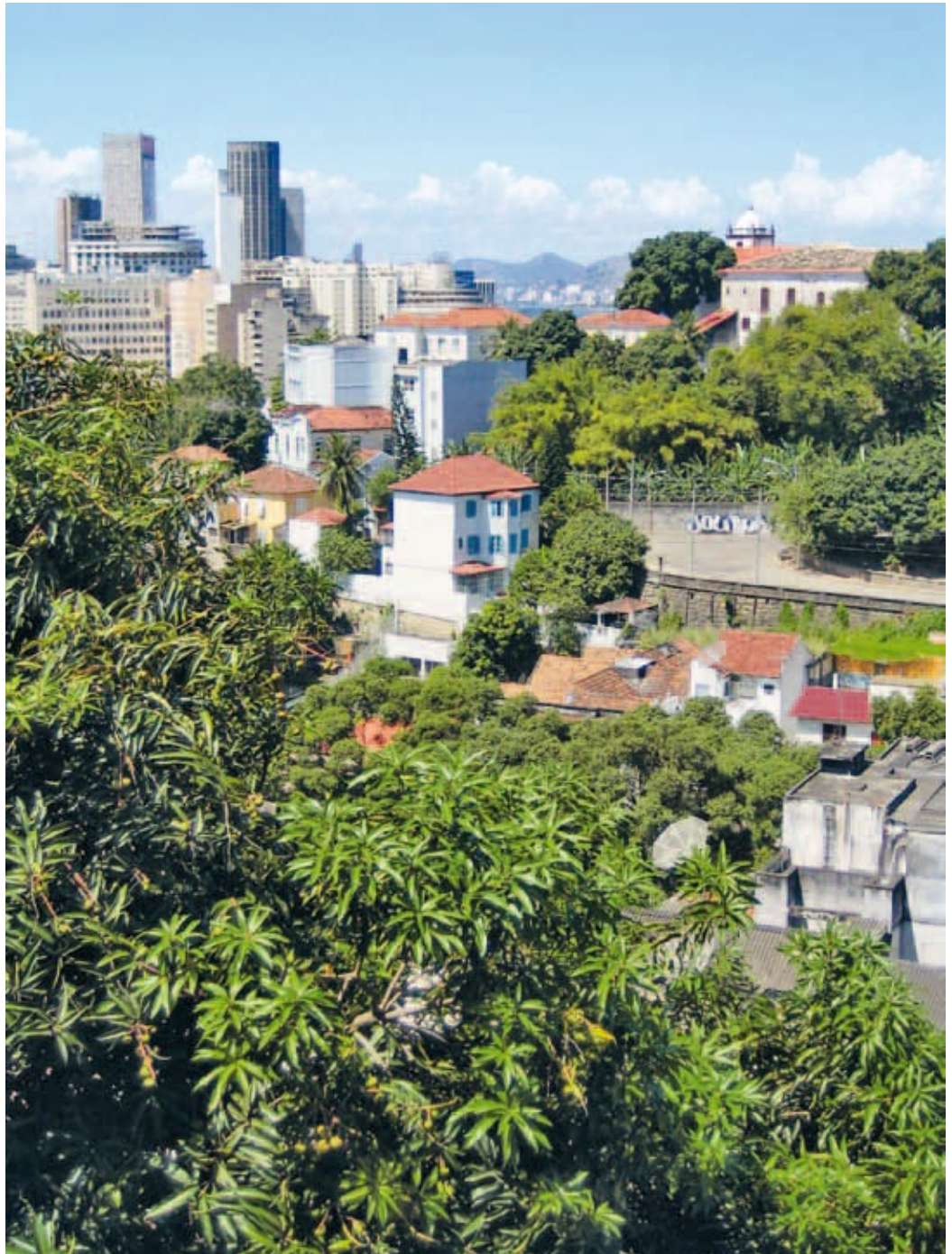
DE FACTOR TIJD

JOHN BREEN

Om het begrip Spontane Stad inzichtelijk te maken, zijn afbeeldingen of referentiefoto's een voor de hand liggend medium. De aantrekkelijkheid van de gekozen voorbeelden is vaak terug te brengen naar kernbegrippen als divers, verrassend, menselijke maat en de invloed van het verleden. Met name de diversiteit omvat veel mogelijke invullingen, zoals de combinatie van oude en nieuwe gebouwen, bomen en pleinen, het samengaan van wonen, werken en vrije tijd besteden, of de afwisseling van kleine en grote gebouwen. Deze diversiteit appelleert aan een gevoel van levendigheid en plezier.

De afbeeldingen die de Spontane Stad het beste tonen zijn opvallend vaak voorbeelden van oude steden of stadsdelen, van plekken die de tijd hebben gehad om zich te vormen. De meest gewilde gebouwen hebben doorgaans een bijzondere of solide uitstraling, of kenmerken zich doordat ze door de tijd hebben kunnen veranderen van werkgebouw of pakhuis naar woongebouw. De 'slechte' bebouwing is door de tijd heen vervangen door nieuwbouw of een eigentijdse openbare ruimte.

Het is de organisch gegroeide situatie die ons verrast en tegelijkertijd een vertrouwd gevoel geeft. De Spontane Stad is aantrekkelijk. De Spontane Stad kan een vakantiebestemming zijn. Bovenal is de Spontane Stad een veranderende stad. Een stad die in staat is zich te vormen naar de behoefte van dit moment.



Dit vakantiekiekje-achtige beeld van Rio de Janeiro geeft het gevoel van ontwikkeling. Een stad die ontstaat in de tijd uit een oud landschap. De vertoonde balans tussen natuur en bebouwing of oud en nieuw is een nieuwe manier van het representeren van de Spontane Stad in wording.



OVERHEID VAN DE STAD

Krachtige overheid, 'good government'

Steden maken het verschil. Als Europa een federatie van steden zou zijn dan was Istanbul haar *leading city*. Zouden we onze landen ook stedelijk kunnen besturen, als burgemeesters? Wat is daar voor nodig en wat vraagt dat van dit 'stadsbestuur'? Levert dat het perspectief op het verschil, weg van de nivelleringsdrang die regeert. Die drang die dwingt tot generieke concepten, regels en aanpak. En niets is zo funest dan generieke inhoudsloosheid. Terwijl specifiek kennen en handelen juist hard nodig is in het licht van de opgaven, de verschillen en de verscheidenheid aan partners en coalities. De ruimtelijke opgaven vragen een specifieke planning. Ruimtelijke ordening is meer dan het schuiven van programma op de kaart. Het gaat om de confrontatie van opgaven, plaats en partijen. Die confrontatie geeft betekenis aan de politieke verandering van wetten, regelgeving en beleid. De 'goede overheid' richt die verandering vanuit een politieke agenda.

Confronterend ontwerp

Als ontwerp professionals niet meer weten waarom ze ontwerpen. Wanneer beleidsmakers zijn gedreven door hun eigen dynamiek en niet door de opgaven, doelen en doelstellingen. Als proces de overhand krijgt en de opgaven uit beeld raken, dan verliest de inhoud. Dan worden de procedures en de reactiviteit van vandaag ons leidend perspectief. Maar de uitdagingen waar we voor staan zijn te groot, te manifest en te urgent om dit te laten gebeuren. Betekenis geven aan deze uitdagingen en de ontwikkeling

daarvan in onze steden is de opgave voor 'politieke' planning en wordt bereikt door een 'politiek' ontwerp. Ontwerp confronteert de conflicten en innoveert door middel van deze confrontatie. Ontwerp verbindt grote complexe uitdagingen met de lokaal specifieke betekenis. Ontwerp verpersoonlijkt, politiseert, identificeert en 'landt' op straat. Ontwerp gaat over politiek, mensen en identiteit. Ontwerp organiseert en confronteert de actoren met de opgaven van betekenis. Ontwerp identificeert en wijst op de verantwoordelijkheid. Daarom kan ontwerp doorbraken forceren en tegelijk verbinden.

Maar voor dat ontwerp op deze manier moeten de ontwerpers de kracht en kwaliteit herontdekken om de grote en kleine, maar essentiële opgaven van vandaag en morgen aan te pakken en ze performance te geven. En niet langer alleen antwoorden en oplossingen aandragen als dienstverleners. Ontwerpers moeten opnieuw beginnen met agendering door die confrontatie, die performance. Dan wordt ontwerp weer politiek.

Krachtige allianties

Een alliantie wordt per definitie gevormd door partijen met een gedeeld belang waarbij iedereen focust op de uitvoering van het gemeenschappelijke. Partijen hebben aanvankelijk de neiging om hun verschillen in de alliantie tot een minimum te beperken. De alliantie is een gemeenschappelijk gedreven samenwerking waar een smalle focus kan leiden tot een succesvolle ontwikkeling. Een ondernemende houding onder de partners met inbegrip van de overheidsinstellingen, is van essentieel belang. Allianties

beginnen waar de uitdagingen manifest zijn en waar deze worden geconfronteerd met directe belangen van mensen (georganiseerd en niet-georganiseerd). Hoe kunnen we allianties meer katalyseren? Ze aanwakkeren in hun kwetsbare begin? De 'goede overheid' moet ze identificeren als kansrijke samenwerkingsverbanden en moet deelnemen, faciliteren en hen een podium geven. En samenwerken aan deze krachtige adaptieve coalities in een context van minder geld en een complex veld van bedrijven en instellingen.

Nieuwe stedelijke agenda

De opgaven, de complexiteit van confrontaties en partijen vragen om een nieuwe stedelijke agenda voor die krachtige 'goede overheid'. Een planningaanpak die de weg opent voor een overheid die handelt vanuit een inhoudelijk gestuurde bureaucratie. Goede overheid als politieke en maatschappelijk ondernemende verantwoordelijke actor. Niet top-down of bottom-up, maar adaptief. Vanuit vertrouwen en openheid. We zijn gewend aan onze huidige bureaucratie, er ook afhankelijk van haar en veranderen kost tijd en vraagt om geduld, samenwerking en aanpassing. Maar er is geen tijd te verliezen. We kunnen niet wachten op een stap-voor-stap benadering. We hebben een nieuwe stedelijke overheid nu nodig, op elke plek specifiek anders. Gebaseerd op een nieuwe stedelijke agenda die specificiteit en adaptiviteit benadrukt. Vanuit de confrontatie van de grote opgaven en complexe veranderingen, met effectieve allianties. Een stedelijke agenda voor 'stedelijkheid eerst'.



Henk W.J. Ovink

Directeur Nationaal Ruimtelijke Ordening,
Ministerie VROM
Co-curator Internationale Architectuur Biënnale
Rotterdam 2012

STADSONTWIKKELING MET EEN DUBBELE ESPRESSO

INTERVIEW MET STEVEN TACQ

Steven Tacq en Rob Kooij, directeuren van Santas Espresso in Rotterdam, behoren tot het soort ondernemers die het gelukt is om een ander, exotisch accent aan te brengen in het ruige industriële landschap van de Rotterdamse Haven. Op de locatie van de voormalige vertrekhal van de Oranjelijn zetelt nu Santas Espresso, een onderneming met een missie.

Wat is het bijzondere aan jullie onderneming?

De onderneming valt in meerdere opzichten op. Om te beginnen, de huisvesting in de voormalige Vertrekhal Oranjelijn. Deze hal is ontworpen door Brinkman en Van der Vlugt als een van de eerste naoorlogse bedrijfsgebouwen. In 2004 heeft de nieuwe eigenaar, koffiebrander Rob Kooij, zich over de vertrekhal ontfermt. 'Deze terminal is nu een industrieel monumentaal gebouw, voorheen primair bestemd voor handel in goederen richting Zuid-Amerika, en in beperkte mate ook voor meevarende passagiers,' aldus Steven Tacq. 'We waren er meteen bij, toen we hoorden dat het Rotterdamse Havenbedrijf een nieuwe toekomst voor dit uitzonderlijke pand zocht. Je ziet en voelt nog de industriële activiteiten van vroeger. Het gebouw bood ons bij uitstek de gelegenheid om onze droom, het koffieconcept Santas Espresso met de verschillende conceptuele componenten onder een dak te verzamelen. De verwijzing van het gebouw en de industriële omgeving sluiten perfect aan bij het imago en product van ons bedrijf. Inmiddels is het monumentale pand grondig gerestaureerd en volop in gebruik. Naast Santas Espresso zitten er nog een reeks andere gebruikers in het gebouw, deels in de foodsector, deels in de creatieve of culturele sector.'

Het is niet alleen de historie die refereert aan de klassieke koffielanden in Zuid-Amerika en de eigen architectuur van Brinkman en Van der Vlugt, die Santas Espresso zo uitzonderlijk maakt. Het succes zit ook in andere delen van het concept. 'Wij voegen beleving toe aan ons product en richten ons daarbij op de betere horeca. Samen met onze afnemers kijken wij hoe wij hun koffiepresentatie op een hoger niveau kunnen brengen,' zegt Steven Tacq. 'We hebben hier bijvoorbeeld een echte koffietuin in een plantenkas. Dit is mogelijk dankzij het transparante gebouw, dat bakken licht binnenlaat. De verzorging van de planten is een dagtaak op zich, het hele



Steven Tacq

jaar door. Bezoekers vinden zo'n koffietuin enig. Zij kunnen hier kennis maken met de basis, de koffieplanten zelf, hoe zij groeien, bloeien en rijpen. Dat is het begin van de beleving. Vervolgens kan men zien hoe het vruchtvlees van de bessen wordt verwijderd, de koffiebonen gebrand worden en hoe door de bepaalde brandprocedures verschillen in kleur, aroma, geur en smaakprofielen ontstaan.'

Is er ook een maatschappelijk engagement?

Tacq: 'Wij investeren ook in duurzaamheid. Zo zijn onze blikken niet alleen mooi, maar ook functioneel en bovenal duurzaam door onder meer het hergebruik. Sommige blikken worden wel tot honderd keer gebruikt. Om de blikken iedere keer terug te krijgen, vragen we statiegeld. En het goede is, de overheid doet ook mee en geeft het goede voorbeeld. We organiseren ook workshops waarin alle aspecten van koffie aan bod komen. Koffie beleef je met je zintuigen: wat zie je, wat ruik je en wat proef je precies, en niet te vergeten, hoe is de nasmaak? Er is zelfs een Koffie Academie, waar mensen geleerd wordt hoe je goede koffie maakt. Onze espresso-klanten zitten door het hele land, van het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam tot de Bakkerswinkel in de Amsterdamse Westergasfabriek en het Vlaamssch Broodhuis in Amsterdam.'

'Een goede bijkomstigheid van onze activiteiten op deze locatie is dat er mensen komen die normaal niet in de haven komen. In de bovenverdieping is er bijvoorbeeld een ruimte die geschikt is voor vergaderingen en evenementen. Dat lokt dus een ander publiek naar de haven.'

De grootste belemmering?

Tacq: 'Je bent en blijft bezig met zo'n pand. Zo heeft het klimaat grote invloed op verschillende materialen, met effecten van krimp en uitzetten. Er zijn alleen al zeventien duizend ramen in het pand, waarvan je kunt zeggen dat die eigenlijk steeds in beweging zijn.'

Het is niet makkelijk om zo'n onderneming in een weerbarstige omgeving te beginnen. Zonder een droom, een krachtig concept, voldoende wilskracht en doorzettingsvermogen zou dit nooit mogelijk zijn. Nu zijn de beheerders en ontwikkelaars, het Rotterdamse Havenbedrijf en Stadshavens Rotterdam trots op de ondernemende spirit van Santas Espresso en de kiem die hiermee gelegd is voor een verdere vernieuwing van de noordelijke Maasoever.



TAG

TIT

DE SPONTANEA



VEELZIJDIG

Londen
FOTO DOOR PETER VAN BOLHUIS, PANDION

STEDELIJK SOFTWARE SCHRIJVEN

INTERVIEW WITH BEN CEVERNY

Ben Cerveny werkt op het snijpunt van *game design*, stedenbouw en *participatory culture*. Hij was een van de bedenkers van Flickr. Op dit moment is Cerveny betrokken bij VURB, een Europees netwerk voor beleid- en ontwerp onderzoek op het gebied van stedelijke computersystemen. Cerveny voorziet een digitale stad die verandert gelijk aan de manier waarop software wordt ontwikkeld, door groepen gebruikers, soms van bovenaf, soms van onderop. Hij refereert aan het Amerikaanse Burning Man-festival als inspiratiebron. Architect Edwin Gardner en Christian Ersten praten met hem hierover.

CHRISTIAN ERNSTEN: Waar zijn we naar op zoek als we willen weten hoe computersystemen momenteel van invloed zijn op de manier waarop mensen stedelijke ruimte of openbare ruimte gebruiken?

BEN CERVENY: Om die vraag te kunnen beantwoorden moeten we een stapje terug doen en het hebben over de dingen die steden in het algemeen voor mensen doen. Het gaat dan deels over processen van effectief samenleven en over stromen; hoe leven mensen samen, hoe wisselen ze materialen en informatie uit en hoe bewegen ze zich? Zo ongeveer sinds de intrede van de computer was het doel deze vraagstukken op te lossen. Traditiegetrouw richten computermodellen zich op oplossingen

met behulp van simulatie en door bewegingen te reguleren, in de traditie van de automatiseringssystemen die tijdens de industrialisatie werden ontwikkeld. Het beeld dat we hadden van de computer was dat van een grote zoemende kast die bij het stedelijke verkeersmanagement, bij de energie- en watermaatschappijen of bij de gemeentelijke afdelingen voor ruimtelijke ordening stond.

De traditionele computergestuurde systemen stonden normaal gesproken achter slot en grendel op servers in grote gebouwen. Maar sinds kort zijn deze computersystemen toegankelijk voor iedereen op het web als gevolg van wat we de 'de-linearisatie' van de media noemen: het geven — waarop ook videospelletjes zijn

gebaseerd — dat mensen video kunnen editen, met teksten kunnen spelen of eigen simulaties kunnen maken.

Als de mogelijkheden om modellen te ontwikkelen, te voorspellen en te automatiseren eenmaal uit handen zijn van de overheidsambtenaren en de mensen in de directiekamers van bedrijven en overgaan in de handen van burgers, hoe verandert dat dan de stad? Hoe verandert dat de manier waarop we haar geschiedenis begrijpen? Hoe verandert het feit dat we toegang hebben tot zoveel meer data onze mogelijkheden om in het heden te leven met betrekking tot *efficiency*, doorstroming en het begrijpen van de stad terwijl we ons erdoorheen bewegen? En welke invloed heeft dat op het gezamenlijk bepalen van de toekomstige koers van de stad?

Nu al zien we veel van dit soort dingen opkomen. Als je een kaartje koopt voor het openbaar vervoer bij de automaat, kun je kiezen uit een veelvoud aan vaste mogelijkheden en tegelijk leert de automaat misschien ook wel wat van jou. Of je gebruikt een applicatie op je telefoon waarmee je een restaurant in de buurt kunt kiezen, een taxi kunt bestellen of zelfs een tafel kunt reserveren met een klik op de knop. Het zijn voorbeelden van een ontwikkeling waardoor de stad transformeert tot een dynamisch geheel, dat zich in *real-time* aanpast aan de behoeften van zijn burgers.

CE: Kunt u — behalve die kaartjes voor het openbaar vervoer — nog meer voorbeelden geven van de manier waarop deze grote revolutie in computersystemen zich op straat manifesteert?

BC: Een aantal Europese steden maakt nu de plannen voor stadsontwikkeling openbaar via websites die veel weg hebben van wiki's. Ze zijn meestal niet zo open en hebben minder mogelijkheden voor *editing* dan wiki's, maar ze nodigen burgers wel uit om invloed uit te oefenen op de plannen; om hun ambities toe te voegen, de feiten te checken, te communiceren met de makers van de plannen en *communities* te beginnen rond bepaalde aspecten van de mogelijke toekomst. Naar mijn idee zal dat proces steeds meer deel gaan uitmaken van het leven van alledag.

Natuurlijk is het hele openbaar vervoer, nog afgezien van de kaartjes, een goed voorbeeld. Kijk alleen al naar de borden op de stations waarop de wachttijd voor de volgende trein of metro staat aangegeven. Ook maken websites en mobiele applicaties het mogelijk om onze reis te plannen via multimodale stedelijke knooppunten, zodat je gebruik kunt maken van verschillende vervoersnetwerken, variërend van spoor en fiets tot bus en veerboot. Je hoeft alleen maar aan te geven waar je heen wilt en hoe laat je er wilt zijn en de applicaties gaan achter de schermen aan de slag om de meest efficiënte route samen te stellen.

Ook zijn er nu veel steden, vooral in Azië, die gebruik maken van *real-time*

verkeersmetingen op basis waarvan rijstroken een andere route krijgen en het aantal gebruikte tunnels kan worden aangepast. In een geval dat vier of vijf tunnels onder een rivier doorvoeren, kun je de verkeersrichting in een aantal daarvan omkeren. Verkeersmanagement is nu tot op zekere hoogte geautomatiseerd als gevolg van het feit dat de stad anders begrepen wordt. Nu zien we dat in veel van die situaties de stad zelfbewust wordt. De stad begint haar eigen *real-time* model te begrijpen. Er is sprake van een bepaalde 'vernieuwingsfrequentie' waarmee de stad haar doorstromingsproblemen oplost en optimale woonomstandigheden creëert. De stad begint dan met reageren.

CE: Kunt u uitleggen hoe de stedeling steeds meer invloed krijgt op de wijze waarop deze computersystemen werken en de stad als gevolg daarvan verandert?

BC: Nu *open-source software* zo'n tien tot vijftien jaar gebruikt wordt om te communiceren over computergraphics, computeranimaties en applicaties voor architectonische constructie, zien we dat dit in een aantal gevallen vruchten begint af te werpen in de vorm van applicaties die voor iedereen toegankelijk zijn. De applicaties worden bijvoorbeeld gehost op servers waarop mensen kunnen inloggen en zijn maar een stapje verwijderd van de systemen die mensen in de ruimtelijke ordening gebruiken. In plaats van het idee dat men het liefst alleen een wiki heeft, gaan we misschien iets krijgen dat het midden houdt tussen een systeem voor ruimtelijke ordening en architectuur en nieuwe objectgebaseerde systemen met informatiemanagementsystemen voor de bouw, die zich allemaal richten op het creëren van inzicht in alles wat nodig is om een gebouw te maken.

Dat kun je extrapoleren naar iets dat we '*Civic Information Management*' noemen. Daarbij heb je een model dat enorme hoeveelheden *input* en *output* in kaart kan brengen met betrekking tot hoe de stad tegenwoordig in elkaar zit; waar mensen vandaan komen, waar ze naartoe gaan, welke goederen er door een stad heen gaan. Het lijkt veel op een hoogwaardig online spel voor meerdere deelnemers.

Als mensen 'World of Warcraft' spelen, dan houdt een server een enorm model bij waarin honderdduizenden spelers tegelijkertijd interacties aangaan met een virtuele wereld en de stand van zaken in die wereld beïnvloeden. Nu krijgen we hoogwaardige, interactieve stedelijke modellen waarmee we momentopnames kunnen maken van de manier waarop iedereen in en met de stad bezig is. Dan gaat het niet zozeer om het volgen van mensen of om veiligheid, hoewel dat een mogelijke bron van zorg is bij de manier waarop deze technologie kan worden ingezet. Het idee is ook dat er stelsels van statistieken zijn die de stad kunnen helpen zichzelf opnieuw te organiseren. Mensen dragen daar constant

aan bij; of ze de informatie over wie ze zijn of wat ze doen nu moedwillig ter beschikking stellen of simpelweg een *interface* op hun telefoon aanraken waarmee ze onderweg aangeven dat een plek ze niet bevalt.

De kunstenaar Christian Nold verkende de mogelijkheden voor het emotioneel in kaart brengen van de stad door mensen uit te rusten met een apparaatje met schuifjes waarmee ze hun stemming konden aangeven terwijl ze zich door de stad bewogen. Daarmee kon hij zogenaamde '*mood maps*' van de hele stad maken. Dit soort zaken vormt een extra laag boven op het fysieke begrip van de stad, een laag van foto's, observaties van plekken en geheime routes dwars door de stad, die een ander begrip van de stad — een

gaan vinden om ruimte telkens aan te passen. Bij de modernistische architectuur uit het midden van de vorige eeuw, de betonarchitectuur, zagen we enorme onbruikbare, steriele pleinen ontstaan tussen die enorme torens. We hebben natuurlijk al een Nederlandse architect gehad, Aldo van Eyck, die een aantal van dat soort plekken omvormde tot speeltuinen. Maar nu geloof ik dat we echt gaan zien dat mensen strategieën gaan ontwikkelen — die we '*pattern languages*' noemen — voor een flexibel gebruik van ruimte. En die *pattern languages* delen ze dan met elkaar op dezelfde manier waarop we nu patronen, recepten of modelbestanden voor *computergraphics* met elkaar uitwisselen. We hebben een soort eenvoudig

HOE KUNNEN WE NEW TOWNS PRODUCEREN DIE OP ZO'N MANIER FUNCTIONEREN DAT ER DIFFERENTIATIE ONTSTAAT?

begrip op basis van informatie — mogelijk maakt. Al die dingen worden opgenomen in een stedelijk model dat is gebaseerd op geografische informatie maar ook op sociale informatie en op de betekenis van plekken. Dit alles wordt op zo'n manier samengebracht dat we de stad kunnen gaan zien als een stelsel van gegevens. Daar kun je op verschillende manieren naar kijken en die manieren ben ik 'instrumenten' gaan noemen.

CE: Als we verder gaan met dit idee, hoe ziet de stad er dan uit over vijftig jaar?

BC: Dat is erg moeilijk te zeggen. We komen op een punt dat technologische en sociale veranderingen zich zo snel voltrekken dat het steeds moeilijker wordt om voorspellingen te doen. Een van de dingen die ik hopelijk nog zal zien gebeuren in onze relatie tot de stad, is dat we manieren

knip-en-plak begrip van objecten en ik denk ook dat we zo'n soort knip-en-plak begrip voor plekken kunnen ontwikkelen. Mensen zouden daarmee in staat gesteld worden om ruimtes aan te passen en opnieuw te gebruiken.

Wat ik tragisch vind aan buitenwijken, in ieder geval de Amerikaanse, is dat ze het soort uniformiteit hebben die niet aanpasbaar is. Je kunt ze niet aanpassen aan de individuele behoeften van mensen. Daar komt een zeker spelelement bij kijken. De wijze waarop die systemen in regelgeving op elkaar aansluiten zal vrij uniform zijn. Want regelgeving is de basis voor het spelontwerp van architectuur en binnen die regels zullen allerlei soorten mensen opereren en hun eigen ruimtelijke opzet en esthetiek bepalen. Ze zullen een deel van de taal van de grotere ruimte overnemen, terwijl ze tegelijkertijd heel expressief kunnen zijn in hun puur persoonlijke wensen. En zo komen mensen dan

in gesprek over ruimte. Overigens hebben we dat nu ook al. Bijvoorbeeld als mensen op bezoek komen en zeggen: 'Wat heb je een mooie nieuwe keuken.' Ik denk dat dat ook op een structureel niveau van de architectuur steeds meer gaat voorkomen. Dan zegt het bezoek bijvoorbeeld: 'Hé, dit is echt een goede plattegrond' en dan gaan ze met dat beeld in hun hoofd nog eens door het huis. Of misschien is de buurt wel op een vergelijkbare manier betrokken. Dan komt er een methode om op buurtniveau wensen in kaart te brengen over hoe de buurt zich moet gaan ontwikkelen en dan zie je dat in een ander land of in een ander deel van de Verenigde Staten mensen een vernieuwend plan hebben uitgewerkt voor een gezamenlijke achtertuin voor alle woningen. Dan ga je daarin investeren terwijl je gebruik maakt van het bestaande voorbeeld over hoe het in de praktijk zou kunnen werken, een voorbeeld dat door verschillende gemeenschappen wereldwijd al gebruikt is. Er is dan ook online een uitwisseling gaande die verwijst naar een 3D-model met allerlei relevante onderdelen, zoals de beplanting die je kunt toepassen, maar ook de benodigde arbeidsuren en de dingen die je er kunt laten groeien of kunt verbouwen. Misschien kun je zelfs wel een lijst van recepten opstellen waarin de producten die je verbouwt, gebruikt worden. Het staat allemaal in relatie met elkaar in dit enorme netwerk. Het gegeven van de architectuur en de plek heeft in deze veranderlijke context inmiddels een stevige positie.

EDWIN GARDNER: Zit er niet een groot onderscheid tussen het online uitwisselen van recepten en het uitwisselen van ruimtelijke voorbeeldontwerpen voor de buurt als het gaat om de kosten?

BC: Daar zit natuurlijk een extreem verschil tussen, dat is duidelijk. Maar het uitgangspunt is dat informatie doorstroomt. Het gaat zelfs niet alleen over deze informatiestroom, maar over de mogelijkheid om deze informatie eenvoudig te documenteren en over te dragen zodat mensen het onderling als een taal kunnen gebruiken. En het gaat natuurlijk ook om het vinden van een manier waarop mensen naar deze ruimtelijke ontwerpen kunnen kijken in samenhang met wat er nodig is en wat het gaat opleveren. Je zou die ruimtelijke patronen nog nader kunnen specificeren op basis van de *input* die er nodig is of de kosten die ermee gepaard gaan of de omvang ervan. Het idee is dat je een enorme bibliotheek krijgt, mogelijk zelfs een bibliotheek met verschillende afdelingen waarin vormen en structuren te vinden zijn die in de stedelijke planning kunnen worden ingepast. Buurtgemeenschappen zouden zo misschien hun eigen keuzes kunnen gaan maken. Waarschijnlijk zouden ze dan nog niet als afzonderlijke gemeenschap het recht hebben om te besluiten om die veranderingen ook door te voeren, want er zijn natuurlijk beperkingen van overheidswege en wat al niet meer.

EG: Hoe staan gemeentebesturen eigenlijk tegenover dit soort participatie en de openheid van wat u het *Civic Information System* noemt?

BC: Daar zitten twee kanten aan. Het is duidelijk dat steden heel sceptisch staan ten opzichte van het uit handen geven van het recht om officiële planningsdocumenten aan te passen. Maar ik denk dat er nu, als gevolg van de openheid op het gebied van informatie, een enorme stimulans ontstaat om de informatietoevoer voor deze representatiemachinerie op gang te brengen. Mogelijk worden er in de komende jaren allerlei *'Application Programming Interfaces'* aangeboden door verschillende organisaties. En het idee om deze API's samen te brengen in een *real-time* model is iets waar steden naar mijn idee erg in geïnteresseerd zijn, in elk geval de steden waarmee ik contact heb gehad. Volgens mij begrijpen we allemaal wel hoe ongelooflijk ingewikkeld het gaat worden en hoeveel werk daarvoor verzet moet worden, maar ik denk ook dat mensen zich zullen realiseren dat het maken van zo'n model echt de moeite waard is. En dat is dan nog het 'lezen' van de stad. Het 'schrijven' van de stad, het idee dat je echt dingen kunt veranderen in de stedelijke omgeving gebaseerd op een model, dat is natuurlijk een heel ander verhaal.

Een belangrijk vraagstuk voor veel van die technisch-utopische modellen voor een samenwerkende samenleving is hoe de mensen die het systeem niet gebruiken toch tot hun recht komen in de beslissingen die binnen dat systeem worden genomen? Als er veel mensen zijn die niet deelnemen aan dit samenwerkingssysteem, dan moet hun stem natuurlijk ook gehoord worden.

EG: Zijn er interessante projecten te noemen op het terrein van het 'schrijven' aan de stad?

BC: Je kunt dingen als een soort software in de stad 'schrijven', bijvoorbeeld als het gaat om je eigen huis. Of je kunt jezelf in staat stellen om dingen te veranderen door bijvoorbeeld te beslissen over nieuwe ontwikkelingen met betrekking tot je woongebouw, over een voorziening om land te pachten of publieke ruimte te creëren. Mensen kunnen stemmen en wat het resultaat ook is, het zal deel uit gaan maken van het masterplan.

Vooral de afdelingen voor ruimtelijke ordening in *New Towns* als Almere staan open voor nieuwe oplossingen, omdat ze voor zoveel problemen staan en het duidelijk is dat in dit soort programma's ook de onderwerpen van discussie weerklinken. Zo kan het gebeuren dat vrijwel dezelfde ideeën in tegengestelde richting leiden. De *New Town* werd vaak volstrekt ongedifferentieerd ontworpen. Daar worden massale hoeveelheden eenheden geproduceerd die volstrekt eentonig zijn. Ik denk dat op dit moment in elk geval de Nederlandse architectuur bezig is met zichzelf de vraag te stellen: 'Hoe kunnen we *New Towns* produceren die op zo'n manier functioneren dat er differentiatie ontstaat?'

Deel van de oplossing is het in de arm nemen van een architect om een basisset van onderdelen te ontwikkelen, waaruit een potentiële inwoner kan kiezen of iets kan samenstellen. Zoals je in videospelletjes je karakter kiest voordat je gaat spelen en dit karakter vervolgens samenstelt uit een basisset van opties die het spel biedt. Op vergelijkbare wijze kan een ontwikkelaar een industrieel raamwerk aanbieden, zoals een combinatie met een set van ramen en deuren. Binnen die architectonische taal kan iemand dan stelsels maken op zijn eigen uitgesproken wijze of hij kan gebruik maken van *generative tools* als hij het proces niet helemaal kan doorgronden.

CE: In eerdere gesprekken gaf u het voorbeeld van het Burning Man-festival in de woestijn van Nevada en de manier waarop sociale media daar zijn gebruikt voor het bouwen van nederzettingen als een gemeenschappelijke inspanning. Kunt u dat nog eens uitleggen?

BC: Wat ik erg interessant vind aan het Burning Man-festival, is dat het in hoge mate functioneert als een sociaal laboratorium. Een groot deel van de gemeenschap die in San Francisco woont en bezig is met platforms voor samenwerking, *social media* en andere middelen die je nodig hebt voor digitale creativiteit, neemt deel aan Burning Man. Daarmee is het een tijdje een bewust en onbewust laboratorium geweest voor veel mensen. Maar ik doel ook op de manier waarop het als speelveld functioneerde en ideeën er konden uitgroeien tot een gezamenlijke creativiteit. Mensen proberen van alles uit in de woestijn.

Een deel van wat Burning Man doet is vooral die basis bieden. Burning Man is het meest succesvol geweest in het creëren van een solide basis van een gezamenlijk begrip van waar dit evenement over ging. Vervolgens kon iedereen op eigen houtje zijn ervaringen genereren en uitwisselen met anderen. Het hele evenement ging in feite over uitwisselen. Iedereen bracht een ervaring op tafel en door middel van die ervaringen kwamen de deelnemers met elkaar in gesprek, waardoor een context ontstaat voor een gezamenlijke creativiteit. Veel Burning Man-liefhebbers stellen zich voor — of we hopen erop, moet ik eigenlijk zeggen — dat een deel van die vaardigheden door het festival een beetje dichterbij komen. Nu steden steeds vloeier worden en steeds publieker, kunnen die vaardigheden namelijk wel eens de basis gaan vormen voor gezamenlijke creatieve inspanningen. ×

Ik bouw mijn huis in Almere

In Almere kiezen we er principieel voor om ruimte te bieden aan initiatieven van onderop. Vanuit de overtuiging dat mensen de stad maken, is in 2006 het programma 'Ikbouw mijn huis in Almere' van start gegaan. Daarmee leggen we de zeggenschap over het wonen en werken waar dat hoort: in de handen van de mensen zelf.



Almere, Noorderplassen West ¹



Almere, Noorderplassen West ³



Almere Poort, Homeruskwartier ¹



Almere, Overgooi ¹



Almere Buiten, De Buitenkans ¹



Almere Poort, Homeruskwartier ⁵



Almere, Overgooi ⁴



Almere, Noorderplassen West ²



Almere, Overgooi ¹



Almere Poort, Homeruskwartier ⁵



Almere, Noorderplassen West ³



Almere, Overgooi ¹

In Almere kunnen alle inwoners en ondernemers - individueel of in Bouwgroepen - een eigen woning of onderneming bouwen. De Almeerse praktijk laat zien dat dit substantieel betere resultaten oplevert. Particuliere opdrachtgevers bouwen grotere, goedkopere en kwalitatief betere woningen. Juist omdat zij woonmaximalisatie centraal stellen, iedere besteedbare euro en ieder vrij uur wordt in de woning geïnvesteerd,

investeren zelfbouwers tegelijkertijd in de stad als geheel. We zien een nieuwe vorm van stedelijkheid ontstaan: diverser, verrassender, interessanter. Particulier opdrachtgeverschap leidt tot een grote verscheidenheid in plattegronden en een veelvoud van verschijningsvormen. Iedere woning - of het nu een cataloguswoning of een icon betreft - is uniek, en een verrijking van Almere.





FOTO DOOR NORTON FLORES TROGHE

SAN GILJAN

ONTWIKKELING GESTUURD DOOR PRIVÉ-EIGENDOM



1 De kleine korrel van de eigendomsstructuur laat flexibiliteit en veranderbaarheid toe, waardoor een rijk palet aan gebruiksvormen mogelijk is: wonen, religie, vrije tijd, werken, winkelen en ook de oorspronkelijke aan vissersrij en zeevaart gerelateerde functies.

2 Bewoners ontmoeten elkaar voor de lokale bar.

3 Reactionaire herinrichting van de openbare ruimte: het trottoir is uitgebouwd voor een bushalte.

4 Verdichting is duidelijk zichtbaar in een rijke schakering, gekleurd door individuele wensen en mogelijkheden. Nieuwe hoogbouw, grote schaal ontwikkelingen, kleine inpassingen, op- en aanbouwen, en vernieuwing en restauratie.

5 Het samengaan van oud en nieuw creëert sterke contrasten, die worden gekenmerkt door persoonlijke voorkeur van eigenaren en trends in ontwikkelingsvragen. Pizza Hut heeft een terras naast de oude kerk.

6 Gebruik van open ruimtes is intensief en verandert met het tijdstip van de dag. Het leven speelt zich evenveel binnen af als buiten en het openbaar gebied laat dit toe.

7 Gevarieerd en intensief gebruik van de openbare ruimte en kust voor vissers, recreatie, boot opslag, etc.

Een traditionele karakteristiek van het Maltese stratenpatroon is privé eigendom van de grond op kleine schaal. Ontwikkelingen zijn daardoor eigenlijk altijd geïnitieerd door individuele belangen en mogelijkheden. Bouw- en ontwikkelingsregels zijn vastgesteld door het door de Malta Environment and Planning Authority, maar een relaxte houding naar regulering heeft ervoor gezorgd dat de ontwikkelingen soms een eigen pad hebben gevolgd. Het resultaat past niet altijd binnen de vooropgezette ideeën over het stedelijk patroon of de publieke ruimte, maar levert toch een zeer interessant milieu op, waarin de culturele en sociale gewoonten van het land en de bewoners zichtbaar zijn en waar de gebruiker een belangrijke rol speelt in de stadsontwikkeling.

EL ALTO

DE GRID ALS BASIS



1 De kerk vormt in El Alto het belangrijkste gemeenschapspolijke centrum. Daaromheen concentreren zich de belangrijkste voorzieningen.

2 De gemeente heeft een minimale infrastructuur aangelegd, met elektriciteit, riolering en water.

3 De speeltuin is nog in ontwikkeling, maar is nu al dé ontmoetingsplek in de wijk.

4 Opgeknapte gevel met woningen op de eerste etage en een winkeltje op begane grond.

5 Er worden enkele klimaatbestendige coniferen geplant in de speeltuin.

6 De gemeenschap verzamelt geleidelijk materialen om de speeltuin van een bestrating te voorzien.

Tot aan de Nationale Revolutie van 1952 bestond het gebied van El Alto, een voorstad van La Paz op de Boliviaanse hoogvlakte, voornamelijk uit haciënda's met landbouwgrond van enkele grootgrondbezitters. De revolutie en de daaropvolgende Reforma Agraria, de landhervorming van de regering, leidden tot de opdeling van veel landgoederen. De landarbeiders en pachters kregen de beschikking over een stuk land ter grootte van ongeveer 2.700 m². Zij verkochten hun grond vervolgens aan speculanten, die de grond illegaal een bouwbestemming gaven en in kleine stukjes doorverkochten aan arme migranten van het platteland. Het proces van verstedelijking dat hier in slechts enkele decennia ontstond is fascinerend.



FOTO DOOR SARAH ANASTASI

VAN VOLKSTUI- NEN NAAR LUSTHOF

BART STOFFELS

Een van de meest treffende — en tegelijkertijd onderge-
waardeerde — verschijningsvormen van de Spontane Stad
is de volkstuin. Het imago van de volkstuin is hard aan het
veranderen. Van moestuintjes met tuinkabouters en ver-
vallen bruine huisjes aan de rand van de stad is de volks-
tuin geworden tot een waar lusthof. De volkstuin is steeds
meer een 'lifestyle' waarin ecologisch tuinieren, ontspan-
ning en ontmoeting hand in hand gaan. De tuinders vor-
men een steeds meer heterogone, multiculturele groep.
Gemeentebestuurders realiseren zich dat honderden tuin-
ders gezamenlijk een ecologische hoofdstructuur in stand
kunnen houden en dat ook nog vrijwel zonder overheids-
geld. In Amsterdam-Noord kijken we naar de betekenis van
het nieuwe tuinieren.



Achter het oude dijkdorp Schellingwoude ligt aan weerszijden van de ring A10 een zestal tuinparken, met prachtige namen zoals 'Kweeklust' en 'Rust en vreugd'. Het gebied vormt de overgang van Noord naar het puntgave veenweidelandschap van Waterland. Het staat echter ook onder invloed van de dynamiek van grootstedelijke projecten zoals de IJ-oever, IJburg en de Noord-Zuidlijn. Het is bijna vanzelfsprekend, dat planologen hier op termijn omvangrijke stadsprogramma's op zullen projecteren. De realiteit is echter dat de nieuwe Amsterdamse structuurvisie de tuincomplexen erkent als een duurzaam en vitaal onderdeel van de groenstructuur. En dat is niet in de laatste plaats te danken aan de ijver van de zes tuinparken zelf. Zij hebben veel energie gestopt in communicatie met de aangrenzende buurten, de openbare toegankelijkheid, de organisatie

van activiteiten en ecologisch terreinbeheer. De open-deur-filosofie deed zijn intrede: 'Kom kijken in ons park, wij zijn er ook voor u!'. Het gevolg van deze aanpak is dat Amsterdamse politici de tuinparken zijn gaan beschermen en ze niet langer als ontwikkellocatie zien.

De verborgen schoonheid van de circa elfhonderd tuinpercelen is te ontdekken via de Volkstuinroute Boven Y. De route voert langs vlindertuinen, Canadese blokhutten, een seringenlaan met doorkijkjes naar Waterland, een ringslangenpopulatie en een hagedissenmuur. De wandelaar die belangstellend een gesprekje aanknoopt met aanwezige tuinders, loopt het risico te worden uitgenodigd voor een kop thee met een koekje of glas prosecco met aardbeien. Het pad is goed bewegwijzerd en voorzien van duidelijke informatieborden over botanische achtergronden. Wie

de route eindigt bij tuinpark Wijkergouw kan in het weekend terecht voor koffie met appeltaart of een biertje in de karakteristieke Noordhollandse boerderij. De boerderij en de schapenweiden rondom Wijkergouw markeren een uniek landelijk stukje Amsterdam en dat binnen de ringweg! Met hulp van een subsidie en de ijver van de tuinders wordt de erftuin van de boerderij weer in oorspronkelijke cultuurhistorische staat gebracht. De opening in het voorjaar van 2011 wordt ongetwijfeld een vrolijk feest voor tuinders en omwonenden. Uiteraard zal de stadsdeelvoorzitter niet ontbreken.

ONTWERP VAN WERKPLAATS AMSTERDAM /
YOLANDA HUNTELAAR



TAG



DYNAMISCH

DE BUURT ALS GRAFISCH ICOON

TEXT DOOR ALAN SMART
FOTO'S DOOR HAAS & HAHN

KUNST

DE BUURT ALS GRAFISCH ICOON

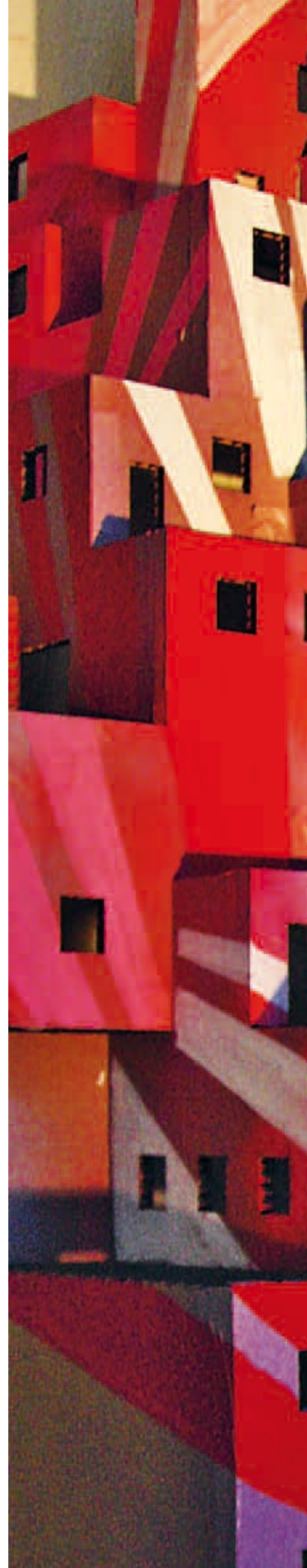
DYNAMISCH

Spontane steden ontwikkelen zich als configuraties van kleine, persoonlijke ingrepen die met elkaar vergroeid raken. Paradoxaal genoeg bestaan er grote overeenkomsten tussen deze steden; in schaal, compositie en dichtheid, maar ook in de onderlinge verbondenheid van de mensen die deze steden bouwen. Zij zitten allemaal vast aan een maatschappelijke orde en werken hard om dezelfde obstakels weg te ruimen en vergelijkbare doelen te bereiken. Op deze plekken doet zich een samenhang voor die ver verwijderd is van de grote boulevards en monumenten van geplande stedenbouw en die zich manifesteert op velden met dicht opeengepakte structuren en fijnmazige netwerken van smalle straatjes en paadjes. Van deze dichtbebouwde, chaotische gebieden gemaakt door zoveel verschillende individuen, gaat voor visionaire stedenbouwkundigen een grote aantrekkingskracht uit. Voor hen is het een canvas dat kan worden schoongeveegd om opnieuw te worden beschilderd met heldere, samenhangende composities.

De Nederlandse kunstenaars Haas & Hahn (Jeroen Koolhaas en Dre Urhahn) nemen deze metafoer letterlijk. Met 'Favela Painting' overdekken ze de sloppenwijken tegen de heuvels van Rio de Janeiro met enorme schilderingen. Wat begon met grote muurschilderingen als 'Boy with a Kite' en 'Rio Cruzeiro' heeft zich ontwikkeld tot

projecten waarbij volledige wijken overdekt werden met reusachtige, abstracte grafische kunstwerken. Hun project 'O Morro', waarvan de eerste fase in 2010 werd opgeleverd, brengt een compositie van kleurrijke radiale patronen aan op de huizen in een deel van de clandestien gebouwde sloppenwijk Santa Marta. 'O Morro' doorbreekt de warboel aan belijningen van gebouwen en laat een eenduidig, leesbaar beeld ontstaan uit de visuele ruis van de sloppenwijk. Zo komt een visueel baken tot stand dat symbool staat voor de buurt en dat die buurt feitelijk zichtbaar maakt. Daarmee wordt het onmogelijk om deze nog te negeren of af te doen als achtergrondruis in de grotere stedelijke compositie.

Uit de sloppenwijken van Rio komt een constante stroom aan beelden van geweld en armoede voort en het is moeilijk om een beeld te krijgen van de sloppenwijk als plek waar een gemeenschap leeft. Door de Santa Marta-buurt een nieuwe identiteit te geven als een grafisch icoon, stelt 'O Morro' de buurt in staat om zich zowel naar buitenstaanders als naar de eigen bewoners te representeren met een ander verhaal dan dat van de sloppenwijk als teken van sociaal verval. Het biedt de bewoners van Santa Marta een symbool van een grotere gemeenschap, waarbinnen zij hun eigen individuele inspanningen voor een leven in de stad, vorm kunnen geven.







DYNAMISCH

VORIGE PAGINA
Detail, 'O Morro' studie maquette,
2009

BOVEN
Santa Marta, Rio de Janeiro, 2010,
in samenwerking met Coral



KUNST

DE BUURT ALS GRAFISCH ICOON

DYNAMISCH



Boy with kite, Vila Cruzeiro, Rio de Janeiro, 2007



SOLIDS

Begin 2011 worden in Amsterdam de eerste solids opgeleverd. Dat zijn gebouwen waarin alles kan. Niet de eigenaar van het gebouw bepaalt wat er gebeurt, maar de gebruiker. Hoeveel ruimte hij nodig heeft, waar hij de ruimte voor gaat gebruiken, hoeveel hij ervoor betaalt, alles wordt aan de gebruiker overgelaten. Er kan worden gewoond en gewerkt, er kan een grand café in komen, of een hotel. Ambachtelijke bedrijven zijn mogelijk, maar ook een woongroep voor

dementerende ouderen of een pied à terre voor een expat. En behalve dat: volgend jaar kunnen er weer andere dingen gebeuren, over twintig jaar zitten er weer andere functies in, en over honderd jaar kan het gebouw weer heel anders gebruikt worden. Bijna alles wat in een dynamische stad gebeurt kan ook in solids. We hebben die gebouwen dan ook het motto meegegeven *a city in a building*.

Is dit de ultieme anarchie? Gaan we weer terug naar de tijd dat iedereen het zelf maar moest uitzoeken en het recht van de sterkste gold? Nee, we gaan juist naar voren, naar de toekomst. We gooien niet alle regels over boord, maar alleen die welke de vrijheid beknotten. Vrijheid voor gebruikers gaat niet vanzelf; daar heb je een structuur voor nodig. Een kader dat zorgt voor het collectieve belang en dat het individuele belang inkadert.

Die structuur heeft te maken met de fysieke kenmerken van het gebouw: stevige vloeren, grote verdiepingshoogte, voldoende kabels, leidingen en schachten voor alle mogelijke gebruik. Maar ook met maatschappelijke kenmerken: wetten en regels op het gebied van ruimtelijke ordening, huurrecht, financiële arrangementen en nog veel meer. Solids staan haaks op hoe we bijna alles in dit land geregeld hebben.

Wat in solids kan, kan ook in de stad. Verandering als enige constante factor; onvoorspelbaarheid als enige zekerheid. Daarmee moeten we leren omgaan. Oude reflexen die streven naar controleren, beheersen, bepalen en inperken moeten we overboord zetten. Hoe we die kaders maken waarbinnen eigen initiatief en verandering een kans krijgen, daar gaat het om.

Rogier Noyon, Stadgenoot

CREËERT RUIMTE

Invloed op hun uiteindelijke woning en woonomgeving. Wij zijn ervan overtuigd dat dit betere woonmilieus en producten oplevert, waar mensen met meer plezier wonen. Al vanaf de start betrekken we de klant bij de totstandkoming van de woning en de wijk. Via onderzoek en interactieve panels in de conceptfase verwerken we feiten, wensen en behoeften in een programma van eisen. Ook tijdens de bouw blijven de klanten centraal staan. Gedurende het hele bouwtraject worden ze begeleid door één vast aanspreekpunt, de kopersadviseur.



ONTELBARE KLEINE SPELERS

De Spontane Stad enthousiasmeert. Dat zit al verankerd in het woord 'spontaan': ongeremd, impulsief, vol positieve energie. Dit zijn uiterst waardevolle competenties van mensen die iets willen met hun stad. ERA Contour doet eigenlijk niets anders dan actieve stedelingen ondersteunen bij hun droom om een betere stad te realiseren. Zij ondervangt daarmee de taalkundige tegenhanger van 'spontaan', namelijk onvoorbereid. De voorbereiding van een project is buitengewoon

cruciaal voor het succesvol werken aan diversiteit. In dat stadium gaat het over het gezamenlijk benoemen van de identiteit van een wijk, over de specifieke wensen van individuen en over de mogelijkheden om het ontwerp tot in de laatste stap te beïnvloeden. En dat is werkelijk iets anders dan een machtspositie creëren met grondeigendom en regelgeving en van daaruit een financieel geoptimaliseerd product afzetten. Dat leidt tot eendelige beukmaat-vijf-meter-veertig woningen.

In de Rotterdamse buurt Le Medi zijn we stap voor stap met bewoners gaan ontwerpen. Het concept hebben we door middel van enquêtes getoetst en verfijnd, waarna met potentiële kopers het plan van schetsontwerp tot en met definitief ontwerp is uitgewerkt. Door iets bijzonders te maken, dat naadloos aansluit op de behoefte, hebben we een hele nieuwe doelgroep bereid gevonden te investeren in de wijk Bospolder Tussendijken.

In de Haagse wijk Transvaal zijn wij met Hindoeïstische ondernemers aan tafel gaan zitten om gezamenlijk invulling te geven aan een project met honderd woningen en bedrijfsruimten.

Wij zien dat de jonge generatie deze werkwijze heel gemakkelijk oppakt. Zij zijn getraind zich in te leven in situaties van anderen en kennis uit te wisselen in plaats van af te schermen. Samen met de ervaring van oudere medewerkers gaan wij door met onze onorthodoxe vernieuwingsaanpak. Gelukkig zien we steeds meer navolging: aanvankelijk bij de woningcorporaties en – zij het aarzelend – nu ook bij de gemeenten. In zekere zin is de economische crisis hiervoor een zegen: het 'grote geld' mag dan op zijn, bij de ontelbare kleine spelers is dat niet het geval. Laten we ze de ruimte geven.

Job van Zomeren, Era Contour



STEDEN HEBBEN
HET VERMOGEN
OM IEDEREEN
IETS TE BIJEDEN,
ALLEEN OMDAT
EN ALLEEN
WANNEER ZE
DOOR IEDEREEN
WORDEN
OPGEBOUWD



JANE JACOBS

STEDEN- BOUW MET WEINIG REGELS

GERT URHAHN
FOTO'S DOOR URHAHN URBAN DESIGN,
PETER VAN BOLHUIS, PANDION

Er is in vele steden van de wereld een traditie ontwikkeld, die meer gericht is op het faciliteren van initiatieven en processen. De succesformule: een flexibel stedenbouwkundig plan met eenvoudige en duidelijke instrumenten, aangevuld door een reeks regels. Hoe eenvoudiger, hoe beter.



MANHATTAN, NEW YORK

New York staat bekend om zijn orthogonale gridstructuur, een open structuur met simpele regelgeving voor zonering en milieutypen.

Het grid voor New York City is volgens het Commissioner's Plan van 1811 aangelegd. Met dat plan is het patroon bepaald van *avenues* en genummerde straten, tevens de afmetingen van de straten en blokken en de scheiding tussen wat openbaar en wat privé is. Het basispatroon vormt het tweedimensionale raamwerk. Daarbinnen spelen zich op het niveau van het perceel allerlei transformatieprocessen af.

In 1916 wordt het instrument van *zoning* geïntroduceerd, waarmee wordt aangegeven wat het wenselijke grondgebruik is, dat wil zeggen, welke functies, functie-mix, dichtheden etc mogelijk zijn. Deze milieutypen worden territoriaal vastgelegd en staan meestal synoniem voor een spectrum aan functies, niet alleen voor één functie. Zij zijn juridisch bindend, maar kunnen voor zover nodig bijgesteld worden.

Het *zoning handbook* geeft aan wat per milieutypes mag en wat niet. Hierin kan elk initiatiefnemer nagaan welke normen en standaards bij de betreffende milieutypen behoren.

Tenslotte zijn er nog aanvullende regels, bijvoorbeeld setbacks voor lichttoetreding, en zijn er bonussystemen, bv voor het maken van plaza's.



FAVELAS, SÃO PAULO

De sloppenwijken van São Paulo kennen alleen ongeschreven, geen officiële regels. Ondanks de moeilijke sociale en economische omstandigheden hebben bewoners een eigen manier gevonden om zich in te richten.

De favelas zijn gesitueerd op *left overs* die door de officiële stadsplanning en de ontwikkelaars gemeden worden, meestal in verband met moeilijke toegankelijkheid of gecompliceerde en onveilig bouwmogelijkheid, veelal tegen steile heuvels. Of in gebieden die niet voorzien zijn van primaire infrastructuur als water, riolering, straten.

De collectieve bouwervaring wordt meestal ingezet als instrument voor de realisering van huizen: betonnen skeletconstructie met eenvoudig metselwerk voor de muren, een universeel type gebouw dat aan de betreffende topografie aangepast wordt.

Drugsbendes als machthebbers profiteren van de volledige desinteresse van politiek voor de sloppenwijken. Dus wordt het machtsvacuüm gevuld door georganiseerde drugsbendes. Zij zijn het die hier de regels stellen, maar die veelal ook voor water en elektriciteit zorgen.



EL ALTO, LA PAZ

De oorspronkelijke verkaveling van El Alto is gebaseerd op een ontwikkelingsprincipe van de Verenigde Naties.

Het raamwerk met straten en percelen vormde de oorspronkelijke verkaveling uit blokken van 100 bij 200 m, onderverdeeld in kavels van 1000 m² en hoekkavels van 500 m². De strakke planning die ten grondslag lag aan de verkaveling, is tot op de huidige dag zichtbaar, ondanks de enorme toename van het aantal woningen en arbeidsplaatsen.

Organische groei binnen ieder perceel, op basis van het grid, vindt vervolgens een proces van verdichting plaats. In 40 jaar tijd verandert een oorspronkelijk agrarisch gebruikt perceel in een vitaal stuk stad. In de eerste jaren wordt er bijvoorbeeld groente geteeld: zelfvoorzienend, wat overblijft wordt verkocht op straat. Als het beter gaat, ontstaat er ruimte aan de straat, een winkel of werkruimte. Hierdoor ontstaat ruimte achter op de kavel te herontwikkelen.

De kerken hebben hierbij een belangrijke rol vervuld: zij zijn bakens in het stadslandschap en faciliteren op allerlei wijzen het proces.

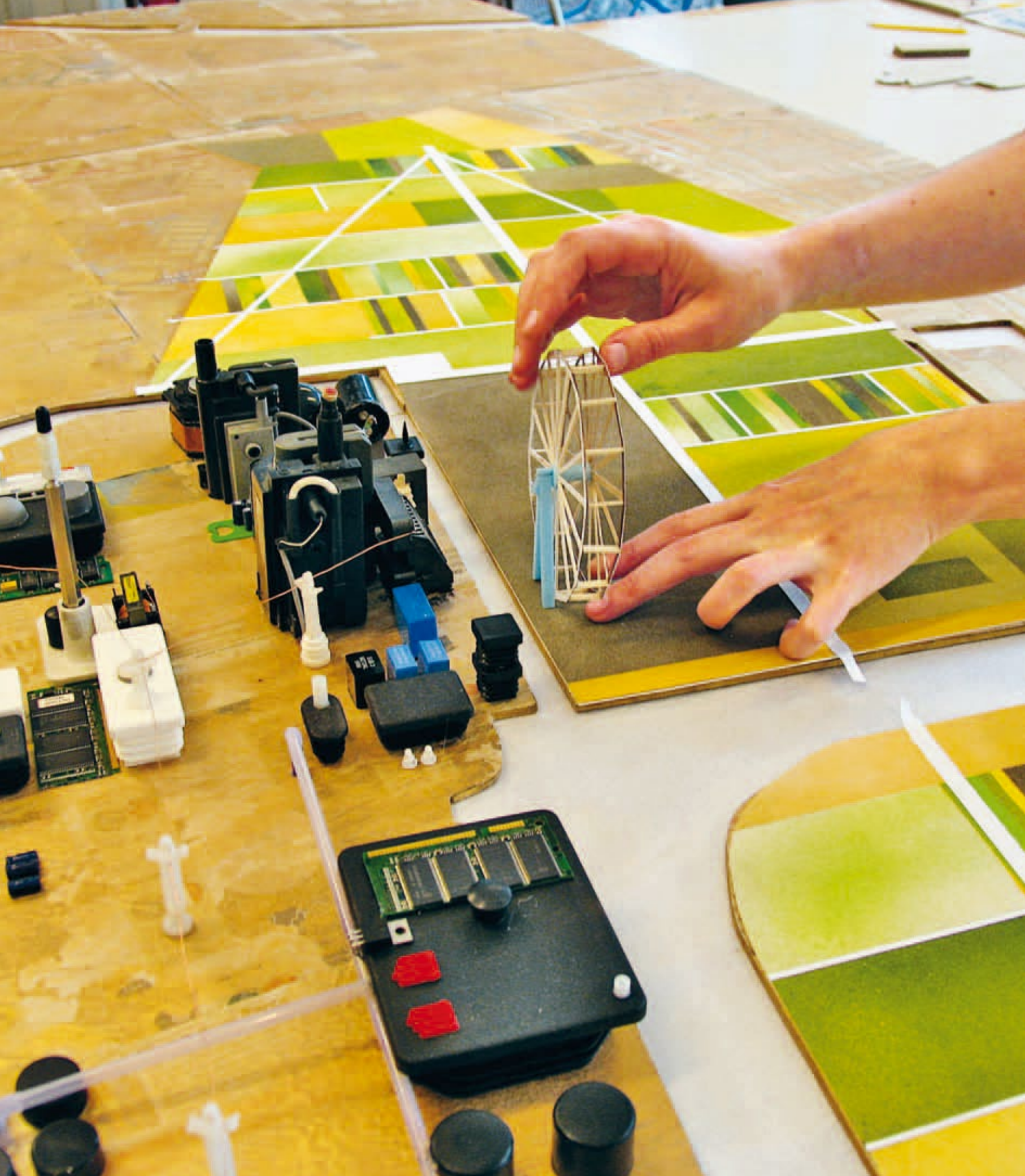


KING SPADINA, TORONTO

Het Canadese Toronto laat zien dat een proefondervindelijk uitgevonden aanpak van spel en tegenspel tussen overheid en markt tot een ongekende metamorfose kan leiden. Het stadsdeel King Spadina grenst aan Downtown Toronto en was begin jaren '80 nog een in verval geraakt industriegebied.

Laag instappen betekent dat er in eerste instantie veel ruimte wordt gelaten om allerlei initiatieven op het gebied van wonen, kleinschalige industriële productie en design te stimuleren. Deze ruimte ontstond door de regels juist te versoepelen. Hierbij gaat het vooral om het initiëren.

Een dynamische regelgeving heeft vervolgens een nieuwe stroom van investeringen op gang gebracht. Na de gretige reactie van de markt heeft de gemeente de regels aangescherpt en fors in de openbare ruimte geïnvesteerd om de kwaliteit op een hoger niveau te tillen. Deze aanpak stimuleert de mix van oud en nieuw, van klein en groot, van wonen en werken. De openbare ruimte zorgt voor de ruimtelijke samenhang binnen de blokken is er een grote programmatische variatie te zien. Veel van de oude pakhuizen zijn verbouwd tot royale loftwoningen en er zijn nieuwe downtown lofts toegevoegd. Inmiddels heeft het stadsdeel zich ontwikkeld tot een van de meest geliefde woon- en werkgebieden van Toronto.



URHAHN, DE GENTLEMAN - STEDENBOUWER

Gert Urhahn zoekt met zijn bureau al lang naar alternatieven voor de gangbare Nederlandse stadsontwikkeling. De bestaande processen en recepten leiden tot een te eenzijdige en weinig flexibele stad. Urhahn kent de planningsmachine van de overheid van binnenuit; vijftien jaar werkte hij bij de Amsterdamse Dienst Ruimtelijke Ordening als stedenbouwkundige. Nu heeft hij alweer twintig jaar zijn eigen bureau, waarmee hij nationaal en internationaal werkt. *Volume*-hoofdredacteur Arjen Oosterman spreekt met hem.

ARJEN OOSTERMAN: Beschrijft het thema van dit boek een nieuwe ontwikkeling?

GERT URHAHN: De Spontane Stad, organische groei of open stad, daar zijn we met het bureau vanaf het begin mee bezig geweest. In de vijftien jaar daarvoor, bij de dienst Ruimtelijke Ordening van Amsterdam, dacht ik er ook al veel over na. Dus het houdt me al een tijdje bezig. De rode draad bestaat uit de poging om de stad in een sterker verband te brengen met de gebruiker. We staan nu aan het begin van die ontwikkeling.

Al in mijn jeugd reed ik met de fiets naar Nederland om de open sfeer te ervaren. Dat voelde je direct. Tijdens mijn studie kwam Nederland, met name Cornelis van Eesteren, opnieuw in beeld. Na mijn afstuderen in 1973 wilde ik eerst een jaar naar het buitenland, voor ik me in het arbeidsleven zou storten. Dat is toen Amsterdam geworden. Die combinatie van een goed gevoel over het land en wat hier professioneel gepresteerd werd, trok me aan.

AO: De Nederlandse stedenbouw zat in het Duitse curriculum?

GU: Absoluut. Niet alleen de imposante stadsuitleg van de 17e eeuw, maar ook de CIAM, het modernisme en de manier waarop Van Eesteren werkte. De laatste heb ik overigens destijds opgezocht in Buitenveldert. Hij was al gepensioneerd. Eigenlijk wilde ik niet bij de overheid. Ik wilde een eigen bureau beginnen — in Duitsland waren we met een paar studenten al begonnen met een meervoudige opdracht —, maar hier zat stedenbouw helemaal bij de gemeente. Het verbaasde me toen hoe immens groot die afdelingen waren. In Amsterdam werkten er destijds driehonderd man. In die tijd las ik een artikel in een Nederlands architectuurblad dat grote indruk op me maakte. In het artikel werd de weg van twee schoolkinderen naar school beschreven. De een woonde in een uitbreidingsgebied en beschreef de weg in termen van kruisingen, verkeerslichten en afstanden, de andere woonde in een oude stadswijk en beschreef een heel scala van straathoeken, objecten in etalages, herinneringen en belevenissen.

INTERVIEW
MET GERT
URHAHN

Wat zie je en wat ervaar je als gebruiker van de stad? Dat artikel heeft me behoorlijk geraakt.

AO: Toen dat begrip 'open' of 'Spontane Stad' zich vormde in uw hoofd, was dat toen de beschrijving van een bepaalde ontwikkeling of was het een alternatief voor een probleem?

GU: Het was een reactie op de gemaakte stad, die ik om me heen zag; de veelal steriele woonmilieus die in de jaren zestig en zeventig waren gemaakt, de ruimte voor de auto, maar vooral de ontkenning en onverschilligheid van alles wat op dat moment aanwezig was. Tot mijn verbazing was het in Nederland in die tijd in wezen niet anders. Voor mij was dat nog de grootste schok. Bij de gemeente lagen slooplijsten voor hele buurten op basis van de bouwkundige staat van straten en blokken. Ik moest meteen aan de Oostelijke Eilanden werken, waar Kattenburg al helemaal kaalgeslagen was. Mijn allereerste actie was om te proberen de Kattenburgervaart open te houden, die gedempt moest worden om voldoende woningen te kunnen terugbouwen. Door mee te denken over het prefab bouwsysteem lukte het om zonder dempen het vereiste woningaantal te halen. Maar mijn baas was niet blij. Want de demping was al onderdeel van het nieuwe bestemmingsplan.

Het was toen bij Stadsontwikkeling zo dat de ideeën voor de uitbreidingen onveranderd ook op de vernieuwing van de negentiende-eeuwse wijken werden toegepast. Er waren plannen om de hele Pijp te vervangen door een meander-verkaveling. Voor de Dapperbuurt hetzelfde. Dat was een schok, zoals gezegd. Met de vernieuwing van de Kadijken is het ons team wel gelukt om de diversiteit er in te houden, daar ben ik best trots op.

AO: Is dat dan de probleemschets en de Spontane Stad het antwoord er op?

GU: Ja, de Spontane Stad is het voortdurend zoeken naar mogelijkheden in ons vak om het zo te doen dat de gebruiker er iets aan heeft en tegelijk meer macht te geven. We hebben een aantal diepte-onderzoeken gedaan naar de



Gert Urhahn
FOTO DOOR VINCENT BASLER

complexiteit van de stad, zoals 'Strategie voor Stedelijkheid', 'Pattern Image' en 'Orde & Chaos in de Stadsontwikkeling' (een tentoonstelling en symposium in de Kunsthal, Rotterdam in 1994). Dat gaf ons een overzicht van hoe het gesteld was met de regie van de stad en het soort stadsontwikkeling dat gaande was. Milos Bobic heeft binnen ons bureau daar toen veel aan gedaan. Destijds begonnen hier en daar andere bewegingen zoals het plan voor Borneo-Sporenburg in Amsterdam van Adriaan Geuze (West 8) of Kees Christiaanse (KCAP) met zijn Rijnhavenplan in Rotterdam. Die zochten ook naar een strategie om meer relaties te leggen met de gebruiker en meer verscheidenheid te introduceren.

AO: Hoe beoordeelt u het plan voor Borneo-Sporenburg op de schaal van de Spontane Stad?

GU: Borneo-Sporenburg was toen een uitstekend plan. Het architectuurklimaat in Nederland was op dat moment erg goed — beter dan nu — en de corporaties zochten ook echt naar meer diversiteit; tot en met individuele invulling en hoe dat in deze tijd zou kunnen. Een statement in die tijd.

AO: Wat is dat goede architectuurklimaat, waar gaat dat over?

GU: Dat er maatschappelijke aandacht is voor architectuur. Dat gaat niet alleen over gebouwen, maar ook over een instelling als het Nederlands Architectuurinstituut, over opdrachtgevers en fondsen en over de bereidheid te experimenteren en mogelijkheden te scheppen. Dat was en is internationaal uitzonderlijk.

AO: Die hele infrastructuur van stimulerende maatregelen (fondsen, instellingen, subsidies, prijzen) bestaat nog steeds. Toch beoordeelt u de situatie nu een stuk minder positief. Waar zit dat in?

GU: De crisis speelt een rol. Er is minder geld beschikbaar en dus wordt er minder risico genomen.

Het hele bouwwerk van grootschalige gebiedsontwikkeling valt momenteel in duigen. Wat betekent dat voor de Spontane Stad? Wij denken dat de crisis een katalytisch effect heeft. Grote partijen worden gedwongen bescheidener te opereren en meer partijen toe te laten. Dat is een kans voor de Spontane Stad, voor een ontwikkeling die onderbelicht is in de Nederlandse naoorlogse stedenbouw. Eerst ging het over snel bouwen, waarbij de woningcorporaties de dienst uitmaakten. Later kwamen de private partijen sterk op, waarbij grootstedelijke aspecten meer aan bod kwamen. Er trad ook een voortdurende schaalvergroting van de ontwikkelende partijen zelf op, met tot twee jaar geleden fusies tussen woningcorporaties, waarvan sommige wel 50.000-80.000 woningen in beheer hadden. Dat is fors. Ook de (private) bouwfondsen gingen voor grootschaligheid. Dit alles werd in de hand gewerkt door de overheid, die grootschalige gebiedsontwikkeling centraal stelde in het ruimtelijk beleid. Ik denk dat je naast de kracht van de grote gebiedsontwikkelaars een andere strategie moet hebben, die ruimte geeft aan vele partijen, bewoners, kleine ontwikkelaars en ondernemers. In Nederland heeft stadsontwikkeling steeds in het teken van snelle en complete realisatie gestaan, waardoor grote partijen de logische partner waren voor lokale en nationale overheden.

AO: Dat zal redenen hebben, die historisch en economisch van aard zijn. Hoe verhoudt de Spontane Stad zich tot deze achtergronden?

GU: Als Nederland kun je zeker trots zijn op die traditie van geplande ontwikkeling, maar een stad is meer en daar zoeken we ruimte voor. Hoe zorg je ervoor dat er leven in de stad komt?

AO: Daarbij spelen tenminste twee factoren een rol. Enerzijds is de overheid gewend te controleren en heeft ze geen ervaring met het uit handen geven, het overlaten en er op vertrouwen dat het wel goed komt bij een lossere

~

DIE COLLECTIEVE WAARDEN IN EEN GEBIED IS DAT WAT OP LANGERE TERMIJN VAN BLIJVENDE BETEKENIS IS, VOOR IEDEREEN

~

regie. Anderzijds zijn we als samenleving gewend aan een opgeruimd huis. We houden niet van rommelige landjes, onderbroken gelvrijen, verspringende rooilijnen en de bakker naast de benzinepomp.

GU: Dat is waar, maar het is hier niet altijd zo geweest. Tot zeg 1900 was ook Nederland gewend aan een overheid die aanstuurde op infrastructuur en niet op volkshuisvesting. Dat heeft veel mooie buurten opgeleverd, die ook nog heel flexibel in de tijd blijken te zijn. Vooral na de oorlog is de greep van de overheid zo omvattend geworden. Dat heeft veel moois opgeleverd, maar er zijn ook nadelen. Bij herontwikkeling van een gebied krabt de overheid zich achter de oren als er veel eigenaren zijn. Die moeten immers allemaal uitgekocht worden om volgens de planningslogica te kunnen ontwikkelen en dat kost heel veel geld. Dat geld moet worden opgebracht door 'het plan'. Het hele proces is gericht op het eindproduct.

AO: Kun je de kwaliteiten die mogelijk gemaakt worden door een grootschaliger aanpak ook laten ontstaan bij een meer perceelsgewijze ontwikkeling?

GU: Kijk naar Londen, waar langs de zuidoever van de Theems de zeer populaire South Walk is gekomen, terwijl die toch beetje-bij-beetje is ontwikkeld. Of kijk naar New York, Manhattan, waar grote ontwikkelaars zoals wij die kennen niet voorkomen. De enige grootschalige ontwikkeling daar is Battery Park City geweest, de rest is allemaal perceelsgewijs gemaakt. Bovendien kun je regels opstellen die een bepaalde sfeer of een thema tot stand laten komen. In Toronto hebben sommige *mixed-use areas* een opgelegd thema, zoals fashion. Daardoor kunnen andersoortige stedelijke kwaliteiten ontstaan dan we in Amsterdam hebben. Het onderscheid tussen regie en uitvoering is daarin belangrijk. Ik wil overigens niet de huidige praktijk radicaal vervangen door dit soort modellen, maar er meer ruimte voor scheppen.

AO: Zijn wij Nederlanders wel in staat om die inbreng te leveren? We zijn er aan gewend dat de overheid levert en wij afnemen, er is geen traditie en ervaring met particulier initiatief voor bouwen en ontwikkelen.

GU: Er was lang een breed gedragen overtuiging dat het op die manier zou moeten. Het hele instrumentarium en de wetgeving zijn daar op afgestemd. Maar ja, hoe flexibel en robuust zijn de resultaten als je kijkt naar de naoorlogse gebieden in de grote Nederlandse steden? Hoe makkelijk kunnen die gebieden zich aanpassen aan veranderende omstandigheden? Het gedrag van de mensen die daar leven is inmiddels veranderd ten opzichte van de idealen en dogma's van toen. Dus de hele maakbaarheidgedachte blijkt niet goed vol te houden.

AO: Duidelijk. Maar bekijk het eens vanuit een sociaal oogpunt: de stad is er voor iedereen, iedereen heeft recht op een redelijke woning, op toegang tot voorzieningen, op al die programmapunten waar de moderne beweging zich sterk voor heeft gemaakt. Die Spontane Stad is misschien niet voor iedereen, maar alleen voor mensen met een beetje geld en geluk.

GU: Allereerst is het de vraag of jij en ik het geluk van een ander kunnen bepalen. Vervolgens is het

de vraag of volkshuisvesting het hoogste goed is. In elk geval niet voor iedereen. Immigranten komen meestal niet om hun woonsituatie, maar om hun economische situatie te verbeteren. Biedt de stad voldoende mogelijkheden om hun levensomstandigheden te verbeteren? Wonen speelt een rol, maar het geld moet eerst verdiend worden. Met name de naoorlogse gebieden scoren slecht op dat vlak. In Nederland is de woningbouw de drager van de ruimtelijke ordening en ontwikkeling, in bijvoorbeeld Engeland is de economie veel meer de aanjager. Mensen kunnen hoger vliegen en dieper vallen, maar het lijkt me eerlijker.

AO: In het programma dat u hier in dit boek ontvouwt — rond begrippen als *zoom in*, regie, gebruikersgericht — spreekt u ook over 'publieke waarden' als een van de kernpunten.

GU: Dit is een essentieel punt, een voorwaarde van de Spontane Stad. Het een kan niet zonder het andere. Publieke kwaliteit is wat voor iedereen van belang is. Dit kan natuur zijn, landschap of historisch erfgoed en publieke toegankelijkheid. Enerzijds gaat het om ruimtelijke raamwerken zoals stratenpatronen, anderzijds om samenhangende landschappelijke gebieden waar we zuinig op moeten zijn en waar we van af moet blijven.

En dat is niet het exclusieve domein van professionals, daar heeft iedereen een mening over. Die collectieve waarden in een gebied is dat wat op langere termijn van blijvende betekenis is, voor iedereen.

AO: Gaat het dan om het beter informeren van de professionele ontwerpers, het beter luisteren en kijken, of gaat het om het van onderop tot een gemeenschappelijke visie komen als drager voor een plan?

GU: Het gaat om beide natuurlijk. Juist de gesprekken met gebruikers hebben me op nieuwe ideeën gebracht. Dat waren *eye-openers*. Met ondernemende mensen uit het gebied kun je tot die gemeenschappelijke waarden en uitgangspunten komen. Maar je moet ze wel veiligstellen. Daar is de professional voor nodig.

AO: Met het al te nadrukkelijk luisteren naar de wensen van de mensen loop je het gevaar de momentopname het programma te laten bepalen, wat niet vanzelfsprekend ook op langere termijn iets goeds en bruikbaar oplevert. Waar ligt de grens tussen participatie en de professionele inbreng?

GU: De Spontane Stad is niet 'vrijheid blijheid' en 'alles kan'. Het gaat er om met een beperkte set slimme regels een gebied zich te laten onderscheiden van andere en ontwikkeling mogelijk te maken.

AO: Iemand als Adri Duivesteijn, wethouder in Almere, stelt de dominante rol van de projectontwikkelaars ter discussie. Is dat inderdaad een probleem?

GU: Wel als ze zo groot zijn dat ze allesbepalend worden, zoals vaak het geval is in Nederland. De regie moet, vind ik, bij de gemeente liggen. Regie kan alleen effectief zijn als je weet wat je wilt, je huiswerk goed gedaan hebt en in de positie bent om te kunnen kiezen. Anders bepaalt de marktpartij wat er gebeurt.

AO: De Spontane Stad bestaat alleen bij de gratie van het initiatief. Zonder individueel

initiatief komt er niets, dan gaat ontwikkeling niet leven. Eerdere experimenten om langs deze weg de stad te benaderen, zoals Roombeek in Enschede, laten zien dat de particuliere gebruiker ondersteuning nodig heeft om iets voor elkaar te krijgen. Is dat de toekomst van het vak van architect of stedenbouwer?

GU: We hebben voor onze inzending voor Almere-Hout een vouwblad gemaakt met keuzemogelijkheden voor de verschillende soorten initiatiefnemers. Dat initiatief kan bij individuele personen liggen, een vereniging van huiseigenaren zijn of een ander collectief. Daarin zijn allerlei gradaties van opdrachtgeverschap en uiteenlopende mogelijkheden om mensen meer zeggenschap te geven. Professionele coaching blijft daarbij altijd nodig. Hoe kun je mensen in staat stellen het spel te spelen? Joost Beunderman, onze partner in Londen, zoekt naar nieuwe sociaal-economische modellen om mensen te laten participeren — meer dan inspraak — bijvoorbeeld met aandelen. In plaats van je geld op de bank te zetten, kun je het ook in het stadion in de buurt steken en zo betrokken raken bij de ontwikkeling van de omgeving. Er ligt een schone taak voor de overheid om te werken aan een klimaat waarin dit soort ontwikkelingen kunnen gedijen. Maar ook de corporaties kunnen veel bijdragen.

AO: Dan zullen we er als samenleving wel aan moeten wennen dat de stad niet af is. Dat de stad er rafelig uit kan zien en dat er in het straatbeeld een rotte kies of een ontbrekende tand is.

GU: Een goede stad is nooit af en heeft verrassingen in petto. De Amsterdamse grachtengordel is één grote demonstratie van Spontane Stad: een robuust raamwerk dat naar individuele smaak en idee werd ingevuld en waarbij de veranderende regels verschillen in sfeer en karakter binnen het gebied hebben opgeleverd. Nu vindt men het zelfs zo mooi en belangrijk dat het tot werelderfgoed is verklaard.

AO: Welke gedachte moet dit boek onder de aandacht brengen?

GU: Dat het tijd is voor een andere planning, waarbij de gebruiker aan zet is. Met ruimte voor vele partijen en een overheid die faciliteert. De stad heeft het nodig, de gebruikers en belanghebbenden zijn er klaar voor en bij de overheid begint er zich ook een bereidheid af te tekenen. Het is de hoogste tijd. ×



DE WAARDE VAN SPONTANITEIT

Binnen de gebiedsontwikkeling is steeds meer kritiek te horen op vastomlijnde plannen en een top-down aansturing. De Spontane Stad biedt een verfrissend concept dat veel meer flexibiliteit in de planvorming kan brengen.

In de ideale spontane stad is een heldere visie een toereikend instrument voor de regisserende partij. Op basis van deze visie bepaalt de partij welke lokale initiatieven te stimuleren en hoe zelf actief te zijn in het gebied. Toch zal een concretere

planvorming vaak noodzakelijk blijven. Vooral stedelijke (her)ontwikkeling kent immers meestal significante (voor-)investeringen, terwijl de middelen om te investeren schaars zijn. De uitdaging is om te bepalen of een ontwikkeling een robuuste grondexploitatie kent en maatschappelijke meerwaarde oplevert, zonder gelijk alles in gedetailleerde plannen vast te leggen.

Door projecten flexibel vorm te geven kan ingespeeld worden op toekomstige ontwikkelingen en kunnen de risico's van verkeerde beslissingen worden verkleind. Het kan zinvol zijn om bewust bepaalde 'opties' open te houden - zelfs als dit tot flinke meerkosten leidt - zodat er later ruimte is om in te spelen op nieuwe ontwikkelingen. Flexibiliteit en toekomstige keuzevrijheid hebben daarom een waarde, zowel financieel als kwalitatief. De huidige instrumenten die besluitvorming moeten faciliteren, zoals de business case en de MKBA,

houden hier onvoldoende rekening mee. Toch kunnen ze wel degelijk belangrijke aanknopingspunten bieden wanneer ze aangevuld worden met minder gebruikelijke concepten zoals de optietheorie en multi-actor analyse. Dit alles vergt wel een organisatorische omslag, met een andere manier van denken en werken bij de betrokken actoren. Ook andere arrangementen en samenwerkingsvormen zijn een onderdeel van deze omslag.

In onze praktijk van gebiedsontwikkeling - van krimp in Zuid-Limburg tot groei op de Zuidas - besteden wij al veel aandacht aan flexibiliteit en keuzevrijheid. Hier valt in de toekomst nog veel meer uit te halen. Wanneer het lukt om spontane stad goed te organiseren, heeft de spontane stad alles in zich om de waarde van flexibiliteit ten volle te benutten.

Koen Mulder, Rebel Group

DE SPONTANE STAD

URHAHN URBAN DESIGN

CONCEPT Urhahn Urban Design in samenwerking met Partizan Publik

REDACTIE Tess Broekmans, Sjoerd Feenstra, Gert Urhahn

HOOFDREDACTEUR Christian Ersten

EINDREDACTIE Arthur Huizinga, Joost Janmaat

BEELDREDACTIE Bernardina Borra

ART DIRECTION EN ONTWERP onlab (Nicolas Bourquin, Thibaud Tissot, Ryan van Kesteren, Kasper Zwaaneveld) with Jeannette Gausi

LETTERTYPES Robotate-Bold en Eesti Display

ONTWERP OMSLAG Vasco Mourao

VERTALING Catja Edens, Billy Nolan

BIS PUBLISHERS
Building Het Sieraad
Postjesweg 1
1057 DT Amsterdam
The Netherlands

T +31 (0)20 515 02 30
F +31 (0)20 515 02 39
bis@bispublishers.nl
www.bispublishers.nl

ISBN 978-90-6369-265-0

Copyright © 2010 all the authors and BIS Publishers.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced or transmitted in any form or by any means, electronic or mechanical, including photocopy, recording or any information storage and retrieval system, without permission in writing from the copyright owners.



Urhahn Urban Design, een innovatief en creatief bureau voor stedenbouwkundig ontwerp en strategie, is in 1991 opgericht en wordt geleid door Tess Broekmans, Sjoerd Feenstra en Gert Urhahn. Urhahn Urban Design is ook: Sarah Anastasi, Joost Beunderman, Bernardina Borra, John Breen, Oene Dijk, Northon Flores Troche, Stijn Kuipers, Maarten Lankester, Peter Lindeboom, Els van Looy, Yani Pane, Beatriz Pineda, Cristina Polito, Bart Stoffels, Josje-Marie Vrolijk en Eriko Watanabe.

www.urhahn.com

partizan publik

Partizan Publik is een design- en actiecollectief, aangevoerd door Christian Ersten en Joost Janmaat, dat opereert voorbij de traditionele grenzen van cultureel onderzoek, vormgeving, politiek, campagne voeren, publiceren en cureren. Partizan Publik is ook: Koen Elzerman, Tessa Hagen, Arthur Huizinga, Björn König, Charin Singh, en Olivia Somsen.

www.partizanpublik.nl

PETER VAN BOLHUIS was landschapsarchitect en luchtfotograaf (Pandion).

JOOP DE BOER en Jeroen Beekmans leiden Golfstromen, een bureau voor stedelijke marketing en design en ze zijn de redacteurs van 'The Pop Up city', een international webplatform.

JAN MARTIJN EEKHOF is stedenbouwkundige in Berlijn.

ANNE VAN ELDONK is associate partner bij Fakton.

EDWIN GARDNER is onafhankelijk architect, schrijver en blogger.

KEN GREENBERG is directeur van Greenberg Consultants Inc., een in Toronto gevestigd adviesbureau op het gebied van architectuur en stedenbouw.

JAMSHID HABIB is architect en werkt voor het Aga Khan Trust for Culture in Afghanistan.

LEON HENDRIKX is freelance fotograaf en regisseur en aangesloten bij fotografie- en filmagentschap 100% HALAL.

CHRIS KEULEMANS is schrijver, journalist en directeur van de Tolhuistuin in Amsterdam-Noord.

JEROEN KOOLHAAS en Dre Urhahn vormen het kunstenaarsduo Haas & Hahn, die in Rio de Janeiro werken aan verschillende 'Favela-paintings'.

JEROEN LAVEN is partner en adviseur bij Stipo.

JOLYON LESLIE is architect en doet onderzoek naar de stedelijke ontwikkeling en culturele identiteit in Kaboel. Tot 2010 was hij manager bij de Aga Khan Trust for Culture in Afghanistan.

ROGIER NOYON is directeur strategie & beleid bij Stadgenoot.

BRENDAN MCGETRICK is een onafhankelijk schrijver over ontwikkelingen in de ruimtelijke ordening.

KOEN MULDER werkt als consultant bij Rebel Group.

ARIEN OOSTERMAN is hoofdredacteur van het kwartaalblad VOLUME. Hij is verbonden aan verschillende architectuuropleidingen, geeft lezingen, maakt tentoonstellingen, schrijft en modereert.

HENK OVINK is directeur Nationale Ruimtelijke Ordening bij het Ministerie van Verkeer, Ruimtelijk Ordening en Milieu.

JAN ROTHUIZEN is een kunstenaar uit Amsterdam.

ALAN SMART is architect en design-onderzoeker aan de Jan van Eyck Academie. Hij werkte als vormgever bij Diller Scofidio + Renfro en Lewis.Tsurumaki.Lewis.

DENISE VROLIJK is verbonden aan het NIROV en eindredacteur van het tijdschrift Stedenbouw & Ruimtelijke Ordening.

DIRK-JAN VISSER is een onafhankelijke documentaire fotograaf.

JEROEN VISSER is journalist bij *De Volkskrant*.

JOB VAN ZOMEREN is directeur van ERA Contour.

DE SPONTANE STAD WORDT MOGELIJK GEMAAKT DOOR:



www.almere.nl



www.eigenhaard.nl



www.rebelgroup.com



www.stadgenoot.nl



www.stipo.nl



www.vrom.nl



www.eracontour.nl



www.fakton.nl



www.builddesk.nl



www.de-alliantie.nl



www.lagroup.nl



www.mett.nl



www.planmaat.nl



www.p2managers.nl



www.rijnja.nl



www.stadshavensrotterdam.nl



www.tenman.nl



www.paulvandoorenmakelaardij.nl



www.vinuconsult.nl



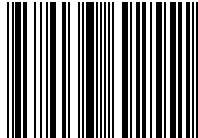
www.witteveenbos.nl

Het tijdperk van grootschalige stedenbouw is voorbij. Dit manifest is de *kick off* voor een andere praktijk. Kleinschalige maakbaarheid in combinatie met Hollandse ondernemersgeest: dat is het uitgangspunt van Urhahn Urban Design. De auteurs van dit boek pleiten daarom voor lokale vindrijkheid,

flexibiliteit en openheid — kortom, zij pleiten voor de Spontane Stad. De Spontane Stad is nooit af; in de Spontane Stad staat de gebruiker centraal; de Spontane Stad is het resultaat van vraag en aanbod. Met dit manifest wordt de discussie aangejaagd over de agenda van de stedenbouw in de eenentwintigste eeuw.



ISBN 978-90-6369-255-1



9 789063 692551 >